

ZINĀTNISKIE RAKSTI

LEŅINISMS
UN PADOMJU JURIDISKĀ
ZINĀTNE

LPSR AUGSTĀKĀS UN VIDĒJAS SPECIĀLĀS IZGLĪTĪBAS MINISTRIJA
AR DARBA SARKANĀ KAROGA ORDENI APBALVOTA
PĒTERA STUCKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

PĒTERA STUCKAS
LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTES
ZINĀTNISKIE RAKSTI
130. sējums

ĻEŅINISMS
UN PADOMJU JURIDISKĀ
ZINĀTNE

LVU REDAKCIJAS UN IZDEVNIECĪBAS DAĻA
RĪGA 1972

PT-75

130

1

Латвийский Государственный университет
им. Петра Стучки
Ученые записки
том 130

ЛЕНИНИЗМ
И СОВЕТСКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА

На латышском языке
Рига 1972

REDAKCIJAS KOLEĢIJA:

O. Grinbergs (atb. red.), *A. Liede*,
A. Plotnieks un *J. Strautmanis*

LVB
BIBLIOTĒKA
35-26-73
200023/20

IEVADA VIETA

Leņins pieder pie cilvēces vislielākajiem ģenijiem. Viņš kļuva nemirstīgs, plaši un vispusīgi attīstīdams K. Marksa un Fr. Engelsa radīto dialektisko materiālismu, politisko ekonomiju, sociālistiskās revolūcijas un komunistiskās sabiedrības celtniecības teoriju.

Marksa un Engelsa revolucionārās mācības ģeniāls turpinātājs, Padomju Savienības Komunistiskās partijas radītājs, lielākās sociālās revolūcijas vadītājs un pasaules pirmās sociālistiskās valsts dibinātājs, starptautiskās strādnieku šķiras un visu darbaļaužu vadītājs — Leņins — ir atstājis milzīgu teorētisku mantojumu. Viņa idejas strādnieku šķiras pasaules uzskatā aptver visas zinātņu nozares, tās uz mūžīgiem laikiem ir bagātinājušas pasaules zinātnes krātuves. Leņina ideju karogs pland visās zemeslodes malās, kur joprojām cilvēce cīnās par brīvību, laimi, labklājību, mieru un starptautisku drošību.

Mūsdienās cilvēces attīstības gaitu visvairāk ietekmē leņinisms, kura idejas ir kļuvušas par visplašāko tautas masu idejām, kas apvij visu zemeslodi un saistās ar visu tautu ilgām pēc labākas nākotnes. Metodes, kādas izmantoja Leņins zinātnisku jautājumu un praktisku problēmu atrisināšanai, joprojām paliek paraugs PSKP darbībai, paraugs visas pasaules komunistiskajām un strādnieku partijām.

Leņins padarīja daudz bagātāku marksistisko mācību *par valsti un tiesībām, par valsti un tautu starptautiskajām attiecībām*, formulēdams jaunus ģeniālus principus, kas izrietēja no šķiru cīņas prakses imperiālisma un proletārisko revolūciju laikmetā; viņš parādīja komunistisko partiju vissvarīgāko uzdevumu šai laikmetā — vest visu tautu uz sociālismu, vadīt un organizēt jaunu iekārtu, būt visu darbaļaužu skolotājai, vadītājai, vadonei. Laikmetā, kad strādnieku šķira iekaroja varu vienā no vislielākajām pasaules valstīm — Krievijā — un tur izveidoja sociālistisku valsti, sociālistisku demokrātiju, sociālistisko

tautu un valstu suverenitāti, Ļeņins radīja zinātniski dziļi pamatotu mācību par sociālistiskās valsts iekšējo un ārējo politiku.

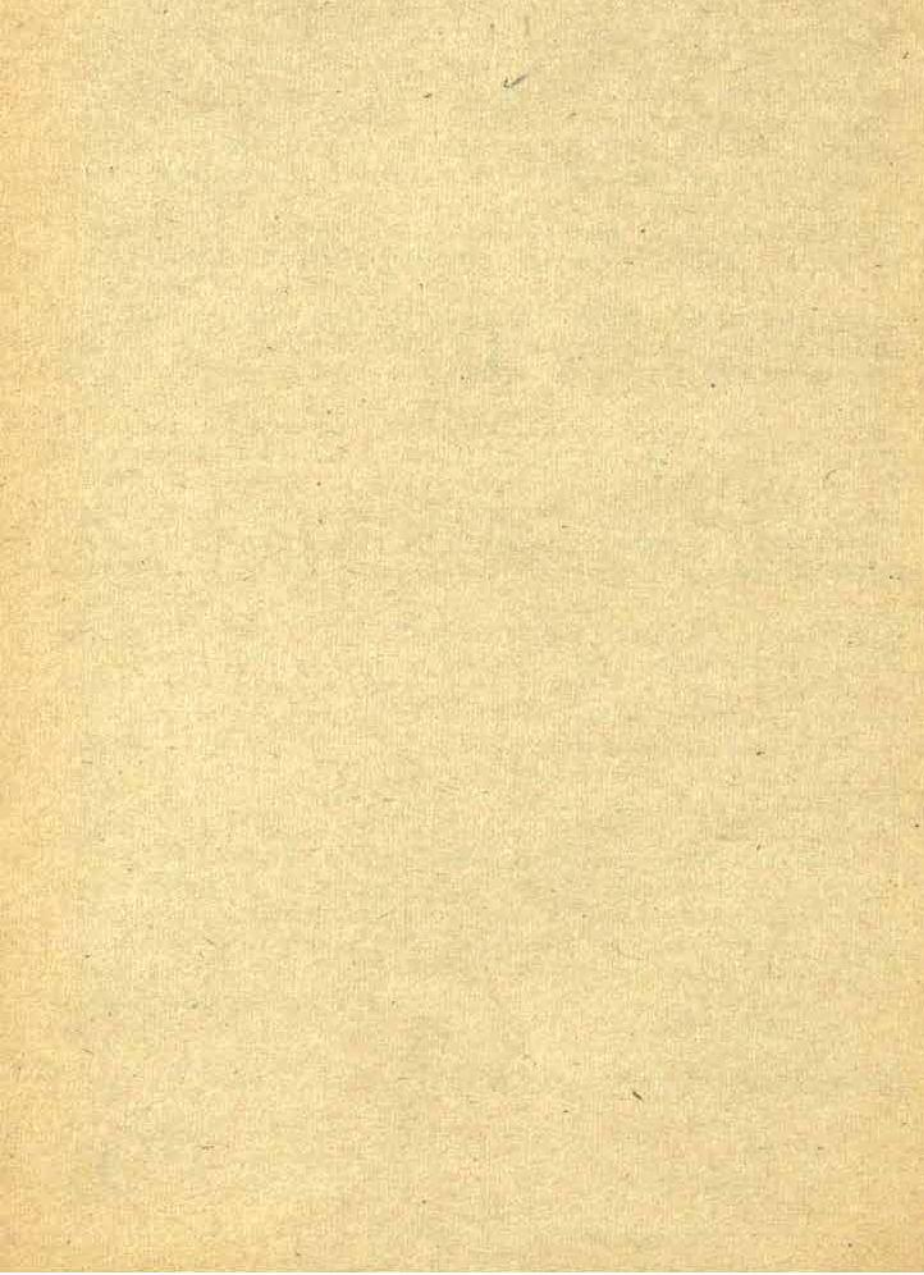
Ļeņina darbiem un viņa idejām ir svarīga nozīme visās sociālistiskās valsts vadības un tās tiesību zinātņu nozarēs: valsts un tiesību vēstures, kā arī politisko mācību vēstures pētīcībā, vispārējā valsts un tiesību teorijā, valststiesībās, administratīvajās tiesībās, civiltiesībās, darba, zemes un kolhozu tiesībās, kriminālajā un kriminālprocesuālajā likumdošanā, sociālistiskajā teorijā un praksē, mūsdienu starptautiskajās tiesībās, kā attiecībās starp sociālistiskajām valstīm, tā to attiecībās ar kapitālistiskajām valstīm, bet it sevišķi PSRS starptautiski tiesiskās pozīcijas izpratnē dažādās sarežģītās starptautiskās situācijās.

Tāpat Ļeņina darbi ir avots *zinātniskās metodoloģijas apguvei*, visu tiesību zinātņu nozaru izpētei no strādnieku šķiras vēsturisko uzdevumu viedokļa, no proletāriskā internacionālisma viedokļa.

Ļeņina idejas par sociālistiskajām tiesībām un par sociālistisko likumību, par valstu, tautu un atsevišķu cilvēku tiesībām valsts iekšienē un starptautiskajā dzīvē ir bijušas ass ideoloģisks ierocis cīņā pret buržuāzisko ideoloģiju, šīs idejas ir ļoti aktuālas arī tagad, kad, kā uzsvēra L. Brežņevs, imperiālisma ideologi un politiķi izvērсуši pret komunistiem intensīvu graujošu darbu.

Ļeņina idejas par padomju valsti un tiesībām veidojās asā šķiru cīņā pret sociālisma ienaidniekiem, nesamierināmā cīņā pret buržuāzijas ideoloģiju, pret sociālreformismu, pret visāda veida revizionistiem, kuru nolūks bija kompromitēt sociālistisko demokrātiju, izkropļot marksistisko mācību par valsti un tiesībām (it sevišķi jautājumos par ekonomikas, politikas un tiesību attiecībām). Arī tagad strādnieku šķirai ik mirkli jābūt modrai, tai jābūt gatavai cīņai pret uzbrukumu sociālistiskajām tiesībām, pret kapitāla uzbrukumu daudzu tautu sociālajai un nacionālajai brīvībai, pret imperiālisma noziegumiem starptautiskajā dzīvē. Ne mazāk kā Ļeņina dzīves laikā mūsdienās pasauli saviļņo leņinisma politiskās un tiesiskās idejas: uzcelt tādu pasauli, kur visām tautām pilnīgi un bez ierunām atzīts pašnoteikšanās princips.

O. Grinbergs,
Latvijas PSR
Nopelniem bagātais jurists

V. MILLERS, juridisko zinātņu doktors

V. I. ĻEŅINS UN PADOMJU VALSTS NODIBINĀŠANA LATVIJĀ

V. I. Ļeņins dziļi interesējās par revolucionārajiem notikumiem Latvijā, bija personīgi pazīstams ar daudziem ievērojamiem latviešu revolucionāriem. Vairākos darbos viņš ir augstu novērtējis latviešu strādnieku un zemnieku revolucionāro darbību. Padomju vēstures un partijas vēstures literatūrā ļoti dziļi, vispusīgi analizēti V. I. Ļeņina sakari ar revolucionāro kustību Latvijā, viņa ietekme uz revolucionāro notikumu attīstību, uz LSD darbību.¹

Diemžēl ne vēsturiskajā, ne vēsturiski juridiskajā literatūrā nav parādīta V. I. Ļeņina nozīme nākamās proletāriskās Latvijas valsts pamatprincipu formulēšanā, viņa nozīme padomju valsts izveidošanā Latvijā. Tomēr Ļeņina teorētiskie darbi, viņa parakstītie padomju likumdošanas akti, viņa ieteikumi ļauj secināt, ka dižajam revolūcijas vadonim bijusi liela nozīme padomju valsts izveidošanā Latvijā.

Jau sen pirms Oktobra revolūcijas V. I. Ļeņins formulēja svarīgākos nākamās proletāriskās daudznačiju valsts Krievijā nacionālās celtniecības principus. Tiem bija vistiešākais sakars arī ar proletāriskās nacionālās valsts veidošanos Latvijā.

Līdz Oktobra revolūcijai uzrakstītajos V. I. Ļeņina darbos par nacionālas valsts celtniecības jautājumiem dota proletāriskās nacionālas valsts celtniecības Ļeņiniskā programma, kas ietver sevī šādus principus:

¹ Sk. V. I. Ļeņins. Par revolucionāro kustību Latvijā un Latvijas revolucionārās sociāldemokrātijas darbību. Rakstu, vēstuļu un dokumentu krājums. Rīgā, 1947., 363. lpp.; R. Treijs. Ļeņins un revolucionārā kustība Latvijā. Rīgā, 1960., 151. lpp.; A. Дризулис. В. И. Ленин и революционное движение в Латвии. Рига, 1969.

- 1) nāciju tiesību atzīšanu uz pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties un izveidot patstāvīgas nacionālas valstis;
- 2) visāda veida piespiešanas un vardarbības kategorisku noliegšanu attiecībā uz nacionalitātēm;
- 3) nāciju pilnīgas vienlīdzības un suverenitātes atzīšanu politiskās dzīves veidošanā;
- 4) konstatējumu, ka stabila tautu apvienošana demokrātiskajā proletāriskajā republikā iespējama tikai ekspluatatoru valsts gāšanas rezultātā, uz nāciju pilnīgas līdzības un brīvprātības pamatiem;
- 5) nāciju un tautu tiesību atzīšanu uz autonomiju Krievijas proletāriskās valsts sastāvā.

Ļeņinskajā nacionālās valsts celtniecības programmā ievērojamo vietu ieņem nāciju pašnoteikšanās tiesību pamatojums. KSDSP Programmā, ko 1903. gada augustā pieņēma partijas II kongress, skaidri un precīzi formulētas pašnoteikšanās tiesības visām valsts sastāvā ietilpstošajām nācijām.²

Jau pirms KSDSP Programmas pieņemšanas V. I. Ļeņins darbos «Par armēņu sociāldemokrātu manifestu», «Vai ebreju proletariātam vajadzīga «patstāvīga politiska partija», «Nacionālais jautājums mūsu programmā»³ izskaidroja, kad un kādos apstākļos nācijai jācīnās par atdalīšanos un patstāvīgas valsts izveidošanu. V. I. Ļeņins uzsvēra, ka nāciju pašnoteikšanās tiesību atzīšana vērsta pret jebkādu vardarbību un spaidiem, pret neuzticību un naidu starp nācijām, uz visu Krievijas nāciju darbaļaužu internacionālās solidaritātes nostiprināšanu. V. I. Ļeņins sevišķi atzīmēja nepieciešamību pakļaut nacionālo jautājumu proletariāta šķiru cīņas interesēm. «Sociāldemokrātija kā proletariāta partija,» rakstīja V. I. Ļeņins, «par savu pozitīvo un galveno uzdevumu izvirza nevis tautu un nāciju, bet gan proletariāta pašnoteikšanās atbalstīšanu katrā tautībā. Mums vienmēr un bez ierunām jācenšas pēc visu tautību proletariāta *visciešākās* savienošanās, un tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos mēs varam izvirzīt un aktīvi atbalstīt prasības, kas tiecas uz jaunas šķiru valsts radīšanu vai uz valsts pilnīgas politiskās vienības aizstāšanu ar vājāku federatīvo vienību un tml.»⁴

² Sk. Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I. Rīgā, 1954., 37. lpp.

³ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 6. sēj., 279.—282., 283.—288., 394.—402. lpp.

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 6. sēj., 394. lpp.

Tieši šīs atziņas, šie nacionālas valsts celtniecības leņiniskie principi bija pamatā visai Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas darbībai, pamatā tās programmai, ko pieņēma 1905. gada jūnijā LSDSP II kongresā. Kā sarkans paveiciens caur LSDSP programmu vijas leņiniskā ideja, ka Latvijas darbaļaudīm jācinās par patvaldības gāšanu, par sociālismu kopā ar visas Krievijas proletariātu. Tūlīt pēc KSDSP programmas, kas nostiprināja leņiniskās idejas nacionālajā jautājumā, LSDSP programma, vadoties no nāciju pašnoteikšanās tiesību atzišanas, norādīja uz nepieciešamību nodrošināt provincēm plašas tiesības politiskajā un saimnieciskajā pašpārvaldē (uz autonomiju). Tātad LSDSP programma balstījās uz tēzi par Latvijas tiesībām uz politisko un saimniecisko autonomiju.

Uz leņiniskajām atziņām nacionālajā jautājumā balstījās ne tikai LSDSP programmas dokumenti, bet arī latviešu strādnieku un zemnieku praktiskā revolucionārā darbība, it sevišķi 1905.—1907. gada revolūcijā, kas pārlicināja Latvijas darbaļaudis par to, ka gāzt cara patvaldību un panākt sociālu un nacionālu atbrīvošanos iespējams tikai revolucionārā cīņā kopā ar visām apspiestajām Krievijas tautām. 1905.—1907. gada revolūcijai bija svarīga nozīme nākamās Latvijas proletāriskās valsts pamatprincipu formulēšanā, jo, pirmkārt, šīs revolūcijas gaitā proletariāts un zemniecība LSDSP vadībā pirmoreiz mēģināja saņemt valsts varu savās rokās, izveidot jaunās revolucionārās valsts varas orgānus; otrkārt, šie orgāni, balstoties uz KSDSP un LSDSP programmām un Leņina idejām, pirmoreiz mēģināja praktiski atrisināt jautājumu par Latvijas tiesisko stāvokli, tās politisko autonomiju Krievijas sastāvā. Par Latvijas autonomiju uzstājās un plašu tautas masu uzskatus pauda tāds autoritatīvs revolucionārs orgāns kā Vidzemes un Kurzemes pagastu pārstāvju kongress, kas notika 1905. gada novembrī Rīgā. «Jautājumā par nākamo pašpārvaldi,» bija teikts kongresa rezolūcijā, «atzina, ka Krievijā jānodibina demokrātiska valdība ar plašu vietējo pašpārvaldi, ar autonomām tiesībām katrai tautai tās kultūras vajadzību apmierināšanā, neatdalot vietējās pašpārvaldes no valsts.»⁵

⁵ Революция 1905—1907 гг. в Латвии. Документы и материалы. Рига, 1956, 168. lpp.

1905.—1907. gada revolūcijas gaitā Latvijā jautājums par autonomijas formu tika atrisināts tikai vispārējos vilcienos. Tas bija pilnīgi likumsakarīgi, jo dzīve, revolucionārā cīņa vēl neizvirzīja jautājumu par konkrētu latviešu tautas proletāriskās valsts formu. Šis jautājums latviešu proletariātam un tā partijai tika izvirzīts revolucionārās cīņas tālākajā attīstības gaitā.

Svarīga vieta Krievijas un tās nacionālo nomaļu, arī Latvijas darbaļaužu revolucionārajā cīņā par padomju valsts izveidošanu ir laika posmam starp 1905.—1907. gada revolūciju un 1917. gada februāra buržuāziski demokrātisko revolūciju. Šajā periodā ievērojama vieta LSD un KSDSP teorētiskajā un praktiskajā darbībā bija ierādīta nacionālajam jautājumam. V. I. Ļeņina izstrādātā programma nacionālajā jautājumā un nacionālas valsts celtniecībā, viņa raksti «Kritiskas piezīmes nacionālajā jautājumā», «Par nāciju pašnoteikšanās tiesībām» u. c., kas tālāk attīstīja un pamatoja marksistisko programmu nacionālajā jautājumā, palīdzēja Latvijas boļševikiem sastādīt nākamās, proletāriskās, nacionālās Latvijas valsts celtniecības programmu, palīdzēja cīnīties pret buržuāzisko nacionālismu strādnieku kustībā, audzināt masas proletāriskā internacionālisma garā.

Vispārinot padomju revolucionāro darbību 1905. gadā, V. I. Ļeņins izdarīja dziļi zinātnisku secinājumu, ka vislabākā un mērķtiecīgākā nākamās proletariāta diktatūras valsts forma Krievijā konkrētos vēsturiskos apstākļos ir nevis parlamentāra republika, kā to marksisti uzskatīja agrāk, bet gan padomju republika. Šis V. I. Ļeņina atzinums deva iespēju Komunistiskajai partijai un visiem darbaļaudīm pareizāk novērtēt padomju nozīmi proletariāta diktatūras valsts izveidošanā, saprast, ka tikai sociālistiskās revolūcijas gaitā, attīstot un nostiprinot padomes, Krievijā iespējams nodibināt proletārisku valsti. Padomes kļuva par svīru, ar kuras palīdzību bija iespējams nodibināt proletārisku valsti ne tikai Krievijā, bet arī nacionālas proletāriskas valstis Krievijas nacionālajās nomalēs. Tieši Ļeņiniskā mācība par padomēm parādīja latviešu boļševikiem, ka nākamajai, proletāriskajai valstij Latvijā jāpastāv padomju valsts formā.

Latvijas darbaļaudis, izveidojot un nostiprinot Padomes, deva savu ieguldījumu sociālistiskās revolūcijas sagatavošanā

un uzvarā visā Krievijā, kā arī Krievijas Padomju Sociālistiskās valsts izveidošanā.

Arī V. I. Ļeņina Aprīļa tēzes, KSDSP VII (Aprīļa) konferences, kā arī LSD XIII konferences lēmumi palīdzēja Latvijas boļševikiem nospraust partijas ģenerāllīniju cīņā par pāreju no revolūcijas pirmā posma, kas proletariāta nepietiekamās apziņas un nepietiekamās organizētības dēļ «devis varu buržuāzijai, — uz tās *otro* posmu, kam būs jānodod vara proletariāta un zemniecības trūcīgo slāņu rokās».⁶

Arī pēc Februāra revolūcijas viens no Latvijas politiskās dzīves svarīgākajiem jautājumiem joprojām bija jautājums par nākamo valsts iekārtu Latvijā.

LSD saskaņā ar Ļeņinisko programmu nacionālajā jautājumā un nacionālās valsts celtniecībā nelokāmi turpināja cīnīties par latviešu nācijas tiesībām uz pašnoteikšanos. Turklāt, izsakot latviešu tautas, arī to latviešu uzskatus, kas apdzīvoja vācu karaspēka uz laiku okupēto Kurzemes teritoriju, LSD kategoriski uzstājās pret Latvijas atdalīšanu no Krievijas un patstāvīgas valsts izveidošanu, saprotot, ka šāda atdalīšana ir pretrunā ar latviešu tautas vitālajām interesēm. Latvijas tautas saimniecība bija cieši saaugusi ar Krievijas tautas saimniecību, atdalīšanās no tās aizkavētu Latvijas ekonomikas tālāku attīstību, atņemtu Latvijas rūpniecībai Krievijas izejvielas un noieta tirgus, nostādītu to ekonomiskā un politiskā atkarībā no Rietumiem, vispirms no Vācijas. Tas negatīvi ietekmētu arī latviešu tautas nacionālās kultūras tālāku attīstību, kas cieši saistīta ar progresīvo krievu kultūru. Bez tam ilgstošā kopējā revolucionārā cīņā pret cara patvaldību un kapitālismu saliedēja latviešu un krievu darbaļaudis. Tālāko cīņu par sociālismu latviešu darbaļaudis nespēja iedomāties savādāku, kā tikai kopā ar visas Krievijas darbaļaudim.

Nedaudz vēlāk, izsakot latviešu tautas uzskatus par Latvijas atdalīšanos no Krievijas, Latvijas Komunistiskās partijas VI kongress 1919. gada martā vienā no savām rezolūcijām ierakstīja: «Ciešā pārliecībā, ka, atrodoties imperiālisma kundzībā, būtu neprātīga ilūzija runāt par patstāvīgu Latvijas valsti, LSD nekad neizvirzīja lozungu par neatkarīgu Latviju. Tieši otrādi, LSD vairāk nekā desmit gadu ilgā kopējā asiņainā

⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 24. sēj., 4. lpp.

ciņā pret nežēlīgo cara režīmu vēl ciešāk saliedējās ar Krievijas revolucionāro darba tautu un tādēļ ne tikai nedomāja par atdalīšanos no Krievijas, bet vienmēr, kā pirms, tā arī pēc Krievijas revolūcijas paziņoja, ka tāpat kā agrāk vēlas būt par brīvās Krievijas sastāvdaļu.⁷

Konkrētajos vēsturiskajos apstākļos LSD par latviešu nācijas pašnoteikšanās vislabāko valsts tiesisko formu uzskatīja Latvijas politisko autonomiju Krievijas sastāvā. Tāda jautājuma nostādne vislabāk atbilda darbaļaužu masu interesēm, proletariāta šķiru ciņās mērķiem.

Plašāk jautājums par latviešu tautas pašnoteikšanās valsts-tiesisko formu tika izlemts LSD XIII konferencē un LSD V kongresā. LSD XIII konferences rezolūcijā «Par Latvijas pašpārvaldi (autonomiju)» pārlicinoši argumentēta nepieciešamība Latvijai palikt Krievijas sastāvā ar pašpārvaldes (autonomijas) tiesībām. Konference pieņēma lēmumu, ka proletariātam jāprasa Latvijas autonomija «visplašākās demokrātiskās vietējās pašvaldības veidā (t. i., demokrātisko centrālismu) ar brīvām pašnoteikšanās tiesībām Krievijas vispārējās satversmes un pārējo likumu robežās».⁸

Par Latvijas politisko autonomiju izteicās arī Vidzemes bezzemnieku kongress, kas sanāca 1917. gada aprīlī Valmierā un darbojās LSD vadībā: «... Latvijai jābūt politiski autonomam apgabalam Krievijas demokrātiski federatīvā republikā».⁹

Precīza programma latviešu tautas proletāriskas nacionālas valsts izveidošanai uz autonomijas bāzes bija nosprausta LSD V kongresa (1917. g. jūlijā) rezolūcijā «Par Latvijas pašpārvaldes (politiskās autonomijas) jautājumu». Kongress uzsvēra: «Kamēr noteicošais vārds valsts un atsevišķu pašpārvaldes vienību dzīvē nepieder proletariātam, tikmēr visāda veida politiska un ekonomiska nodalīšanās aizkavē ekonomikas attīstību, nāk par labu buržuāzijai, kavē proletariāta starptautisku apvienošanos un ciņu par sociālismu.» Latvijas proletariāta interesēs kongress uzstājās «par apvienotu, nesadalītu

⁷ Советская Латвия в 1919 году. Документы и материалы, т. I. Рига, 1959, 284. lpp.

⁸ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā. 1917. Dokumenti un materiāli. Rīgā, 1957., 57. lpp.

⁹ Turpat, 45. lpp.

Latviju (t. i., par Vidzemes, Kurzemes, Latgales apvienošanu)» un kategoriski prasīja Latvijas politisko autonomiju, t. i., pilnīgu varu vietējos jautājumos, uzsverot, ka Latvijas politiskās autonomijas projekta izstrādāšanu un tā realizēšanu nepieciešams uzsākt nekavējoties, pie kam šis darbs jāuzņemas padomēm, LSD CK.

Oktobra revolūcijas priekšvakarā LSD cīņa par Latvijas politisko autonomiju Krievijas sastāvā bija politiski pareiza. Šajā periodā vēl nebija nobrieduši nepieciešamie priekšnoteikumi Latvijas pasludināšanai par neatkarīgu padomju socialistisko republiku.

Tātad Latvijas darbaļaudis 1917. gadā, tāpat kā 1905. gadā, izteicās par to, lai Latvija kļūtu par politiski autonomu vienību Krievijas valsts sastāvā. Taču salīdzinājumā ar 1905. gadu jautājums par autonomiju jau tika izvirzīts daudz konkrētāk: latviešu valstij bija jābūt proletāriskai pēc būtības un padomju — pēc formas. Tomēr jautājums par politiskās autonomijas konkrēto formu arī 1917. gadā vēl nebija izlemts. Tas izskaidrojams ar to, ka visu Krievijas nāciju proletariāta spēki bija koncentrēti, lai atrisinātu galveno jautājumu — jautājumu par valsts varas iekarošanas ceļiem valstī. Nacionālo nomaļu politiskā autonomija varēja tikt īstenota tikai pēc šī galvenā jautājuma atrisināšanas, tālākā valsts celtniecības procesā.

Ar pirmajām Oktobra revolūcijas dienām tika īstenoti dzīvē nacionālās valsts celtniecības leņiniskie principi. Nelokāmi pārvarot gāzto ekspluatatoru šķiru pretošanos, bolševiku partija V. I. Ļeņina vadībā sāka realizēt savas programmas pamatprasības nacionālajā jautājumā, piešķirot visām tautām tiesības uz pašnoteikšanos, līdz pat tiesībām atdalīties un izveidot patstāvīgu valsti, nodrošinot visu nāciju politisku vienlīdzību. Jau Viskrievijas II Padomju kongress, pasludinot valsts varas pāreju padomju rokās, piešķīra tiesības katrai nācijai brīvi, nepiespiesti izlemt jautājumu par savas valsts formu.

Kongresa pieņemtais leņiniskais Dekrēts par mieru pasludināja par «vislielāko noziegumu pret cilvēci» imperiālistiskos karus, iekaroto vājāko tautību sadalīšanu starp bagātākajām un stiprākajām nācijām, formulēja nāciju pašnoteikšanās tiesību bolševistisko izpratni — atteikšanos no visāda veida aneksijām, no nāciju vardarbīgas pievienošanas vai paturēšanas pastāvošās

daudznāciju valsts sastāvā, pasludināja jaunus demokrātiskus, uz tautu pilnīgu vienlīdzību dibinātu attiecību principus.

«Krievijas tautu tiesību deklarācija», ko uzrakstīja V. I. Ļeņins 1917. gada 2. novembrī, pasludināja kategorisku un bezstrīdus visu Krievijas tautu atbrīvošanu, vienlīdzību un suverenitāti, tautu tiesības uz brīvu pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties un izveidot patstāvīgas valstis, bet tajā pašā laikā padomju valdība uzskatīja par savu svarīgāko pienākumu ciešas un nesaraujamas visu Krievijas tautu savienības izveidošanu.

Padomju varas pasludinātie Ļeņinskās nacionālās politikas principi nekavējoties tika īstenoti dzīvē.

Šie principi tika īstenoti arī Latvijā. Oktobra revolūcijas gaitā te izveidojās visi nepieciešamie priekšnoteikumi latviešu padomju nacionālās valsts izveidošanai. Padomju valsts Latvijā 1917. gada novembrī — 1918. gada februārī veidojās kā valsts, kas pārstāvēja visu Latvijas teritoriju, tātad arī pirmajā pasaules karā vācu karaspēka okupēto daļu, t. i., visu vēsturiski izdalījušos teritoriju, kurā dzīvoja latviešu tauta (arī Latgali). Latvijas padomju daļā bija izveidota augstāko un vietējo valsts varas un pārvaldes orgānu sistēma, kas savu varu realizēja nevis administratīvi teorētiskā vienībā — guberņā, apgabalā, bet pēc nacionālajām pazīmēm apvienotā teritorijā, kur vecais administratīvi teritoriālais iedalījums guberņās netika ievērots. Tādējādi šie orgāni pārstāvēja Latviju tieši kā nacionālo rajonu. Augstākie un vietējie valsts un pārvaldes orgāni visus Latvijas iekšējās dzīves jautājumus izlēma autonomi saskaņā ar Padomju Krievijas augstāko valsts varas un pārvaldes orgānu dekrētiem un rīkojumiem. Šis princips bija skaidri formulēts LSD XV konferences (1917. g. 14.—16. decembrī) rezolūcijā: «Konference atzīst vienotas *Latvijas* (Kurzemes, Vidzemes, Latgales) *autonomiju*, kurai par pamatu ir *demokrātiskais centrālisms*, t. i., tāda iekārta, kura neiziet ārā no Krievijas proletariāta diktatūras dekrētu principu rāmjiem un tanī pašā laikā *nodrošina Latvijas darba demokrātijas visplašāko pašnoteikšanos.*»¹⁰

¹⁰ Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā. 1917. Dokumenti un materiāli, 439. lpp.

Augstākais valsts varas orgāns Latvijā, kas izlēma visus ar Latviju saistītos jautājumus, bija Padomju Kongress. Darbam sesiju starplaikā Kongress ievēlēja Latvijas deputātu padomi, kas savukārt izvēlēja Latvijas deputātu padomes izpildu komiteju — Iskolatu — Padomju Latvijas augstāko pārvaldes orgānu, kas praktiski bija pirmā padomju valdība Latvijā.

Spilgts piemērs, kurā izpaudās politiskās autonomijas raksturs, bija agrārā jautājuma atrisināšana Latvijā. Balstoties uz Viskrievijas II Padomju kongresa pieņemto Dekrētu par zemi, Iskolats izdeva lēmumu par muižnieku zemes konfiskāciju. Tomēr pēc sava satura šis lēmums būtiski atšķirās no Dekrēta par zemi, jo Latvijā nebija paredzēta muižnieku zemes sadalīšana bezzemniekiem un sīkzemniekiem.

Cits piemērs, kas liecina par Latvijas augstāko valsts varas un pārvaldes autonomiju svarīgu vietējās dzīves jautājumu izlemšanā, ir vietējo padomju varas orgānu celtniecība. Padomju Latvijā, kā zināms, tika izveidotas bezzemnieku padomes, kādu nebija citos Krievijos rajonos. Pagastu bezzemnieku padomju organizācijas un darbības principus noteica Latvijas deputātu padomes pieņemtais speciālais nolikums par pagastu bezzemnieku padomēm.¹¹ Uz speciālu nolikumu pamata tika izveidotas arī pilsētu un apriņķu padomes. Iskolata izdotajā instrukcijā bija norādīts, ka «Sarkanās gvardes organizācija norit visā Krievijā, un Latvijas Sarkanā gvarde ir tās autonoma sastāvdaļa».¹² Uz autonomijas pamatiem tika izveidota arī padomju tiesu sistēma Latvijā. Par tiešu autonomiju vietējo jautājumu izlemšanā jāuzskata arī Latvijas deputātu padomes patstāvīgi izdotais Manifests visiem Latvijas iedzīvotājiem un Deklarācija par Latvijas pašpārvaldi.

Visai būtiski ir arī tas, ka visi valsts varas un pārvaldes orgāni, sabiedriski politiskās un kultūrizglītības iestādes Latvijas padomju daļā periodā no 1917. gada novembra līdz 1918. gada februārim darbojās latviešu valodā. Skolās tika organizēta apmācība latviešu valodā, bet ar speciālu Iskolata dekrētu «Par lietvedības valodu visās oficiālajās Latvijas iestādēs» tika noteikts, ka visās oficiālajās Latvijas iestādēs, visā

¹¹ Sk. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā. Rīgā, 1957., 99.—102. lpp.

¹² Октябрьская революция в Латвии. Документы и материалы. Рига, 1957, 391. lpp.

lietvedībā jālieto latviešu valoda, pie kam citām valodām visur, kur tas nepieciešams, tiek ierādītas vienādas tiesības ar latviešu valodu.

Padomju valsts celtniecība Latvijā 1917. gada beigās — 1918. gada sākumā notika pēc tiešas pašu darbaļaužu masu un Latvijas Padomju valsts varas orgānu iniciatīvas. Padomju Krievijas augstākie valsts varas un pārvaldes orgāni šajā periodā neizdeva nekādus speciālus aktus, kuri reglamentētu Padomju Krievijas un Padomju Latvijas savstarpējās attiecības, neizdeva speciālu likumdošanas aktu, kurā būtu norādīts, kādai jābūt padomju valsts formai Latvijā. Tāda Padomju Krievijas augstāko valsts varas un pārvaldes orgānu likumdošanas akta pieņemšana nebija obligāta, jo nekāda sevišķa autonomijas atzišana no Padomju Krievijas puses toreiz netika prasīta. Padomju Krievijas centrālie valsts varas un pārvaldes orgāni deva iespēju nacionālo nomaļu, tātad arī Latvijas, darbaļaudīm, pamatojoties uz nāciju pašnoteikšanās tiesībām, pašiem izlemt savu likteni, izvēlēties valsts formu.

Padomju Krievijas valdība Krievijas tautu tiesību deklarācijā (1917. gada 3. novembrī) pasludināja: «1. Krievijas tautu vienlīdzību un suverenitāti. 2. Krievijas tautu tiesības uz brīvu pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties un izveidot patstāvīgas valstis.»¹³ Vadoties no šīs Deklarācijas, Latvijas darbaļaudis veidoja savu padomju nacionālo valsti. Latviešu tautas pilnvarotais pārstāvniecības orgāns — Latvijas Padomju II kongress — savos likumdošanas aktos skaidri un noteikti pasludināja Padomju Latvijas un Padomju Krievijas vienotību, līdz ar to izsakoties par valststiesisko attiecību saglabāšanu starp Padomju Latviju un Padomju Krieviju. Bet tās bija jauna veida valststiesiskās attiecības — attiecības, kas balstījās uz politisko autonomiju. Jāatzīst, ka konkrēti šī autonomija, t. i., kompetences sadalīšana starp Padomju Krieviju un Padomju Latviju, konkrētas sakaru formas starp to orgāniem nevienā kopējā likumdošanas aktā šajā periodā nebija noteiktas.

Latvijas padomju autonomās valsts izveidošana Padomju Krievijas sastāvā bija cieši saistīta ar nacionālo valstu izveidošanu Krievijas nacionālajās nomalēs, ar Krievijas Federācijas izveidošanos.

¹³ История Советской Конституции (в документах). М., 1957, 58. lpp.

Padomju Krieviju likumiski pasludināja par nacionālo padomju republiku federāciju 1918. gada janvārī Viskrievijas III Padomju kongresā. Kongresā pieņemtajā Strādājošo un ekspluatēto tautu tiesību deklarācijā tika paziņots, ka «Krievijas Padomju Republika tiek izveidota uz brīvu nāciju, brīvas apvienības pamata kā padomju nacionālo republiku federācija».¹⁴ Deklarācijā bija norādīts, ka «... tiecoties izveidot patiesi brīvu un labprātīgu un līdz ar to jo pilnīgāku un ciešāku visu Krievijas nāciju darbaļaužu savienību, Padomju III kongress aprobežojas tikai ar Krievijas Padomju republiku federācijas pamatu noteikšanu, dodot iespēju visu nāciju strādniekiem un zemniekiem pašu pilnvarotajā Padomju kongresā pieņemt patstāvīgu lēmumu: vai viņi vēlas piedalīties federatīvajā valdībā un citās federatīvajās padomju iestādēs un uz kādiem pamatiem.»¹⁵ Citā Viskrievijas III Padomju kongresa dokumentā — rezolūcijā «Par Krievijas Republikas federālajām iestādēm» — tika tālāk attīstītas Deklarācijas tēzes federācijas jautājumos, kā arī noteiktas federācijas locekļu tiesības piedalīties Krievijas Federācijas augstāko valsts varas un pārvaldes orgānu — Viskrievijas Padomju kongresa, VCIK un TKP darbā.¹⁶

Tādējādi Viskrievijas III Padomju kongresa pieņemtie likumdošanas akti noteica, ka Padomju Krievija ir Krievijas tautu padomju republiku federācija. Par vienu no tādām republikām šajā periodā varēja kļūt arī Padomju Latvija. To izjauca vācu armijas uzbrukums un visas Latvijas teritorijas okupācija 1918. gada februārī.

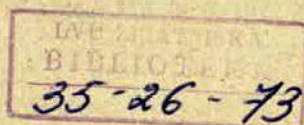
1918. gada decembrī tika izveidota un vairāk nekā gadu pastāvēja Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika — latviešu tautas pirmā suverēnā nacionālā valsts. Republikas izveidošanos veicināja vesela virkne sociāli ekonomisku un politisku priekšnoteikumu, vispirms, jauns revolucionārās kustības kāpinājums Latvijā kā vienprātīgs darbaļaužu protests pret nežēlīgo okupācijas režīmu.

Padomju vara Latvijā 1918. gada beigās uzvarēja sociālistiskās revolūcijas rezultātā, kas bija cieši saistīta ar Lielo Ok-

¹⁴ История Советской Конституции (в документах), 103. lpp.

¹⁵ Turpat, 104. lpp.

¹⁶ Turpat, 103. lpp.

tobra sociālistisko revolūciju un būtībā bija tās turpinājums. Šis revolūcijas virzītājspēks bija proletariāts ciešā savienībā ar trūcīgo zemniecību, tās iedvesmotāja un organizatore — Latvijas sociāldemokrātija, kas ietilpa KK(b)P sastāvā. Neatkarīgās Latvijas Padomju republikas veidošanās laikā Latvijas bolševikiem lielu palīdzību sniedza V. I. Ļeņins. Sevišķi liela ir V. I. Ļeņina nozīme pašnoteikšanās tiesību realizēšanai nepieciešamo priekšnoteikumu radīšanā tautām, kas atradās vācu imperiālisma kundzībā.

Pēc Ļeņina ierosinājuma, 1918. gada 13. novembrī VCIK anulēja verdzinošo Brestas miera līgumu. Padomju Krievija atzina par spēkā neesošiem visus nolīgumus par atteikšanos no dažām savām teritorijām Vācijas labā, pieprasot nekavējošu vācu karaspēka izvešanu no okupētajiem rajoniem. Līdz ar to Padomju Krievija un tās nacionālās nomales, kas bija pakļautas vācu okupācijai (arī Latvija), tika atbrīvotas no Brestas miera līguma verdzinošo noteikumu pildīšanas.

Ar Brestas līguma atcelšanu juridiski tika atjaunotas KPFSR tiesības Vācijas okupētajos rajonos, kuri atkal kļuva par Padomju Krievijas daļu. Taču KPFSR valdība, būdama uzticīga savai nacionālajai politikai, kas prasīja dziļu cieņu pret tautu suverēnajām tiesībām, netiecās šos rajonus vardarbīgi iekļaut Padomju Krievijas sastāvā. Tā ļāva lietuviešu, baltkrievu, latviešu, igauņu un citām tautām pašām brīvi izlemt savu nākotni. «Krievijas, Latvijas, Igaunijas, Polijas, Lietuvas, Ukrainas, Somijas, Krimas un Kaukāza darbaļaužu masas,» bija atzīmēts VCIK lēmumā par Brestas miera anulēšanu, «ar vācu revolūciju ir atbrīvotas no verdzinošā miera līguma, ko diktēja vācu militarisms, un tiek aicinātas pašas izlemt savu nākotni.»¹⁷

Latviešu tauta, tāpat kā citas bijušās Krievijas impērijas tautas, varēja izlemt savu nākotni, savas valsts tiesisko stāvokli.

Valststiesiskā statusa izstrādāšanā nākamās padomju valsts formas un valsts iekārtas noteikšanā Latvijā pēc padomju varas uzvaras ievērojama nozīme bija LSD XVII konferencei, kas nelegāli notika okupētajā Rīgā 1918. gada 18. un 19. novembrī.

¹⁷ CY PCΦCP, 1918, № 95, 947. lpp.

Konferences pieņemtā rezolūcija «Jautājumā par Latviju»¹⁸ būtībā bija pirmais Padomju Latvijas konstitūcijas projekta uzmetums. Šajā uzmetumā bija izteikti latviešu boļševiku uzskati svarīgākajos jautājumos par nākamo valsts iekārtu Latvijā. Rezolūcijā bija norādīts, ka pēc proletariāta diktatūras nodibināšanas Latvijā tai jāklūst par suverēnu sociālistisku nacionālu republiku, kas apvieno Kurzemi (Kurzemes guberņu), Vidzemi (Vidzemes guberņas latviešu daļu) un Laigali (Vītebskas guberņas trīs rietumu apriņķus), t. i., visus rajonus ar latviešu tautības iedzīvotāju vairākumu. Rezolūcijā bija uzsvērtā nepieciešamība nodibināt brālīgu savienību ar KPFSR, uzturēt federatīvus sakarus ar to.

Jautājums par Padomju Latvijas un KPFSR federatīvajām attiecībām 1918. gada beigās tika izlemts savādāk nekā gadu iepriekš. 1917. gada beigās Latvija bija KPFSR politiski autonoma sastāvdaļa; 1918. gada beigās izvirzījās jautājums par suverēnās Latvijas Padomju republikas izveidošanu, kuru ar KPFSR saistītu federatīvas attiecības.

Pāreja no politiskas autonomijas uz suverēnu padomju republiku bija pilnīgi likumsakarīga, jo padomju nacionālo valstu celtniecībai raksturīgi, ka nācijas politiskajai, ekonomiskajai un kultūras attīstībai neatbilstošo valsts formu nomaina jauna, augstāka valsts forma, kas atbilst šīs nācijas jaunajam attīstības līmenim. Jebkurai padomju valsts formai ir viens mērķis — radīt vislabvēlīgākos apstākļus tautas materiālā un kultūras līmeņa attīstībai. 1917. gada beigās vismērķtiecīgākā padomju valsts forma Latvijā bija politiska autonomija, bet jaunajos vēsturiskajos apstākļos, kas izveidojās 1918. gada beigās, radās nepieciešamība pēc jaunas, augstākas padomju valsts formas — suverēnas padomju republikas.

1918. gada beigās būtiski pārvērtās ne tikai Latvijas iekšējā politiskā situācija, bet arī tās starptautiskais stāvoklis. Šīs pārvērtības izraisīja vispirms jau Vācijas sakāve pirmajā pasaules karā, Novembra revolūcija Vācijā un Brestas miera līguma anulēšana. Bez tam vienlaikus ar revolucionārās kustības vēršanos plašumā angļu, amerikāņu un vācu imperiālistu pa-

¹⁸ Sk. Советская Латвия в 1919 году. Документы и материалы, т. 1, 114.—116. lpp.

spārnē aktivizējās latviešu nacionālā buržuāzija, kas izvirzīja lozungu par neatkarīgas buržuāziskas valsts nodibināšanu, cerot tādā ceļā iekarot plašu tautas masu simpātijas un atbalstu.

Jaunajos apstākļos prasība pēc Latvijas politiskas autonomijas KPFSR sastāvā būtu acimredzami nepietiekama. Tāda prasība būtu izdevīga buržuāziskajiem nacionālistiem un tādēļ politiski nepareiza. Latvijas boļševiki, apsvēruši notikumu gaitu, uzstājās nevis par autonomu, bet par neatkarīgu suverēnu Latvijas Padomju republiku, ko ar KPFSR saistītu federatīvas attiecības. Konkrētā vēsturiskā posmā latviešu boļševiku uzskati par padomju valsts formu Latvijā bija politiski pareizi un pilnīgi atbilda KK(b)P pozīcijām šajā jautājumā.

1918. gada decembrī bija ārkārtīgi svarīgi izveidot vienotu centru, kas vadītu Latvijas strādnieku un zemnieku cīņu par varu, par padomju valsts izveidošanu. Par tādu centru kļuva Latvijas Padomju valdība, ko 1918. gada 4. decembrī izveidoja ar LSD CK un Rīgas Strādnieku deputātu padomes prezidija lēmumu, ko pieņēma saskaņā ar Rīgas, Valkas un citu strādnieku deputātu padomju priekšlikumu. Par Latvijas Padomju valdības priekšsēdētāju kļuva ievērojamais latviešu tautas dēls P. Stučka.¹⁹ Valdības sastāvā bija arī tādi pazīstami latviešu boļševiki kā J. Lencmanis, J. Daniševskis, R. Endrups, K. Pētersons u. c. Padomju valdība Latvijā tika izveidota pēc V. I. Ļeņina tieša ieteikuma.

Padomju valdības izveidošanai un tās darbībai bija izcila nozīme padomju valsts celtniecībā Latvijā. 1918. gada 17. decembrī Latvijas Padomju valdība griezās pie darbaļaudīm ar Manifestu, kurā pasludināja padomju varas nodibināšanu Latvijā. Šī diena kļuva par Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas nodibināšanas dienu.

Tā kā pēc Brestas miera līguma atcelšanas Latvija no jauna kļuva par Krievijas sastāvdaļu, Latvijas Padomju valdība griezās pie KPFSR valdības ar lūgumu atzīt republikas neatkarību. Atbildot uz šo lūgumu, KPFSR Tautas Komisāru Padome 1918. gada 22. decembrī izdeva V. I. Ļeņina parakstītu

¹⁹ Par P. Stučkas darbību Latvijas Padomju valdības priekšsēdētāja postenī sk. V. Миллер. Петр Иванович Стучка — председатель Советского правительства Латвии. — В сб.: П. Стучка — революционер, мыслитель и государственный деятель. Рига, 1965, 40.—54. лрр.

dekrētu «Par Latvijas Padomju Republikas neatkarību». «Krievijas Valdība,» bija teikts dekrētā, «atzīst Latvijas Padomju Republikas neatkarību. Par augstāko valsts iestādi Latvijā Krievijas Padomju valdība atzīst Latvijas padomju varu, bet līdz Padomju kongresam — Latvijas Strādnieku, bezzemnieku un strēlnieku varu, kuras priekšgalā stāv biedrs Stučka.»²⁰ KPFSR Tautas Komisāru Padome aicināja visas Krievijas militārās un civilās iestādes palīdzēt Latvijas Padomju valdībai un tās bruņotajiem spēkiem cīņā par Latvijas atbrīvošanu. Drīz pēc tam VCIK ar lēmumu apstiprināja Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Padomju republiku neatkarību.²¹ Tādējādi Padomju Krievija deva iespēju latviešu tautai īstenot savas tiesības uz pašnoteikšanos.

Atzīstot Latvijas Padomju Republikas neatkarību, Padomju Krievija neizvirzīja nekādus noteikumus, kas varētu ierobežot Latvijas suverēnās tiesības. VCIK lēmumā speciāli tika uzsvērts, ka Latvijas agrākā piederība bijušajai cara impērijai neuzliek tai nekādas saistības. Ar šo Latvijas Padomju Republikas neatkarības atzīšanu tika pilnīgi pabeigta Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas noformēšana par neatkarīgu suverēnu valsti, patstāvīgu starptautisko tiesību subjektu.

V. I. Ļeņina vadībā KPFSR valdība sniedza pastāvīgu militāru, ekonomisku un politisku palīdzību Latvijas Padomju Sociālistiskajai Republikai.

Latvijas nacionālās valsts veidošanās pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas ilga tikai divus gadus (1917.—1919. g.). Latvijas buržuāzijai ar starptautiskā imperiālisma palīdzību izdevās apspiest masu revolucionāro kustību. Kopš 1919. gada beigām uz ilgu laiku latviešu tauta bija atrauta no brālīgās padomju tautu saimes, tai bija atņemta iespēja kopā ar citām tautām piedalīties pasaulē pirmās padomju daudzniecīgu valsts veidošanā.

Latvijas nacionālās valsts veidošanās process tika pabeigts tikai 1940. gadā. Tomēr Oktobra revolūcija un padomju varas uzvara Latvijā 1917.—1919. gadā noteica latviešu tautas tālāko vēsturiskās attīstības ceļu.

²⁰ Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. Rīgā, 1958., 198.—199. lpp.

²¹ Turpat, 199.—200. lpp.

Padomju varas krišana Latvijā bija smags trieciens tās proletariātam, darbaļaudīm. Taču to cīņas spars un ticība uzvarai bija nesalaužama.

Pēc 20 gadiem Latvijā atkal izveidojās revolucionāra situācija, kas deva iespēju Latvijas darbaļaudīm Komunistiskās partijas vadībā izvirzīt kategorisku prasību par varas nodošanu tautai, par Padomju republikas izveidošanu.

Padomju Latvijas izveidošana 1940. gadā bija noslēgums ilgām un sarežģītam procesam, kurš bija cieši saistīts ar trim krievu revolūcijām. Tā radās latviešu strādnieku un zemnieku ilgas un neatlaidīgas revolucionāras cīņas rezultātā Komunistiskās partijas vadībā.

Padomju Latvijas uzņemšana PSR Savienībā 1940. gadā uzskatāmi parādīja padomju federācijas pievilksanas spēku attiecībā pret tās kaimiņu zemēm, vēlreiz apstiprināja V. I. Leņina uzskatus par šīs federācijas nākotni: «Pilnīgi brīvprātīgi, bez meliem un dzelzs, augs šī federācija, un tā nav sagraujama. Labākā ķīla, ka tā nav sagraujama, ir tie likumi, tā valsts iekārta, kuru mēs radām savā zemē.»²²

Latvijas padomju valsts izveidošanās un attīstības vēsture uzskatāmi parāda, kā vispārējās likumsakarības, kas raksturīgas pārejai no kapitālisma uz sociālismu, izpaužas nacionālo padomju republiku konkrētos apstākļos un nodrošina ne tikai lielajām, bet arī mazajām nācijām pilnīgu brīvību un vienlīdzību, saimnieciskās, politiskās un kultūras dzīves uzplaukumu.

Baltijas padomju republiku izveidošanās un attīstība spilgti un uzskatāmi liecina par nacionālo valstu celtniecības leņinisko principu dziļo vēsturisko taisnīgumu un iedarbīgumu.

Sodien ar lepnumu var teikt, ka, pirmkārt, padomju daudznaģiju valsts, kas izveidota V. I. Leņina un Komunistiskās partijas vadībā, nogājuši slaveni vēsturiskās attīstības ceļu, izturot ne mazums nopietnu pārbaudījumu, otrkārt, Padomju Savienības attīstība un nostiprināšanās nesaraucjami saistīta ar nacionālās valsts celtniecības leņinisko principu tālāku attīstību un padziļināšanu.

²² V. I. Leņins. Raksti, 26. sēj., 428. lpp.

A. PLOTNIEKS, juridisko zinātņu kandidāts

ĻEŅINISMS UN DAŽI VISPĀRIGĀS TIESĪBU TEORIJAS PAMATJAUTĀJUMI

Padomju vispārīgā tiesību teorija līdz pasaules sociālisma sistēmas izveidošanai reprezentēja marksistiski Ļeņinisko vispārīgo tiesību teoriju. Padomju vispārīgās tiesību teorijas internacionālo raksturu un nozīmi noteica un nosaka tās filozofiskā pamata internacionālais raksturs, tās kā pasaules proletariāta ideoloģijas sastāvdaļas pretnostādne buržuāziskajām tiesību doktrīnām, tās izaugsme no nepieciešamības teorētiski vispārināt un pamatot sociālistisko tiesību tipa jaunrades pirmo praksi. Padomju tiesību zinātni sāka veidot Padomju Krievijas tiesību zinātnieki — marksisti uz konsekventi materiālistiskiem pamatiem, izstrādājot tiesību institūtu sistēmu, darbā izmantojot marksistisko dialektisko metodi. Izšķiroša nozīme vispārteorētiskās zinātnes par tiesībām kā jauno juridisko zinātņu sistēmas sastāvdaļas izveidošanā bija V. I. Ļeņina darbiem, kuros marksisma pamatlicēju metodoloģiskās atziņas bija atjaunotas, attīstītas un piemērotas konkrētu tiesisku parādību pētīšanai.

Materiālistiskā tiesību izpratne. K. Markss grāmatas «Par politiskās ekonomijas kritiku» ievadā, raksturojot savu pētījumu rezultātus, uzsver, ka tiesiskās attiecības izaug no materiālām dzīves attiecībām.¹ Arī V. I. Ļeņins savos darbos vairākkārt aplūkojis šo ievadu, vērtējot to kā K. Marksa sprieduma gaitas aprakstu,² kā «materiālisma pamatprincipu viengabalainu formulējumu, attiecinātu uz cilvēku sabiedrību un tās vēsturi...».³

¹ Sk. K. Markss, F. Engelss. Darbu izlase, I. Rīgā, 1950., 325. lpp.

² Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 1. sēj., 115. lpp.

³ V. I. Ļeņins. Raksti, 21. sēj., 36. lpp.

Tāču materiālistiska tiesību izpratne neaprobežojas ar tiesību kā ekonomiski nosacītas kategorijas pētīšanu, bet izpaužas arī pētījumu secībā un objekta izvēlē. K. Marksa darbos nereti sastopamie norādījumi, ka juridiskās virsbūves un ekonomiskās bāzes saikne parādās kā ražošanas attiecību un tiesisko attiecību savstarpība, ļauj secināt, ka materiālistiska tiesību izpratne izpaužas arī atziņā, ka tiesību izziņa jāskār ar tiesisko attiecību izziņu.⁴ «Savas attīstības zināmā pakāpē,» norāda Markss, «sabiedrības materiālie ražošanas spēki nonāk pretrunā ar pastāvošajām ražošanas attiecībām jeb — kas ir tikai šo attiecību juridiska izteiksme — ar īpašuma attiecībām, kurās tie līdz šim attīstījās.»⁵ Juridiskā attiecība Marksam ir gribas attiecība, «kurā atspoguļojas ekonomiska attiecība. Šās juridiskās jeb gribas attiecības saturu dod pati ekonomiskā attiecība»⁶ utt. Iepriekšējais secinājums atbilst arī vispārmetodoloģiskai atziņai par nepieciešamību noskaidrot jebkurus teorētiskus principus, vispirms pētot, kādas cilvēku savstarpējās attiecības izrietēja no to eksistences apstākļiem.

V. I. Leņins, vērtējot «Kapitālu» kā marksistiskās izziņas teorijas kvintesenci — ««Kapitāla» loģiku,»⁷ sevišķi akcentēja, ka izejas punkts kapitālistiskās sabiedrības pētīšanai K. Marksam bijusi noteikta sabiedrisko attiecību veida pētīšana. «Markss savā «Kapitālā» sākumā analizē buržuāziskās (preču) sabiedrības visvienkāršāko, parastāko, galveno, vismasveidīgāko, visikdienišķīgāko, miljardiem reižu sastopamo attiecību: preču maiņu,» rakstīja V. I. Leņins. «Šajā tik vienkāršajā parādībā (šajā buržuāziskās sabiedrības «šūniņā») analīze atsedz *visas* mūsdienu sabiedrības pretrunas (resp. *visu* pretrunu dziļus). Turpmākais iztīrājums rāda mums šo pretrunu un šās sabiedrības attīstību (*gan* augšanu, *gan* kustību), tās atsevišķo daļu Σ^* , no tās sākuma līdz tās beigām.

Tādai pašai jābūt dialektikas iztīrāšanas (resp. studēšanas) metodei vispār...»⁸

⁴ Sk. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 4, 137.—138. lpp.

⁵ K. Markss, F. Engelss. Darbu izlase, I, 326. lpp.

⁶ K. Markss. Kapitāls, I. Rīgā, 1951., 84. lpp.

⁷ V. I. Leņins. Raksti, 38. sēj., 295. lpp.

⁸ V. I. Leņins. Raksti, 38. sēj., 338.—339. lpp.

No šī viedokļa vislielāko ievēribu pelna pirmo padomju tiesību teorētiķu centieni saskatīt tiesību realitāti tiesiskajās attiecībās. Tā, P. Stučka tiesības pirmām kārtām izprata kā tiesisko attiecību sistēmu.⁹ J. Pašukanis Komunistiskās akadēmijas vispārīgās tiesību un valsts teorijas sekcijā nolasītajā lekcijā «Vispārīgā tiesību teorija un marksisms», kas vēlāk izstrādāta kā atsevišķa monogrāfija, pēc analogijas ar K. Marksa kapitāla izpratni tiesību eksistenci izprot kā tiesisko attiecību eksistenci.¹⁰ Tiesiskās attiecības, kas izteiktas abstraktās kategorijās un ar to starpniecību izzināmas, arī A. Staļģevičs uzskatīja par tiesību formas analīzes izejas momentu.¹¹

Atzīt tiesiskās attiecības par sākotnējo tiesisko pētījumu objektu nenozīmē mazināt tiesību normu un tiesiskās apziņas nozīmi tiesiskajā regulēšanā, bet nozīmē atzīt, ka tiesiskajām attiecībām ir zināma prioritāte tiesiskajā formā, kā loģiska, tā vēsturiska. Šāda tēze, protams, nav savienojama ar šauri normatīvistisku tiesību izpratni. K. Markss un F. Engelss ir noraidoši izturējušies pret jēdzienu «tiesības» un «tiesību normas» identificēšanu. Pēc viņu domām, cēlonis ilūzijai, ka likums pamatojas uz gribu, pie kam no reālā pamata atrautu gribu, un ka tiesības tiek reducētas uz likumu, ir tas, ka vispārējos iestādījumus pastarpina valsts un tie iegūst politisku formu.¹² «Komunistiskās partijas manifestā», atklājot tiesību šķirisko būtību, viņi tomēr atturējās izvīrīt kādu daudzšķautņainās tiesību formas elementu kā dominējošo vai pat vienīgo. «... jūsu tiesības ir tikai jūsu šķiras griba, kas padarīta par likumu, griba, kuras saturu nosaka jūsu šķiras materiālie dzīves apstākļi,»¹³ par buržuāzijas tiesībām rakstīja K. Markss un F. Engelss.

Tiesību nozīme sabiedrības dzīvē. Tiesību daudzšķautņaino formu veido tiesiskās attiecības, tiesību normas un tiesiskā apziņa dialektiskā vienībā. Tāpēc jāapšaubā, vai auglīga būs pati

⁹ Sk. sikāk A. A. Плотник. Петр Стучка и истоки советской правовой мысли. Рига, 1970, 145. lpp. un sek.

¹⁰ ААН СССР, ф. 350, оп. 1а, д. 16, лл. 8, 13.

¹¹ Sk. А. Стаļģевич. Основные вопросы марксистской теории права. — «Советское государство и революция права», 1930, № 7, 159.—161., 177. lpp.

¹² Sk. К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 3, 63. lpp.

¹³ К. Маркс, Ф. Энгельс. Darbu izlase, I, 24. lpp.

par sevi ļoti interesantā tiesību sociālās vērtības pētīšana, ja jau iepriekš sabiedriskās attiecības kā pētīšanas objekts nolietas un par tiesību svarīgākajām īpašībām mūsdienās atzīts normatīvisms un formālā noteiktība augstākajā pakāpē, kā arī valsts garantijas.¹⁴ Par tiesību sociālo vērtību galvenokārt jārunā tad, kad saskaras tiesiskās attiecības kā īpašs sabiedrisko attiecību veids ar to regulētajām materiālajām un citām sabiedriskajām attiecībām.

V. I. Ļeņins vērtēja konstitūciju kā jaunu darba lauku, jaunu šķiru cīņas formu,¹⁵ politiskās tiesības — kā spēka attiecību formulējumu, reģistrāciju.¹⁶ Tiesību nozīmi sabiedrības dzīvē viņš visā tiesiskās regulēšanas procesā, sākot ar normatīva akta izstrādāšanu līdz vēlamā rezultāta sasniegšanai, t. i., sabiedrisko attiecību noregulēšanai valdošās šķiras interesēm atbilstošā sistēmā, izsekvoja vairākos aspektos.

Likumdošanas akti, it īpaši sociālistiskās revolūcijas laikā, ir līdzeklis partijas politikas propagandai, sociālistiskās tiesiskās apziņas ieaudzināšanai visplašākajās darbaļaužu masās. «Vienkāršajam strādniekam un zemniekam mēs savus priekšstatus par politiku uzreiz devām dekrētu formā,»¹⁷ par pirmo padomju varas dekrētu nozīmi izteicās V. I. Ļeņins. Partija, izstrādājot vispārējo politisko līniju, nosaka sabiedrības valstiskās vadības galveno virzienu; likumdošanas orgānu uzdevums formulēt, to likuma pantu un paragrāfu veidā, nosakot to vai citu attiecību tiesisko regulēšanu vai to atcelot, patstāvīgi izvēloties partijas politikas īstenošanas tiesiskos paņēmienus un metodes, lai gūtu optimālos rezultātus. Šajā ziņā nozīmīgas ir V. I. Ļeņina runas KK(b)P X kongresā. «... mūsu uzdevums,» norādīja V. I. Ļeņins kongresa delegātiem, «ir noteikt tikai principiālo līniju», bet atbildi uz jautājumiem, kādi ir vietējās saimnieciskās apgrozības ietvari, kā realizēt ražojumu apmaiņu, «mēs saņemsim no mūsu likumdošanas». Un tālāk:

¹⁴ Sk. С. С. Алексеев. Социальная ценность социалистического права как регулятора общественных отношений. — «Советское государство и право», 1968, № 3, 15.—17. lpp.

¹⁵ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 15. sēj., 298. lpp.

¹⁶ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 17. sēj., 384. lpp.

¹⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 263. lpp.

«VCIK un Tautas Komisāru Padome sīki izstrādās nodokļa realizēšanas formas un izdos attiecīgu likumu.»¹⁸

Pēc tam kad likumdošanas akts pieņemts, galvenais — organizēt masas tā apzinīgai izpildei. Polemizējot ar K. Kautski, Leņins uzsvēra: «... ekspropriācija vien kā juridisks vai politisks akts nebūt vēl neatrisina jautājumu, jo vajag faktiski atcelt muižniekus un kapitālistus, faktiski likt viņu vietā citu, strādniecisku pārvaldi fabrikās un muižās».¹⁹

Tikai apkopojot prakses materiālus par to, kā dekrētā vai citā normatīvā aktā ietvertās normas realizējas subjektīvās tiesībās un tiesiskās attiecībās, jāvērtē dekrēta lietderība un jāizlemj jautājums par dekrēta atcelšanu vai jauna detalizēta dekrēta pieņemšanu.

«Nav pareizi atcelt dekrētu par preses tribunāliem, neizdarot iepriekš to darba rezultātu kopsavilkumu (un neapsprīžot tos),»²⁰ rakstīja Leņins.

Par V. I. Leņina noraidošo izturēšanos pret mēģinājumiem aizvietot praktiski organizatorisko darbu ar pārsteidzīgu jaunu likumdošanas aktu izdošanu ļauj secināt arī A. Kaktiņa atmiņas. Pēc nolikuma publicēšanas par strādnieku kontroli Petrogradas Fabriku un rūpnīcu komiteju centrālās padomes darbinieki bija izstrādājuši instrukcijas projektu par nolikuma piemērošanu un, vēlēdamies panākt, lai instrukcijai būtu likuma spēks, griezās pēc palīdzības pie Leņina. Viņi saņēma šādu padomu: «Ja jūs gribat panākt, lai dzīvē patiešām tiktu realizēta jūsu radošā pieeja strādnieku kontrolei, tad nebalstieties vis uz autoritātēm un likumiem, bet darbojieties, āgilējiet, visiem līdzekļiem izplatiet savus uzskatus strādnieku masās. Ja jūsu uzskati ir revolucionāri un dzīvot spējīgi, tie izlauzīs sev ceļu un apgāzīs visādas dzīvot nespējīgas, kaut arī «likumīgas» instrukcijas un strādnieku kontroles izskaidrojumus.»²¹ Protams, A. Kaktiņa minētais V. I. Leņina izteiciens nav pilnīgi precīzs, tajā neapšaubāmi manāma paša autora subjektīvā uztvere. Bet tomēr tas labi parāda, ka Leņins prasīja revolucionāru pieeju likumu realizēšanai. Viņš ieteica nevis nodarboties ar jaunu

¹⁸ V. I. Leņins. Raksti, 32. sēj., 189., 196. lpp.

¹⁹ V. I. Leņins. Raksti, 28. sēj., 227. lpp.

²⁰ V. I. Leņins. Raksti, 27. sēj., 186. lpp.

²¹ Leņins Latvijas revolucionāru atmiņās. Rīgā, 1969., 128. lpp.

instrukciju izdomāšanu, bet ar radošu organizatorisku darbu jau pieņemto likumdošanas aktu izpildē. Tikai tad, kad esošā akta iespējas izsmeltas un praktiskais darbs sniedz nepieciešamo pārbaudīto materiālu, jāsāk izstrādāt jauns likumdošanas akta projekts.

Revolūcija un tiesības. Jautājums par uzvarošās revolūcijas attieksmi pret iepriekšējās sabiedriski ekonomiskās formācijas tiesībām ir mazāk teorētiskas, bet vairāk praktiskas dabas. K. Markss un F. Engelss savos darbos deva konsekventi revolucionāru šī jautājuma risinājumu. Vecos likumus nevar padarīt par jaunās sabiedrības attīstības pamatu, tiem jāiet bojā vienlaikus ar veco sabiedrību, — izteicās K. Markss zvērināto tiesā Ķelnē 1849. gada 8. februārī.²² F. Engelss 1884. gada 18. novembra vēstulē A. Bēbelim brīdināja sociāldemokrātus nepadoties buržuāzijas spiedienam, neaizstāvēt buržuāziskās likumības viedokli un šādi paskaidroja likumības un revolūcijas savstarpējās attiecības: iepriekšējās revolūcijās likumība tūkstoškārt tika pārkāpta, bet partijas vai šķiras, kas revolucionārā ceļā nāca pie varas, prasīja, lai jaunā revolūcijas radītā likumība tiktu uzskatīta par svētu.²³ No tā F. Engelss secināja, ka arī sociāldemokrātiem, kas stāv proletāriskās revolūcijas pozīcijās, nav jāatkāpjas no tām, nav jāpievienojas buržuāziskās likumības viedoklim. Taču marksisma pamatlicēji nevarēja paredzēt, kā tieši risināsies buržuāzisko tiesību sagrāve proletāriskās revolūcijas laikā. Pagājušā gadsimta revolucionārā pieredze galvenokārt aprobežojās ar buržuāzisko revolūciju pieredzi, kad neradās nepieciešamība nekavējoši kardināli likvidēt feodālo tiesību sistēmu. Parīzes Komūna savā neilgajā pastāvēšanas laikā, pieņemot dekrētus, gan veica sociālistisko tiesību jaunradi un noliedza atsevišķus buržuāzisko tiesību institūtus, taču savu attieksmi pret buržuāziskajām tiesību normām visumā neformulēja. Pēc marksisma pamatlicēju nāves viņu uzskatus šajā jomā līdz nepazīšanai izkropļoja tā sauktie juridiskie sociālisti, sludinot kapitālistiskās sabiedrības pakāpenisku ieaugšanu sociālismā tiesisku pārkārtojumu gaitā, līdz ar to — buržuāzisko tiesību transformāciju, noraidot to revolucionāras sagrāves nepieciešamību.

²² Sk. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 6, 259. lpp.

²³ Sk. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 36, 205. lpp.

Krievijā pēc Februāra buržuāziskās revolūcijas jautājums par revolūciju un tiesībām atkal izvirzās dienas kārtībā un tā risinājumā miniatūrā atspoguļojas pastāvošās šķiru pretrunas. Buržuāzijas kā reakcionāras šķiras nostāja izpaudās tiesību nepārtrauktas attīstības idejas aizstāvēšanā, buržuāziski demokrātiskās revolūcijas iztēlošanā par tiesisku procesu buržuāzisko juristu darbos. Juridiskā laikraksta «Pravo» pirmajā numurā, kas iznāca pēc Februāra revolūcijas, redakcijas rakstā «Jauņās, tiesības» ir kategorisks apgalvojums: «Tas, kas atzīst jauno kārtību, līdz ar to atzīst kā obligātu sev tiesisko aksiomu, ka šī kārtība izcēlusies tiesiski».²⁴ A. Ļeontjevs tajā pašā laikraksta numurā, neslēpjot savu vēlēšanos saglabāt vecās cariskās iestādes un institūtus pilnīgi neskartus, mudināja radīt jaunas tiesības «pareizas likumdošanas ceļā», t. i., pagaidīt ar reformām līdz Satversmes sapulces sasaukšanai, ierobežojot Pagaidu valdības likumdošanu ar galējas nepieciešamības gadījumiem.²⁵

Boļševiku partijas ideologi pretstatā tam aizstāvēja revolucionārā marksisma viedokli. Izcila nozīme konsekvēnti revolucionārai jautājuma nostādnei par politiskās, juridiskās virsības un revolūcijas savstarpējām attiecībām bija ģeniālajam V. I. Ļeņina darbam «Valsts un revolūcija». P. Stučka 1917. gada maijā «Pravdā» publicētajā rakstā «Uz likuma pamata vai uz revolūcijas pamata» citēja K. Marksa 1849. gada 8. februāra runas fragmentu, aicinot noraidīt vecās likumības pamatu un nostāties uz revolūcijas pamata.²⁶ Laikrakstā «Krestjanskaja gazeta» jūnijā iespiestajā M. Frunzes rakstā «Jautājumā par vietējām tiesām» prasīts organizēt jaunu tautas tiesu.²⁷

«Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija,» norādīts PSKP CK tēzēs «Sakarā ar Vladimira Iljiča Ļeņina 100. dzimšanas dienu», «sniedza pasaulei paraugu, kā risināt kardinālās sociālās problēmas: gāzt ekspluatatoru varu un nodibināt proletariāta diktatūru, pārvērst privātipašumu, buržuāzijas un muižnieku īpašumu sabiedriskā, sociālistiskā īpašumā, taisnīgi, atbilstoši

²⁴ «Pravo», 1917. № 8, 426. lpp.

²⁵ Sk. «Pravo», 1917, № 8, 434. lpp.

²⁶ Sk. P. Stučka. Ciņā par Oktobri. Rīgā, 1957., 50.—53. lpp.

²⁷ ЦПА ИМЛ, ф. 72, оп. 3, д. 460, лл. 14—15.

zemnieku interesēm atrisināt agrāro jautājumu, atbrīvojot atkarīgās tautas no koloniālajiem un nacionālajiem spaidiem, radīt politiskos un ekonomiskos priekšnoteikumus sociālisma uzcelšanai».²⁸ Teiktais pilnīgi attiecas uz V. I. Ļeņina vadībā īstenoto tiesību revolūciju, kuras pieredzei bija pasaulvēsturiska nozīme. Ļeņins, attīstot un konkretizējot marksisma mācību, parādīja, kādā secībā jālikvidē buržuāziski muižnieciskās tiesības un kas liekams atcelto likumu vietā. Jau Tautas Komisāru Padomes 1917. gada 15. novembra sēdes dienas kārtībā bija ietverts jautājums par revolucionārajām tiesām un tieslietu ministriju, bet 22. novembrī Ļeņina vadītajā sēdē tika pieņemts pirmais padomju dekrēts par tiesām. Ļeņins konkretizēja P. Stučkas izstrādāto Dekrēta Nr. 1 par tiesu projektu attiecībā uz veco likumu atcelšanu, papildinot to ar piezīmi, ka atcelti visi likumi, kas ir pretrunā ar jaunās valdības dekrētiem un uzvarējušo partiju — sociāldemokrātu un sociālistu revolucionāru programmām.²⁹ Izskatot Dekrēta Nr. 2 par tiesu projektu, Ļeņins terminu «revolucionārā tiesiskā apziņa» nomainīja ar šķiriski daudz precīzāku — «darbaļaužu šķiru tiesiskā apziņa», bet pantā, kurš pieļāva veco procesuālo normu daļēju ievērošanu tiesā, frāzi, ka tiesām jāuzrāda motīvi, kuru dēļ tās atkāpušās no esošajiem likumiem, izsvitroja un tās vietā ierakstīja — tiesai jāuzrāda novecojušu vai buržuāzisku rīkojumu atcelšanas motīvi.³⁰ Pirmo padomju tiesu prakse, tautas masu noraidošā izturēšanās pret cariskās Krievijas un buržuāziskās Pagaidu valdības likumdošanas aktiem KĶ(b)P Programmas projekta izstrādāšanas laikā pamudināja V. I. Ļeņinu secināt, ka nekavējoši nepieciešams salauzt visu buržuāziski muižniecisko tiesību sistēmu: «Atcēlusi gāzto valdību likumus, partija dod padomju vēlētajiem ievēlētajiem tiesnešiem lozungu — realizēt proletariāta gribu, piemērojot viņa dekrētus, bet gadījumā, ja trūkst attiecīga dekrēta vai ja tas ir nepilnīgs, vadīties no sociālistiskās tiesiskās apziņas, atmetot gāzto valdību likumus.»³¹

²⁸ «Сіпа», 1969. gada 23. decembrī.

²⁹ Sk. П. И. Стучка. Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. Рига, 1964, 345. lpp.

³⁰ Sk. Ленинский сборник, XXI. М., 1933, 217. lpp.

³¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 106. lpp.

Oktobra revolūcijas pieredze sniedza atbildi uz jautājumu, ko likt sociālistiskās revolūcijas atcelto buržuāziski muižniecisko tiesību normu vietā, un V. I. Ļeņins atklāja revolucionārās tiesiskās apziņas sociālistiskajā revolūcijā šķirisko būtību un tās īsteno saturu — progresīvas šķiras, kas cīnās par valsts varu vai ir to iekarojusi, priekšstatu par vēlamajām tiesību normām un tiesiskajām attiecībām, kuru pamatā ir šīs šķiras avangarda — politiskas partijas — programmatiskas prasības.

Sociālistiskās likumības teorija. V. I. Ļeņins pamatoja sociālistiskās un buržuāziskās likumības principiālo atšķirību, kas izpaužas arī to attīstības pretrunīgajās tendencēs.

Buržuāziskā likumība ir norietoša likumība. Krīzes parādības, kas raksturo likumību visā buržuāziskās sabiedrības pastāvēšanas laikā,³² imperiālisma laikmetā pāraug vispārīgā buržuāziskās likumības krīzē. Buržuāziskajai likumībai «nenovēršami jāsabruk drupās, tiklīdz notikumi skars galveno pamatjautājumu — buržuāzijas īpašuma saglabāšanu», «buržuāzijas kundzības» saglabāšanu.³³

Sociālistiskā likumība līdz ar sociālistiskās sabiedrības ekonomisko un kultūras progresu aizvien vairāk nostiprinās un kļūst visu aptveroša. Viskrievijas IX Padomju kongresā V. I. Ļeņins izvirzīja «stingru lozungu par lielākas revolucionārās likumības realizēšanu».³⁴ V. Čikvadze to vērtē kā principiālu atziņu par sociālistiskās likumības pieaugošo nozīmi, kas neaprobežojas ar nepa periodu.³⁵ Šāda traktējuma pareizību apstiprina fakts, ka jautājumu par likumības pastiprināšanu V. I. Ļeņins apskata ne vienreiz vien. Jau kopš paša revolūcijas sākuma tādos likumdošanas aktos kā dekrētā par zemi un uzsaukumā «Iedzīvotājiem» Ļeņins aicina ievērot vistingrāko revolucionāro kārtību.³⁶

Lēmuma par precīzu likumu ievērošanu tēžu uzmetumā, kurš bija pamatā Viskrievijas VI Padomju kongresa lēmumam par revolucionāro likumību (1918. g.), V. I. Ļeņins prasību no-

³² Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 2. sēj., 262. lpp.; V. I. Ļeņins, Raksti, 5. sēj., 16. lpp.

³³ V. I. Ļeņins. Raksti, 16. sēj., 272., 276. lpp.

³⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 145. lpp.

³⁵ Sk. B. M. Чиквадзе. Государство, демократия, законность. М., 1967, 381. lpp.

³⁶ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 222., 262. lpp.

stiprināt likumību saistīja ar faktu, ka noteikti KPFSR likumu pamati.³⁷ Viskrievijas IX Padomju kongresā (1921. g.) V. I. Ļeņins prasa lielāku revolucionāru likumību kā «civilās apgrozības» attīstības nosacījumu.³⁸ Svarīgs likumības pacēluma priekšnoteikums — kultūras līmeņa paaugstināšana un darbaļaužu masu iesaistīšana cīņā par stingru likumību. Runājot par iespējām, kādas padomju likumi devuši cīņā pret birokrātismu un vilcināšanos, Ļeņins konstatē, ka gandrīz neviens neprot izmantot padomju likumus, tāpēc aicina celt kultūras līmeni: «Jāpanāk, lai rakstīt un lasīt prasana kalpotu kultūras līmeņa celšanai, lai zemnieks gūtu iespēju izlietot šo lasīt un rakstīt prasānu savas saimniecības un savas valsts uzlabošanā.»³⁹

V. I. Ļeņina pieejā sociālistiskās likumības jautājumu risinājumam izpaužas viņam piemītošā prasme saskatīt dotajā momentā praksei svarīgāko, ideoloģisko pretinieku visvairāk apdraudēto un dot argumentētu, principiālu jautājuma nostādni.

Visasākās šķiru cīņas, pilsoņu kara apstākļos svarīgi bija noskaidrot diktatūras un likumības savstarpējās attiecības. V. I. Ļeņins to veica darbā «Proletāriskā revolūcija un renegāts Kautskis»: «Diktatūra ir vara, kas tieši balstās uz vardarbību un nav saistīta ne ar kādiem likumiem.

Proletariāta revolucionārā diktatūra ir vara, kas iekarota un tiek atbalstīta ar proletariāta vardarbību pret buržuāziju, vara, kas nav saistīta ne ar kādiem likumiem.»⁴⁰

Sāds izskaidrojums bija vērstis pret juridiskajiem sociālistiem,⁴¹ pret buržuāziskās likumības, tiesiskās valsts doktrīnas apoloģētiku. Raksturojot proletariāta diktatūru kā varu, kuru

³⁷ Sk. *V. I. Ļeņins. Полное собрание сочинений*, т. 37, 129. lpp.

³⁸ Sk. *V. I. Ļeņins. Raksti*, 33. sēj., 145. lpp.

³⁹ *V. I. Ļeņins. Raksti*, 33. sēj., 50. lpp.

⁴⁰ *V. I. Ļeņins. Raksti*, 28. sēj., 211. lpp.

⁴¹ Amerikāņu buržuāziskais jurists H. Bermans gaužas, ka V. I. Ļeņins un boļševiki nicinājuši Rietumu likumību. (Sīkāk sk. *H. J. Berman. Justice in the USSR. An interpretation of Soviet Law*. New York, 1963, 26. lpp.) — Bet vai ir vērts gausties? Vai mūsdienu notikumi ASV — H. Bermans dzimtenē — spilgti neatklāj Rietumu likumības īsto raksturu un neapliecina V. I. Ļeņina tālredzību? Rietumu likumība sabrūk, bet mūsu — sociālistiskā likumība plaukst.

nesaista likumi, V. I. Leņins, kā to pareizi izskaidroja P. Stučka, domāja proletariāta diktatūrai svešus likumus.⁴² Bet ne tikai to! V. I. Leņina paša izteikumi liecina, ka, prasot spēkā esošo likumu bezierunu izpildi,⁴³ viņš noraidīja proletariāta diktatūras saistību ar novecojušiem likumiem, kas vairs nepauž valdošās šķiras intereses. Viņš uzskatīja, ka tādi likumi jāatceļ vai jāgroza! «... slikts ir tas revolucionārs, kas asas cīņas momentā apstājas likuma negrozāmības priekšā,» sacīja Leņins, uzstājoties Viskrievijas V Padomju kongresā 1918. gada 5. jūlijā. «Pārejas laikā likumiem ir pagaidu nozīme. Un, ja likums kavē revolūcijas attīstību, tas tiek atcelts vai labots.»⁴⁴

Pārejot uz mierīgu celtniecību, īstenojot jauno ekonomisko politiku, sociālistiskās likumības tālākas nostiprināšanas priekšnoteikums bija valsts aparāta pilnveidošana — prokuratūras un centrālo tiesu orgānu izveidošana. Šai sakarā Leņins uzrakstīja darbu «Par «divkāršo» pakļautību un likumību», kurā iztīrāja padomju prokuratūras organizācijas un darbības principus, no šī redzes viedokļa risinot arī likumības teorijas vispārējās problēmas, tādas kā vienota likumība, likumības un kulturālības nešķiramā saistība u. c.⁴⁵

«Leņiniskajā pieejā sabiedriskajām parādībām un procesiem galvenais ir zinātniskas objektivitātes un principiāla vērtējuma organiska vienība ar strādnieku šķiras nostāju,» teikts PSKP CK tēzēs «Sakarā ar Vladimīra Iljiča Leņina 100. dzimšanas dienu». «Marksistiem leņiniešiem, visiem patiesajiem revolucionāriem leņinisms ir revolucionārās domāšanas un revolucionārās darbības metodoloģija.»⁴⁶

⁴² Sk. П. Стучка. Диктатура пролетариата и советская федерация. — «Власть Советов», 1922, № 10, 5. lpp.

⁴³ 1918. gada 18. maijā KK(b)P CK Plēnums uzdod visiem partijas biedriem īstenot dzīvē padomju varas dekrētus un sekot to izpildei (ЦПА ИМЛ, ф. 17, оп. 2, д. 1, л. 11). Tā paša gada 8. novembrī Viskrievijas VI Padomju kongress pieņēma lēmumu «Par revolucionāro likumību» (sk. Съезды Советов Союза ССР, союзных и автономных советских социалистических республик. 1917—1936 гг., т. 1, М., 1959, 93.—94. lpp.), pie kam V. I. Leņins personīgi rūpējās par kongresa lēmuma izdošanu atsevišķā brošūrā (sk. Ленинский сборник, XXXVI, М., 1959, 64. lpp.).

⁴⁴ V. I. Leņins. Raksti, 27. sēj., 466. lpp.

⁴⁵ Sk. V. I. Leņins. Raksti, 33. sēj., 317.—321. lpp.

⁴⁶ «Cīņa», 1969. gada 23. decembris.

V. I. Ļeņina darbi aptver bagātīgu materiālu aktuālu mūsdienų problēmu risināšanai. Ļeņinisma dziļa studēšana, Ļeņiniskās metodoloģijas apgūšana ir priekšnoteikums jauniem vispārīgās tiesību teorijas panākumiem cīņā pret buržuāzisko ideoloģiju, pret revizionisma un oportūnisma izpausmēm juridiskajās zinātnēs.

L. BIRZINA, juridisko zinātņu kandidāte

ĻEŅINISKAIS PADOMJU DARBA STILS

Komunisma celtniecības laikmetā, kad grandiozie tautas saimniecības attīstības un kultūras augšupejas uzdevumi prasa nemitīgi pilnveidot valsts aparāta organizāciju un darbību, mums vienmēr jāatgriežas pie V. I. Ļeņina atstātā mantojuma par padomēm kā mūžam dzīvās revolucionārās domas un revolucionārās rīcības avota.

V. I. Ļeņins, būdams KPFSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs, praktiski vadīja jaunās, sociālistiskās valsts celtniecību un sarakstīja par to tādus nemirstīgus darbus kā «Padomju varas kārtējie uzdevumi», «Kā mums reorganizēt strādnieku un zemnieku inspekciju», «Labāk mazāk, toties labāk», «Proletāriskā revolūcija un renegāts Kautskis» un daudzus citus. Šie darbi vēl nekā nav zaudējuši no savas aktualitātes, tie mūsdienā apstākļos rosina jaunas idejas, liek pārdomāt sasniegto un censties pēc tālākām virsotnēm. Ļeņina rakstos atrodam būtiski svarīgas atziņas par padomju organizāciju un darbību, par jaunu darba stilu, kādu nepazīna vecā, buržuāziskā administrācija. Viņš uzmanīgi pētīja un zinātniski vispārināja darbaļaužu masu praktisko pieredzi jaunās dzīves celtniecībā. «Mūsu mērķis ir iesaistīt *itin visus trūcīgos ļaudis*, lai tie praktiski piedalītos pārvaldīšanā,» lasām rakstā «Padomju varas kārtējie uzdevumi», «un visi pasākumi, lai to realizētu — jo dažādāk, jo labāk, — rūpīgi jāreģistrē, jāpētī, jāsystematizē, jāpārbauda plašākā pieredzē, jānostiprina likumdošanas kārtībā.»¹

V. I. Ļeņina lielais vēsturiskais nopelns ir tas, ka viņš atklāja padomes kā strādnieku šķiras diktatūras valsts formu

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 236. lpp.

un parādīja to priekšrocības salīdzinājumā ar buržuāzisko parlamentārismu. Ļeņins mācīja, ka «padomju vara ir jauns valsts tips bez birokrātijas, bez policijas, bez pastāvīgas armijas, ar jaunu demokrātiju buržuāziskā demokrātisma vietā, — demokrātiju, kas izvirza darbaļaužu masu avangardu, padarot tās gan par likumdevēju, gan par izpildītāju...»² So Ļeņina ideju Padomju Savienības Komunistiskā partija konsekventi realizējusi visā padomju valsts vairāk nekā 50 gadu ilgajā pastāvēšanas laikā.

Demokrātijas vispusīga attīstīšana un pilnveidošana, visu darbaļaužu aktīva piedalīšanās valsts pārvaldīšanā, saimnieciskās un kultūras celtniecības vadīšanā ir Padomju sociālistiskās valsts galvenais attīstības virziens arī mūsdienās — komunisma celtniecības periodā. Padomju sociālistiskā demokrātija, kā zināms, ir daudzveidīga sabiedriska parādība. Tā aptver gan politisko, gan ekonomisko, gan sabiedrības garīgo dzīvi, tā palīdz iesaistīt sociālisma un komunisma celtniecībā plašas tautas masas.

Sociālistiskā demokrātija visspilgtāk izpaužas padomju organizācijā un darbībā, kas stingri balstās uz Ļeņinskajiem padomju celtniecības principiem.

Ļeņins padomju celtniecības principus izstrādāja, balstoties uz padomju darba pirmo gadu praksi, marksisma revolucionāro teoriju un revolucionārās kustības pieredzi. Šie principi ir spēkā vēl šodien. Ļeņina idejas un principus konsekventi īsteno dzīvē un tālāk attīsta Padomju Savienības Komunistiskā partija un padomju valdība.

Visas padomju organizācijas un darbības pamatā ir Ļeņinskais demokrātiskā centrālisma princips. Tas nozīmē, ka padomes, no PSRS Augstākās Padomes sākot un ar ciema padomi beidzot, ievēlē darbaļaudis vispārējās vēlēšanās, ka zemākstāvošās padomes pakļautas augstākstāvošām, ka augstākstāvošo orgānu likumdošanas akti ir obligāti zemākstāvošiem, tomēr tas neizslēdz pēdējo iniciatīvu un patstāvību vietējo jautājumu kārtīšanā. Visa padomju valsts aparāta organizācija un darbība ir veidota tā, ka tiek ievērota un izmantota masu radošā aktivitāte un enerģija, vietējo iestāžu pieredze, izraisīta masu iniciatīva un pašdarbība. Centrālie orgāni koncen-

² V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 105. lpp.

trē savās rokās tikai galveno, svarīgāko jautājumu plānošanu un vadišanu, uzdodot to operatīvu atrisināšanu vietējiem orgāniem. Arī pašu centrālo iestāžu vadošie norādījumi pamatojas uz vietējo pieredzi.

V. I. Leņins asi nosodīja katru šablonizēšanu un mēģinājumu ieviest vienveidību no augšas. Par to viņš darbā «Kā organizēt sacensību?» rakstīja: «Demokrātiskajam un sociālistiskajam centrālismam nav nekā kopēja ne ar šablonismu, ne no augšas diktētu vienveidību. Vienību pašā galvenajā, pašos pamatos, pašā būtībā nevis ārda, bet gan nodrošina ar daudzveidību sikumos, vietējās īpatnībās, paņēmienos, kā *pieiet* lietai, kontroles realizēšanas *veidos, līdzekļos...*»³ Demokrātiskais centrālisms spilgti izpaužas pārvaldes aparāta divkāršās pakļautības sistēmā.

Leņins vienmēr uzsvēra kolektīvās vadības lielo nozīmi padomju valsts darbā. Kolektīvās vadības princips cieši saistīts ar demokrātisko centrālismu. Tas dod iespēju valsts vadītājiem balstīties uz masu zināšanām, pieredzi, iniciatīvu un aktivitāti. Leņins uzskatīja, ka kolektīvajai vadībai jābūt harmoniski vienotai ar vienpersonīgu atbildību. «Noteikumu uzmetumā par padomju iestāžu pārvaldišanu» Leņins rakstīja: «Padomju iestādēs koleģiālai visu pārvaldišanas jautājumu apspriešanai un izlemšanai jābūt saistītai ar visprecīzāko *katras* jebkurā padomju amatā strādājošas personas *atbildību* par to, lai tiktu *izpildīti noteiktie*, skaidri un nepārprotami nospraustie uzdevumi un *praktiskie darbi*.»⁴ Šie Leņina norādījumi ir ārkārtīgi svarīgi padomju, izpildkomiteju un deputātu praktiskajā ikdienas darbā. Padomes taču ir visplašākie kolektīvās vadības orgāni, ar kuru palīdzību valsts jautājumu izlemšanā tiek iesaistītas tautas masas. V. I. Leņins atzina, ka padomes ir «aparāts tam, lai masas nekavējoties sāktu mācīties pārvaldīt valsti un organizēt ražošanu visas nācijas mērogā.»⁵ Pie tam Leņins uzsvēra, ka pārvaldišana jāmacās ne tikai pēc grāmatām, bet praksē, risinot valsts pārvaldišanas saimnieciskās un kultūras celtniecības uzdevumus.

³ V. I. Leņins. Raksti, 26. sēj., 368. lpp.

⁴ V. I. Leņins. Raksti, 28. sēj., 316. lpp.

⁵ V. I. Leņins. Raksti, 27. sēj., 106.—107. lpp.

Sāda pārvaldīšanas prakse ir darbs padomē — sesijās, izpildkomitejā, pastāvīgajās komisijās, vēlēšanu apgabalā ar vēlētājiem.

Ļeņiniskie padomju celtniecības principi ietverti PSKP Programmā un daudzos mūsdienu likumdošanas aktos par padomēm. Te var minēt Latvijas PSR Augstākās Padomes 1968. gada 20. decembra likumu «Par Latvijas PSR ciema un ciemata darbaļaužu deputātu padomi», kā arī 1971. gada 16. decembra likumus «Par Latvijas PSR rajona darbaļaužu deputātu padomi» un «Par Latvijas PSR pilsētas un pilsētas rajona darbaļaužu deputātu padomi». Likumos ņemti vērā tādi Ļeņiniskie padomju celtniecības principi kā kolektīvās vadības un darba atklātības princips, deputātu pienākums regulāri sniegt pārskatus vēlētājiem kā par savu, tā padomes darbu, izpildkomitejas darbības pārskatu sniegšana padomei un iedzīvotājiem, tautas masu iesaistīšana padomes darbā.

Ļeņina idejas par padomēm diendienā tiek īstenotas dzīvē, ceļot komunistisko sabiedrību. PSKP vadībā padomes dod aizvien lielāku ieguldījumu rajonu, pilsētu, ciemu vai ciematu saimnieciskās, sabiedriskās un kultūras dzīves celtniecībā.

Latvijas PSR vietējās padomes vienmēr lielu uzmanību veltījušas uzņēmumu, padomju saimniecību un kolhozu ekonomikai, tirdzniecības un sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumu, skolu un kultūrizglītības iestāžu darbībai. Tā rezultātā to darbs stipri uzlabojies. Liela nozīme bijusi arī tam, ka deputāti aktīvi piedalījušies apspriežamo jautājumu sagatavošanā un tos vispusīgi analizējuši padomju sesijās. Vietējo padomju sesijās 1971. gadā uzstājušies 16 043 deputāti, t. i., 66,87% no visu vietējo padomju deputātu kopskaita. Sesiju sagatavošanā un norisē ievērots atklātības princips, kuru ļoti augstu vērtēja Ļeņins. Viskrievijas II Padomju kongresā Ļeņins norādīja, ka «valsts ir stipra tad, kad masas visu zina, par visu spēj spriest un visu dara apzinīgi».⁶

Par vienu no birokrātisma apkarošanas līdzekļiem Ļeņins uzskatīja deputāta pieprasījumu.⁷ Deputāta tiesības iesniegt padomes sesijā pieprasījumu izpildkomitejai, iestāžu un uzņē-

⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 220. lpp.

⁷ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 35. sēj., 467. lpp.

mumu vadītājiem nostiprinātas iepriekš minētajos likumos. Šis tiesības mūsu republikas vietējo padomju deputāti 1971. gadā izmantojuši 26 reizes.

Vietējo padomju deputāti rosīgi darbojas savu vēlēšanu vidū vēlēšanu apgabalos un sniedz tiem pārskatus par savu un padomes darbu. 1971. gadā 97% no visiem deputātiem jeb 23 237 tautas pārstāvji tikušies ar saviem vēlētajiem. Dažos rajonos (Alūksnes, Bauskas, Gulbenes, Limbažu, Madonas, Saldus, Stučkas, Tukuma un Cēsu) itin visi deputāti par savu darbu snieguši pārskatus vēlētajiem. Kā trūkums atzīmējams tas, ka ne visi deputāti informē iedzīvotājus par vēlēšanu norādījumu izpildi.

Ļeņins vēlēšanu norādījumus novērtēja kā tautas gribas tiešu izpausmi. Šis atzinums ir pamatā padomju varas attieksmei pret vēlēšanu norādījumiem. Uz to pamatojas arī deputātu atbildība vēlētajiem.

Ar vēlēšanu norādījumiem jāsaprot tie konkrētie priekšlikumi saimnieciskajā un kultūras celtniecībā, kuri skar visus attiecīgā vēlēšanu apgabala vēlētajus vai to vairākumu. Tie ir ierosinājumi celt jaunas skolas, slimnīcas, dzīvojamus namus, atvērt jaunus veikalus, ierīkot sadzīves pakalpojumu darbnīcas, uzlabot satiksmi u. tml. Katra deputāta pienākums ir uzmanīgi izturēties pret vēlēšanu norādījumiem. No tā ir atkarīga deputāta — tautas pārstāvja — autoritāte un arī visas padomes autoritāte.

Deputātiem — tautas pārstāvjiem, kā norādījis Ļeņins, «pašiem jāstrādā, pašiem jāizpilda savi likumi, pašiem jāpārbauda tas, kas iznāk dzīvē, pašiem jāatbild tieši savu vēlēšanu priekšā».⁸ Šis principiāli svarīgais atzinums ir visas deputātu darbības stingrais un stabils pamats un darbības programma.

Mūsdienās aizvien vairāk piepildās tas, par ko sapņoja un ko par neatliekami svarīgu uzdevumu savā laikā izvirzīja Ļeņins, raksturojot: «Mūsu mērķis ir panākt, lai katrs darba cilvēks izpildītu valsts uzliktos pienākumus bez maksas pēc 8 stundu ražīga darba «uzdevuma»».⁹ Darba lauku iesaistīšanu valsts pārvaldes ikdienas darbā Ļeņins uzskatīja par to «brīnišķīgo līdzekli», kas desmitkārtos valsts aparāta spēku, par

⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 389. lpp.

⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 236. lpp.

līdzekli, kāds nav un nevar būt nevienas kapitālistiskas valsts ricībā.¹⁰

Mūsu republikā vietējo padomju vadībā vai ciešā kontaktā ar tām darbojas 14768 sabiedriskās pašdarbības organizācijas, kurās iesaistīti ap 145 tūkst. cilvēku.

Valsts pārvaldes orgānu sabiedrisko pamatu paplašināšanās atspoguļo padomju valsts attīstības likumsakarīgu procesu komunisma celtniecības posmā. To izraisījuši sabiedrības attīstības objektīvie nosacījumi: no vienas puses, nepieciešamība iesaistīt masas komunisma celtniecības uzdevumu veikšanā, kuri kļūst arvien sarežģītāki, no otras puses, tautas materiālo apstākļu uzlabošanās (cēlies tautas vispārējās izglītības un kultūras līmenis, pieaudzis masu apzinīgums un politiskā aktivitāte, darba diena kļuvusi īsāka u. tml.).

V. I. Ļeņins lika pamatus pareizai darba organizācijai partijas un padomju iestādēs, mācīja, kā vajag strādāt un kā vajag organizēt darbu, lai tas patiesi kalpotu darba cilvēkam un sociālisma celtniecībai. Ļeņins ieviesa valsts pārvaldē pilnīgi jaunas organizatoriskās darbības idejas, metodes un principus, kādus nepazīna un nevarēja pazīt vecā, buržuāziskā administrācija, kas viscaur bija piesātināta ar birokrātismu un kalpoja valdošajai šķirai kā vienkāršo darba cilvēku apspiešanas un ekspluatācijas ierocis. Ļeņina tiešā vadībā jau ar pirmajām Oktobra sociālistiskās revolūcijas dienām valsts pārvaldē sāka veidoties jauns darba stils, kas pamatoti un taisnīgi nosaukts viņa vārdā par *ļeņinisko*.

Ļeņinisko darba stilu raksturo revolucionāra un radoša pieeja darbam, partejiska attieksme pret veicamajiem pienākumiem, dziļa principialitāte kā lielās, tā mazās lietās, augsts idejiskums un liela atbildības sajūta par uzticēto darbu, valsts disciplīnas stingra ievērošana, lietišķība, iejutīga un atsaucīga izturēšanās pret darbaļaudīm, augsta darba kultūra un darba zinātniska organizācija. Ļeņiniskais darba stils ietver biedriskumu, sadarbību, palīdzību darbinieku savstarpējās attiecībās un attiecībās ar vadītāju, saites ar masām un plašu demokrātismu, risinot politiskās, saimnieciskās, sociālās un kultūras celtniecības uzdevumus.

¹⁰ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 84. lpp.

Lai varētu strādāt tā, kā mācīja Ļeņins, katram no mums ne vien daudz jāmacās, lai apgūtu vajadzīgo darba prasmi, bet arī jācenšas sevī izkopt augstas morālās īpašības, ko ietver komunistiskās morāles kodekss, un radoši apgūt marksisma-ļeņinisma revolucionāro teoriju. V. I. Ļeņins runā Krievijas Komunistiskās jaunatnes savienības III kongresā izvirzīja jaunatnei uzdevumu mācīties komunismu, jo tai jāceļ komunistiskā sabiedrība. «Jūsu priekšā ir celtniecības uzdevums,» teica Ļeņins, «un jūs to varēsīt veikt tikai tad, ja būsīt apguvuši visas modernās zināšanas, ja pratīsīt pārvērst komunismu no gatavām iemācītām formulām, padomiem, receptēm, priekšrakstiem un programmām par to dzīvo saiti, kas vieno jūsu tiešo darbu, ja pratīsīt pārvērst komunismu par vadītāju jūsu praktiskajā darbā.»¹¹ Ļeņins izvirzīja prasību, lai arī pārvaldes darbinieki nemitīgi celtu savu kultūras līmeni, iegūtu speciālās zināšanas, pilnīgi pārzinātu un spētu vadīt kādu pārvaldes vai ražošanas nozari.

V. I. Ļeņins runā Viskrievijas III Ūdenstransporta strādnieku kongresā uzsvēra, ka vadītājam jābūt kompetentam attiecīgajā nozarē, «vajadzīga zināma zinātniska izglītība»,¹² ka «ar joni vien, ar sajūsmu, ar entuziasmu vien nevar neko izdarīt».¹³

Prasība, lai darbinieki būtu marksistiski izglītoti, kulturāli, ar augstu komunistisko morāli, lai viņi būtu kompetenti savā nozarē, ir neatņemama ļeņinskā darba stila sastāvdaļa vēl šodien. Ne velti partijas kongresos un Centrālās Komitejas plēnumos nosodīta tā sauktā vispārīgā vadība, voluntārisms un subjektīvisms un izvirzīta prasība, lai vadība vienmēr būtu konkrēta, lai tā balstītos uz vispusīgi izziņātām likumībām un faktiem.

Izglītotiem un ļoti kulturāliem jābūt arī vietējo padomju darbiniekiem, sevišķi vadošajiem. Viņu darba lauks ir daudzveidīgs un plašs, tas prasa gan politiskas, gan ekonomiskas, gan juridiskas, pat tehniskas un vēl daudzas citas speciālas zināšanas tajā saimniecības vai kultūras dzīves nozarē, kuru viņi vada. No darbinieku kvalifikācijas un viņu darba stila atkarīgi padomju darba panākumi komunisma celtniecībā.

¹¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 31. sēj., 251. lpp.

¹² V. I. Ļeņins. Raksti, 30. sēj., 391. lpp.

¹³ Turpat, 394. lpp.

V. I. Ļeņina mācību, kas nepazīna valstu robežas, nelegāli studēja un apguva arī Latvijas revolucionārā strādnieku šķira savas Komunistiskās partijas vadībā jau buržuāzijas kundzības laikā. Tāpēc 1940. gadā, tikko darbaļaudis bija nākuši pie varas, Ļeņina idejas tika īstenotas dzīvē un valsts pārvaldē tika likti pamati arī ļeņiniskajam darba stilam.

Līdz tam, Ulmaņa fašistiskās diktatūras laikā, darbaļaudis bija ne vien atstumti no katras līdzdalības valsts pārvaldē, bet arī viņu cilvēciskā cieņa saskarē ar valdošās kliķes ierēdņiem tika pazemota uz katra soļa. Darba cilvēks pat sika ierēdņiņa priekšā bija spiests justies kā pazemīgs lūdzējs, kuram ir tikai pienākumi, bet tiesību nav tikpat kā nekādu. Iestādēs bija dziļi iesakņojies formālisms un birokrātisms. Iekāms ierēdnis sāka izskatīt pilsoņa iesniegumu, viņš ievāca par viņu veselu virkni datu, kuriem ar lietas būtību nebija nekāda sakara. Ja pilsonis, piemēram, lūdza pabalstu vai lūdza samazināt nodokļus, viņam vajadzēja sniegt ziņas par savu centīgumu, godīgumu, valstiskumu, agrāko laiku politisko darbību, nopelniem valsts labā. Sevišķi to praktizēja vietējās pašvaldības iestādes. Tautas valdības laikā no iestādēm padzina Ulmaņa kliķes ieliktnus un to vietā iecēla jaunus, tautai uzticīgus cilvēkus. Reizē ar to iestādēs radikāli tika grozīta varas pārstāvju attieksme pret iedzīvotājiem un ieviests jauns, demokrātisks darba stils. Par to starp citu spilgti liecina arī jaunās Tautas valdības pārstāvja intervija laikrakstā «Cīņa». Tajā uzsvērts, ka no iestādēm nekavējoties jāpazūd «trulajam birokrātismam un kundziskajai uzpūtībai», ka jaunajiem darbiniekiem «jāstrādā tautas labā un kopā ar tautu ne vien runās, bet arī praktiskajā darbā».¹⁴

Tās bija dziļi cilvēciskas un demokrātiskas idejas, kas partijas organizāciju vadībā tika ieviestas valsts aparāta darbā un piešķīra tam noteiktas ļeņiniska darba stila iezīmes.

Ļeņiniskā darba stila ieviešana nebija īslaicīgs pasākums, bet gan ilgstošs, sistemātisks un neatlaidīgs audzināšanas, pārliecināšanas un mācīšanas darbs, kurā darbinieki pakāpeniski apguva marksisma-ļeņinisma revolucionāro teoriju.

¹⁴ «Cīņa», 1940. gada 6. jūlijs.

Kad 1940. gada beigās nodibinājās padomju izpildu komitejas, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja un Tautas Komisāru Padome organizēja to darbiniekiem kursus, lekcijas, atsevišķus vadošos darbiniekus sūtīja uz Maskavās, Ļeņingradas un Minskas padomju iestādēm apgūt darba praksi. Pat grūtajos Lielā Tēvijas kara apstākļos Latvijas Komunistiskā partija un Tautas Komisāru Padome jau 1942. gadā noorganizēja partijas un padomju darbinieku kursus Kirovā, kur no evakuēto pilsoņu vidus gatavoja kadrus darbam Latvijā. Kursus beidza ap 500 cilvēku. Pēc hitlerisko okupantu padzišanas no Latvijas tie tad arī kļuva par atjaunoto padomju iestāžu galveno kodolu.

Tagad padomju iestādēs strādā augsti kvalificēti darbinieki. Latvijas PSR apmēram pusei vietējo padomju izpildu komiteju priekšsēdētāju un sekretāru ir augstākā vai vidējā izglītība. Tomēr apmierināties ar sasniegto nav pamata. Jāpamāc, lai arī pārējie darbinieki celtu savu izglītības līmeni un vispārējo kvalifikāciju.

Seit vietā atcerēties V. I. Ļeņina vēstuli Cjurupam, kurā Ļeņins rakstīja, ka jāatceļ no amatiem cilvēki, kas nopietni nemācās pārvaldīšanas darbu.¹⁵ Nepieciešamību mācīties V. I. Ļeņins uzsvēra daudzos savos darbos, arī rakstā «Labāk mazāk, toties labāk», ko viņš nodiktējis, jau būdams smagi slims. «Lai atjauninātu mūsu valsts aparātu,» rakstīja Ļeņins, «mums katrā ziņā jāsprauž sev uzdevums: pirmkārt — mācīties, otrkārt — mācīties un treškārt — mācīties...»¹⁶ Turpat Ļeņins uzsver, ka patiesi sociālistiska padomju aparāta radišanai «nepieciešama tieši kultūra».

V. I. Ļeņina prasība, lai darbinieki nemitīgi celtu savu kultūras līmeni, iegūtu vispusīgas zināšanas, būtu kompetenti kādā pārvaldes vai ražošanas nozarē un spētu to vadīt, ir spēkā arī mūsdienās. Komunisma celtniecības ārkārtīgi sarežģītie uzdevumi, nemitīgi pieaugošie saimnieciskās, sociālās un kultūras celtniecības apjomi izvirza valsts aparātam aizvien augstākas prasības. Pārvaldes darbs kļūst par būtiski svarīgu elementu sabiedriskajā ražošanā, tas tieši un netieši ietekmē ražošanas tālāku attīstību un tās efektivitāti. Tāpēc Komunis-

¹⁵ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 35. sēj., 486. lpp.

¹⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 435. lpp.

tiskā partija un padomju valdība pievērsī milzīgu uzmanību valsts aparāta darbības uzlabošanai, raugoties, lai visos tā posmos nostiprinātos leņiniskais darba stils un ieviestos augsta darba kultūra. Visa tā priekšnoteikums ir labi sagatavoti kadri.

Lai celtu padomju darbinieku kvalifikāciju, PSKP CK 1967. gada oktobrī pieņēma speciālu lēmumu «Par pasākumiem darbaļaužu deputātu padomju darbinieku sagatavošanai un kvalifikācijas celšanai». Saskaņā ar šo lēmumu tiek organizēti padomju darbinieku kursi un padomju celtniecības fakultātes. Vispusīgi izglītotus darbiniekus padomju iestādēm gatavo Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskā fakultāte.

Nepieciešamība padomju darbiniekiem mācīties loģiski saistīta ar mūsdienu aktuālo uzdevumu — uzlabot pārvaldi, organizējot to uz zinātniskiem pamatiem. Mūsdienās pārvaldei jābūt tādai, lai tā palīdzētu atrast un izmantot visas iespējas un priekšrocības, ko dod sociālistiskā iekārta.

Jau padomju varas pirmajos gados V. I. Leņins mācīja, ka pārvalde jāorganizē uz stingri zinātniskiem pamatiem, ka jāpanāk, «lai zinātne tiešām pārietu miesā un asinīs, lai tā pilnīgi un īsteni pārvērstos par vienu no dzīves sastāvelementiem».¹⁷ Leņins aicināja izveidot zinātnisku pārvaldīšanas sistēmu, pievērsties «organizācijas teorijai».¹⁸ Pēc Leņina tiešiem norādījumiem lielākajās iestādēs tika dibinātas darba racionalizācijas nodaļas vai šūniņas, kas pētīja darba zinātniskās organizācijas un pārvaldes problēmas. Šos jautājumus aplūkoja arī vairāki žurnāli. Pēc Leņina nāves šis darbs pamazām apstāvēja un izbeidzās.

Vēstulē V. Avanesovam V. I. Leņins 1922. gadā rakstīja par iestāžu darba nokārtošanu un darba racionalizāciju. Viņš ieteica izstrādāt vienveidīgu darbvedību un to ieviest visur.¹⁹ Par Strādnieku un zemnieku inspekcijas darbiniekiem Leņins norādīja, ka viņiem jāiztur īpašs pārbaudījums par to, «kā viņi pazīst zinātniskās darba organizācijas pamatus vispār un it īpaši pārvaldes, kancelejas darba utt. pamatus».²⁰

Pārvaldes darba zinātniskās organizācijas problēmām no jauna pie mums sāka pievērsties 60. gadu vidū, it sevišķi pēc

¹⁷ V. I. Leņins. Raksti, 33. sēj., 435.—436. lpp.

¹⁸ Turpat, 430. lpp.

¹⁹ Sk. V. I. Leņins. Raksti, 36. sēj., 529. lpp.

²⁰ V. I. Leņins. Raksti, 33. sēj., 430. lpp.

PSKP XXIII kongresa. Kongresa rezolūcijā ierakstīts, ka padomju speciālistiem «jāprot kvalificēti risināt... zinātniskās darba organizācijas un ražošanas pārvaldīšanas uzdevumus».

Kustība par darba zinātnisku organizāciju plaši izvērsusies ražošanas uzņēmumos. Tomēr pagaidām tā vēl maz skārusi valsts pārvaldes aparātu. Izskaidrojums tam meklējams vairākos apstākļos, arī pārvaldes darba specifikā, kur ražošanā parastās metodes un kritērijus grūti izmantot. Tomēr arī pārvaldes darbu var un vajag nostādīt uz zinātniskiem pamatiem, lai to pilnveidotu atbilstoši mūsdienu zinātnes un tehnikas sasniegumiem.

Darba automatizācija un mehanizācija mūsdienās dod pārsteidzošus rezultātus. Modernā tehnika izdaris apvērsumu arī līdzšinējā pārvaldes darbā. Jau tagad atsevišķās nozarēs plaši tiek lietotas elektroniskās skaitļojamās mašīnas, kas dod iespēju pārvaldes darbu racionalizēt un celt tā ražīgumu.

Lai nerastos pārpratumi, jānorāda, ka valsts pārvaldes darba racionalizāciju nedrīkst saprast tikai kā tehniskās iekārtas uzlabošanu. Pārvaldes darba racionalizācija ir vesels organizatoriski politisku pasākumu komplekss, kas jārisina ļoti uzmanīgi.

Kapitālistiskajās valstīs atsevišķas pārvaldes darba racionalizācijas problēmas tiek pētītas tikai vienā noteiktā aspektā, proti, kā palielināt darba intensitāti, katra strādājošā darba ražīgumu. Tas pirmām kārtām attiecas uz privātuzņēmumiem un iestādēm, kuru vadītāji vērīgi raugās, lai kalpotājs bez maksimālas slodzes nepavadītu nevienu darba minūti. Tur visu diktē viens stimuls — peļņa. Kapitālistus neinteresē, ka, diendienā maksimāli sasprindzinot garīgos un fiziskos spēkus, cilvēks agri zaudē darba spējas.

Turpretim padomju zemē un citās sociālistiskajās valstīs uzmanības centrā vienmēr ir cilvēks, viņa garīgā dzīve un materiālā nodrošinātība. Tiek darīts viss, lai cilvēks līdz sirmam vecumam saglabātu veselību un darba spējas.

Darba racionalizācija, tehnikas ieviešana pārvaldes orgānu darbā ir Ļeņiniskā darba stila sastāvdaļa un viens no priekšnoteikumiem birokrātisma, gausuma un kņadas izskaušanai. Tomēr pārvaldes darba panākumi ir atkarīgi arī no vairākiem citiem nosacījumiem.

Lai pārvaldes darbs būtu sekmīgs, pirmais un svarīgākais nosacījums ir pareizi organizēta partijas vadība. V. I. Ļeņins

kā negrozāmu principu izvirzīja Komunistiskās partijas vadošo lomu visā valsts un sabiedrisko organizāciju darbā. Ļeņins mācīja, ka partijas vadībai jābūt politiska rakstura, ka partija vada padomes, bet neaizstāj tās.

PSKP XXIV kongress atzina, ka visa valsts aparāta un visu pārvaldes orgānu darbā jāpanāk lielāka precizitāte, saskaņotība un augstāka kultūra, ka katrā iestādē jāvalda atsaucīgai attieksmei pret darbaļaužu vajadzībām un rūpēm, labvēlībai un cieņai pret cilvēku.²¹

Pārvaldes darba pilnveidošana ir viena no mūsdienu centrālajām problēmām, no kuras sekmīga atrisinājuma lielā mērā atkarīgi komunisma celtniecības panākumi. To risinot, dziļi jāapgūst un jāizstudē V. I. Ļeņina atstātais teorētiskais mantojums par darba stilu un darba zinātniskās organizācijas principiem.

²¹ Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXIV kongresa rezolūcija par PSKP Centrālās Komitejas pārskata referātu. Rīgā, 1971., 19. lpp.

V. CIELAVS, aspirants

V. I. ĻEŅINS PAR POLITISKO PARTIJU NOZIMI ŠĶIRU CIŅĀ

«Politika,» rakstīja V. I. Ļeņins, «tā ir ciņa šķiru starpā...»¹ Bet pati viengabalainākā, pilnīgākā un izveidotākā šķiru politiskās ciņas izpausme ir partiju ciņa.² Tas notiek tādēļ, ka partija, apvienojot savas šķiras visaktīvākos un ietekmīgākos elementus, kļūst par visas šķiras vadoni. Lūk, shēma, kuru Ļeņins nosauca par ābeci: masas dalās šķirās; šķiras vada politiskās partijas; partijas vada vairāk vai mazāk stabilas grupas visautoritatīvāko, visietekmīgāko, vispiērdzējušāko, visatbildīgākos amatos ievēlējamo personu, kuras sauc par vadoniem.³

Ļeņins, atklājot savstarpējo nosacītību, kāda pastāv starp partejiskumu un šķiriskumu, norādīja, ka stingrs partejiskums ir augsti attīstītas šķiru ciņas pavadonis un rezultāts; un otrādi — atklātas un plašas šķiru ciņas interesēs jāattīsta stingrs partejiskums.⁴ Jo vairāk politiski attīstīta, izglītota, apzinīga ir kāda sabiedrības šķira, jo augstāks parasti ir tās partejiskums.⁵ Atzīmējot Latvijas Sociāldemokrātijas izcilo ieguldījumu ciņā pret patvaldību un visiem vecās iekārtas spēkiem, Ļeņins tās panākumus saistīja ar augstāku kapitālisma attīstību, lielāku skaidrību un noteiktību šķiru pretrunās, to paasināšanos nacionālo spaidu dēļ, latviešu iedzīvotāju koncentrāciju un augstāku kulturālās attīstības pakāpi.⁶

Bezpartejiskumu vai partejiskās noteiktības, partejiskās organizētības trūkumu Ļeņins uzskatīja par šķirisku nestabili-

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 31. sēj., 327. lpp.

² Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 10. sēj., 57. lpp.

³ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 31. sēj., 23. lpp.

⁴ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 10. sēj., 54. lpp.

⁵ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 24. sēj., 453. lpp.

⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 16. sēj., 231. lpp.

tāti vai arī, kā viņš izteicās, — par «masu krāpšanu, ko izdara politiskie šarlatāni»^{6a} tā sauktajās parlamentārajās zemēs. «Politiku vārda nopietnajā nozīmē var noteikt tikai *masas*, bet bezpartejiska masa, kas neseko stiprai partijai, ir sadrumstalota, neapzinīga masa, kas nespēj būt izturēta un kas kļūst par rotaļlietu veikliem politikāņiem, kuri vienmēr «laikā» ierodas no valdošajām šķirām, lai izmantotu «piemērotus» gadījumus.»⁷ izteicās Ļeņins, vērsoties pret tolaik krievu sīkburžuāziskajā inteliģencē izplatīto nievājošo attieksmi pret partejiskumu.

Ļeņins mācīja, ka stipras ir tikai tās partijas, kas balstās uz noteiktām šķirām. Lidz ar to viņš pierādīja, cik tāls no reālās dzīves ir uzskats, ka šķiru sabiedrībā var pastāvēt «ārpussķiru partijas». Krievijā, piemēram, šādu ideju pauda trudoviki, kas pretendēja pārstāvēt ne vien zemniecību, bet arī proletariātu un darba inteliģenci. Apgāzis trudoviku absurdo tēzi par to identiskumu, Ļeņins secināja: «Mūsdienu sabiedrība ir šķiru sabiedrība... Bet vai šķiru sabiedrībā var būt ārpussķiru partija? Kā šķiet, jūs nojaušat, ka ne.»⁸

Ļeņins parādīja, cik mānīgi mēdz būt buržuāzisko partiju nosaukumi, viņu politiskās platformas utt. Pat šo partiju sociālais sastāvs ne tuvu neatspoguļo to šķirisko būtību. Tādēļ, lai «orientētos partiju cīņā», norādīja Ļeņins, «nevajag ticēt uz vārda, bet pētīt partiju īsto vēsturi», pētīt to, «ko viņas *dara*, kā viņas rīkojas dažādu politisku jautājumu izlemšanā, kā tās *izturas* jautājumos, kas skar dažādu sabiedrības šķiru... dzīvības intereses».⁹ Svarīga nozīme ir arī Ļeņina norādījumam, ka partiju īsteno nozīmi var izprast, tikai ņemot vērā katras atsevišķas zemes vēsturiskos apstākļus.

Zinātniskas, t. i., šķiriskas,¹⁰ politisko partiju analīzes paraugs ir Krievijas politisko partiju klasifikācija, kuru V. I. Ļeņins veica dažādos Krievijas vēsturiskās attīstības periodos. Šī klasifikācija palīdzēja precīzi noteikt revolucionārā proletariāta partijas attieksmi pret citām partijām tajā vai citā revolucionārās cīņas periodā. Principiāla nozīme bija Ļeņina tēzei, ka revolucionārā proletariāta attieksme pret to vai citu buržuā-

^{6a} V. I. Ļeņins. Raksti, 24. sēj., 453. lpp.

⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 19. sēj., 386. lpp.

⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 17. sēj., 74.—75. lpp.

⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 18. sēj., 27. lpp.

¹⁰ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 11. sēj., 186. lpp.

ziskās sabiedrības šķīru — un līdz ar to partiju — ir atkarīga no revolūcijas attīstības: «Jo tālāk uz priekšu virzās buržuāziskā revolūcija, jo vairāk pa kreisi proletariāts meklē sev sabiedrotos buržuāziskās demokrātijas vidū, jo dziļāk viņš nolaižas no tās virsotnēm lejup apakšslāņos.»¹¹

Saniknoti par boļševiku nesatricināmo uzticību revolucionārā marksisma principiēm, buržuāzijas ideologi melīgi centās iztēlot boļševikus par sektantiem, kas nestājas nekādās savienībās un neielaižas nekādos kompromisos. Daudzie Ļeņina darbi — runas, raksti, partijas kongresu rezolūciju projekti — rāda, kā boļševiki istenībā izturējās pret kompromisiem. Paskaidrojot, ka par kompromisu politikā sauc piekāpšanos dažās prasībās, lai vienotos ar citu partiju, Ļeņins norādīja: «Patiesi revolucionāras partijas uzdevums ir nevis pasludināt par neiespējamu atsacīšanos no jebkādiem kompromisiem, bet gan *cauri visiem kompromisiem*, ciktāl tie nav novēršami, prast paturēt uzticību saviem principiēm, savai šķīrai, savam revolucionārajam uzdevumam, savam darbam — gatavot revolūciju un audzināt tautas masas uzvarai revolūcijā.»¹²

Tieši tā arī boļševiku partija izturējās pret kompromisiem. Piemēram, pagājušā gadsimta 90. gados Ļeņins uzskatīja par iespējamu pagaidu vienošanos ar «legālajiem marksistiem», lai kopīgi ar tiem cīnītos pret narodņikiem. Bet tai pašā laikā Ļeņins asi kritizēja «legālos marksistus», atmaskojot viņu liberāli buržuāziskos uzskatus. Novērtējot šo kompromisu, Ļeņins grāmatā «Ko darīt?» rakstīja: «Baidīties no pagaidu savienībām kaut arī ar nedrošiem ļaudīm var tikai tas, kas nepaļaujas pats uz sevi, un neviena politiska partija bez tādām savienībām nevarētu pastāvēt.»¹³ Ļeņina partija vienmēr nesamierināmi cīnījās pret sociālistu revolucionāru partiju (eseriem). Tomēr 1907. gadā boļševiki noslēdza ar viņiem īslaicīgu bloku, lai kopīgi uzstātos Valsts domes vēlēšanās. Un beidzot, boļševiki daudzus gadus formāli sastāvēja vienā sociāldemokrātiskā partijā ar meņševikiem, ne uz brīdi nepārtraucot idejisku un politisku cīņu pret viņiem kā oportunistiem.

Ļeņina norādījumi šajos jautājumos ļoti svarīgi mūsdienu strādnieku šķiras un visu pretimperālistisko spēku cīņā par

¹¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 10. sēj., 317. lpp.

¹² V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 281. lpp.

¹³ V. I. Ļeņins. Raksti, 5. sēj., 326. lpp.

mieru, demokrātiju, nacionālo neatkarību un sociālismu, kad komunistisko partiju sadarbība ar citām partijām ir ne vien iespējama, bet arī nepieciešama. «Komunisti, piešķirdami izšķirošu nozīmi strādnieku šķiras vienībai,» teikts 1969. gada Maskavas Komunistisko un strādnieku partiju starptautiskās apspriedes pamatdokumentā, «izsakās par sadarbību ar sociālistiem un sociāldemokrātiem, lai šodien nodibinātu progresīvu demokrātisku iekārtu un nākotnē uzceltu sociālistisko sabiedrību. Viņi izsakās arī par sadarbību ar citām demokrātiskajām partijām un organizācijām, kas ieinteresētas sabiedrības atjaunināšanā. Dabiski, lai virzītos uz priekšu pa šo ceļu, ir nepieciešams, ka sociālistiskās partijas un citas organizācijas, kas izsakās par sociālismu, kategoriski izbeigtu šķirisku sadarbību ar buržuāziju un realizētu politiku, kas paredz efektīvu cīņu par mieru, demokrātiju un sociālismu.»¹⁴

Ļeņins uzskatīja šķiru cīņu par pilnīgi attīstītu tikai tad, kad «tā ne vien aptver politiku, bet arī politikā ņem pašu svarīgāko: valsts varas uzbūvi».¹⁵ Tāpēc arī partiju galvenās pūles vēlītas tam, lai iegūtu varu. «... politiskai partijai... nebūtu tiesības pastāvēt, tā nebūtu cienīga būt partija, tā būtu nozēlojama nulle visās nozīmēs, ja tā atteiktos no varas, kad ir iespēja varu iegūt.»¹⁶ tā Ļeņins raksturoja partiju galveno uzdevumu — uzdevumu iekarot varu.

Ļeņins vispusīgi atsedza Komunistiskās partijas vadošo nozīmi ne vien varas iekarošanā, bet arī sociālisma un komunisma celtniecībā. Viņš noteica partijas dižos mērķus un vēsturisko aicinājumu ilgām laika posmam. «Audzinot strādnieku partiju,» norādīja Ļeņins, «marksisms audzina proletariāta priekšpulku, kas spēj saņemt varu un *vest visu tautu* uz sociālismu, vadīt un organizēt jaunu iekārtu, būt par skolotāju, vadītāju, vadoni visiem darba ļaudīm un ekspluatējamiem savas sabiedriskās dzīves izveidošanas darbā bez buržuāzijas un pret buržuāziju.»¹⁷

Mūsdienu revizionisti marksistiski ļeņinskās partijas vadošo stāvokli cenšas iedragāt, izvirzot tā saukto «sociālisma jauno modeli». Neuzdrošinoties atklāti uzstāties ar prasību likvidēt

¹⁴ Komunistisko un strādnieku partiju starptautiskā apspriede. Dokumenti un materiāli. Rīgā, 1969., 271.—272. lpp.

¹⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 19. sēj., 96. lpp.

¹⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 64. lpp.

¹⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 370. lpp.

partiju vai to pilnīgi atstādināt no sociālisma celtniecības vadīšanas, viņi, no vienas puses, liek cerības uz partijas idejisko un organizatorisko pamatu «atmišķēšanu», bet, no otras puses, — pastiprināti popagandē partiju plurālisma, «līdztiesīgu partneru» un politisko partiju «brīvas spēles» priekšrocības, sevišķi neatlaidīgi cenšoties ievazāt politiskas opozīcijas lietderības ideju. Atsaukšanās šai sakarā uz buržuāziskās demokrātijas pieredzi būtībā ir tā pati vecā K. Kautska pasaciņa, kuru tik dzēlīgi izsmēja Ļeņins: «Mācītais Kautska kungs «aizmirsis» — droši vien nejausi aizmirsis... — «sikumu», proti: ka mazākuma aizsardzību buržuāziskās demokrātijas valdošā partija garantē tikai citai buržuāziskai partijai, turpretim proletariāts ikkatrā nopietnā, dziļā, pamata jautājumā saņem nevis «mazākuma aizsardzību», bet gan kara stāvokļus vai grautiņus.»¹⁸ Kas attiecas uz sociālistisko sabiedrību, tad politiskai opozīcijai šeit nav nekāda pamata. Apstākļos, kad visnotaļ nostiprinās sabiedrības idejiski politiskā vienotība, kad visi darbaļaudis apvienojušies ap strādnieku šķīru un tās partiju, opozīcija politiskajā arēnā varētu vienīgi kavēt sabiedrības attīstību. Opozīcijas partijas, nespējot iegūt darbaļaužu atbalstu, kļūtu par aizsegu, kas slēptu sociālismam naidīgo spēku darbību.

Proletariāta diktatūra, kam raksturīga Komunistiskās partijas vadošā loma sabiedrībā, neizslēdz iespēju sadarboties ar citām partijām, ja vien tās atzīst sociālistisko pārveidojumu programmu. Jautājums par politisko partiju skaitu tiek risināts nevis abstrakti, bet gan konkrēti vēsturiski — atkarībā no sociālisma celtniecības apstākļiem un vajadzībām. Ļeņins, bolševiki ne līdz Oktobra revolūcijai, ne arī pēc tās proletariāta diktatūru nesaistīja ar daudzpartiju sistēmas likvidāciju un viēnpartijas sistēmas izveidošanu. Sīkburžuāziskās partijas Krievijā tikai viņu pašu vainas dēļ nokļuva politiskā izolācijā un piedzīvoja kaunpilnu krahu. Jaunajos vēsturiskajos apstākļos vairākās sociālisma zemēs pastāv daudzpartiju sistēma, kas ir viens no proletariāta diktatūras politiskās formas elementiem. Šī sistēma, apliecinājusi savu sociālo efektivitāti, ir pozitīvs faktors komunistu cīņā par tautas masu saliedēšanu sociālisma un komunisma celtniecībai.

¹⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 28. sēj., 220. lpp.

E. STUMBIŅA, juridisko zinātņu doktore

PADOMJU TIESU ORGANIZĀCIJAS ĻEŅINISKO PRINCIPU ISTENOSANA LATVIJĀ

Padomju tiesu organizācijas pamatprincipi likumdošanas ceļā pirmoreiz tika nostiprināti Krievijas Tautas Komisāru Padomes 1917. gada 22. novembra (5. decembra) Dekrētā par tiesu Nr. 1. Šī dekrēta izstrādāšanā aktīvi piedalījās V. I. Ļeņins. Viņš, būdams Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs, arī parakstīja šo dekrētu. Tādēļ šai dekrētā nostiprinātie padomju tiesu organizācijas principi nosaukti par *ļeņinskajiem*.

Tomēr šo principu nostiprināšana likumdošanas aktā nebija to veidošanās sākuma stadija. Padomju (proletārisko) tiesu organizācijas pamatprincipu veidošanās sākās jau sen pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas. Sākotnējo atspoguļojumu un nostiprinājumu jauno tiesu organizācijas principi guva Krievijas revolucionārās sociāldemokrātijas programmatisķajos dokumentos un Komunistiskās partijas ideologu darbos, vispirms V. I. Ļeņina darbos.

Kopā ar citiem jaunās demokrātiskās republikas valsts aparāta organizācijas jautājumiem jautājumi par tiesu organizāciju saistīja Krievijas sociāldemokrātijas uzmanību jau kopš pašiem pirmajiem tās soļiem sociāldemokrātisko strādnieku partiju programmu izstrādāšanā. V. I. Ļeņins šo jautājumu izlemšanai KSDSP programmā piešķīra lielu valstiski tiesisku nozīmi.

Tas izskaidrojams ar to, ka «Ļeņins,» kā rakstīja P. Stučka, «skatījās uz programmu ne tikai kā uz aģitācijas un organizācijas materiālu, kas piesaista masas, bet arī kā uz *nākošās valdības* programmu, jo ikvienai nopietnai politiskai partijai, bez šaubām, jābūt gatavai vajadzīgajā brīdī ņemt varu savās rokās. «Strīdieties par taktiku, bet dodiet skaidrus lozungus.»

Skaidras, divējādus tulkojumus nepieļaujošas atbildes uz konkrētiem jautājumiem par mūsu politisko rīcību. Es arī nezinu citu politiku, kurš vēl līdz varas saņemšanai, tieši līdz tam, būtu piešķīris tik svarīgu nozīmi konkrētai programmas formulēšanai kā Ļeņins.»¹

V. I. Ļeņins un viņa domubiedri šajos jautājumos balstījās uz marksisma pamattēzēm par buržuāziskās valsts mašīnas likteni proletāriskajā revolūcijā. Balstoties uz šīm vispārējām marksisma pamattēzēm, V. I. Ļeņina vadībā izstrādātā un KSDSP II kongresā 1903. gada augustā pieņemtā partijas programma nostiprināja «tautas vēlētus tiesnešus».²

Sis īsais formulējums ietvēra gan prasību pēc vēlētas tiesas, gan arī norādījumu, ka tiesa jāievēl tautai, darbaļaudīm. Tajā bija arī netieša prasība par tiesnešiem ievēlēt tādus cilvēkus, kuri spētu aizstāvēt tautas intereses.

Cits Programmas punkts skāra jautājumu par tiesu izveidošanu, pilsoņu vienlīdzību tiesas un likuma priekšā, tiesas vienotību, paredzēja «tiesības katrai personai parastā kārtībā iesūdzēt zvērināto tiesā jebkuru ierēdni».³

Protams, tas nav daudz un šīm prasībām ir buržuāziski demokrātisks, bet ne proletārisks raksturs. Tomēr tieši šādu prasību nostiprināšana ir izskaidrojama ar to, ka partija, atrodoties konkrētās politiskās pozīcijās, programmas pieņemšanas brīdī par savu tuvāko politisko uzdevumu izvirzīja cara patvaldības gāšanu un demokrātiskas republikas nodibināšanu, izveidojot arī demokrātisku tiesu.

Rakstā «Gadījuma piezīmes» (1901. g.) V. I. Ļeņins, runājot par krievu likumdošanas relatīvo liberālismu, uzsvēra, ka ar liberālismu vien par maz, ka «...saprātīgu noteikumu piemērošanai ir vajadzīgi tiesneši, kas nav novesti līdz vienkāršu ierēdņu stāvoklim, ir vajadzīga sabiedrības pārstāvju piedalīšanās tiesā un sabiedriskā doma — lietas iztīrāšanā».⁴ Lietojot reakcionārās preses izteicienus, ar kuriem tā zvērināto

¹ П. Стучка. Ленин и революционный декрет. — В сб.: Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. Рига, 1964, 345. lpp.

² Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I. Rīgā, 1954., 37. lpp.

³ Turpat.

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 355. lpp.

tiesu pasludināja par «ielas tiesu», «ielu», Ļeņins turpināja: «Ielas tiesa ir vērtīga tieši ar to, ka tā ienes dzīvu strāvu tajā kancelejskā formālisma garā, ar kuru caur un cauri piesātinātas mūsu valdības iestādes» un beidzot droši secināja, ka tauta, «iela ar savu nojautu, sabiedriskās dzīves prakses un politiskās apziņas pieauguma spiesta, nonāk pie tās patiesības, līdz kurai ar tādām grūtībām un ar tādu biklumumu cauri saviem sholastiskajiem tikliem aiztaustās mūsu oficiāli profesorskā jurisprudencē: proti, ka cīņā pret noziegumu neizmērojami lielāka nozīme ir sabiedrisko un politisko institūtu pārveidošanai nekā atsevišķu sodu lietošanai».⁵

Šie Ļeņina izteicieni, no vienas puses, palīdz labāk izprast KSDSP programmas prasību, lai tiesnešus ievēlētu, no otras puses, parāda V. I. Ļeņina dalību šī principa izveidošanā, kas vēlāk attīstījās par veselu principu kompleksu (tiesas sastāva proletāriskais raksturs, tautas piesēdētāju piedalīšanās tiesas darbā u. c.).

Tomēr aprobežoties tikai ar tiem nedrīkst. Tā kā tiesa ir valsts aparāta sastāvdaļa, bet marksisti leņinieši noliedza un noliedz varas dalīšanas principu, uz tiesu jāattiecinā arī tie KSDSP programmas punkti, kuri skar visa jaunās valsts aparāta organizāciju, t. i., tie programmas punkti, kuri ietver prasību pēc vispārējām, vienlīdzīgām un tiešām vēlēšanu tiesībām tiklab likumdošanas sapulces, kā arī visu vietējo pašvaldības orgānu vēlēšanās visiem pilsoņiem un pilsonēm, kuri saņieguši divdesmit gadu vecumu, tiesības katram vēlētajam tikt ievēlētā visās pārstāvniecības iestādēs, dzimtās valodas ieviešanu līdzīgi valsts valodai visās vietējās sabiedriskajās un valsts iestādēs.⁶ Visi šie organizatoriskie principi tika attiecināti arī uz tiesu.

Tā kā V. I. Ļeņins ļoti aktīvi piedalījās KSDSP programmas izstrādāšanā, šos tiesu organizācijas principus var dēvēt par leņiniskajiem tiesu organizācijas principiem.

KSDSP programma stipri ietekmēja Krievijas nacionālo nomaļu sociāldemokrātisko strādnieku partiju programmu izstrādāšanu. Uz KSDSP programmu balstījās LSDSP program-

⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 357. lpp.

⁶ Sk. Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I, 36.—37. lpp.

ma, ko pieņēma divus gadus vēlāk — 1905. gada jūnijā — un kuras izstrādāšanai un pieņemšanai ar lielu uzmanību sekoja V. I. Leņins.

Tā kā LSDSP programma tika pieņemta, kad revolūcija bija sākusies, tiesu organizācijas principi tajā tika risināti daudz sīkāk un plašāk nekā KSDSP programmā.

LSDSP programmā, vadoties no konkrētās vēsturiskās situācijas, prasīja «bezmaksas tiesu un aizstāvību tiesu lietās», vēlētus tiesas ierēdņus un tautas ievēlētu tiesas piesēdētāju plašu piedalīšanos tiesas darbā, visu speciālo un ārkārtējo (kara, baznīcas, administratīvo) tiesu likvidešanu, nāves soda, mūža ieslodzījuma, miesas soda un citu pazemojošu sodu atcelšanu.⁷

Turklāt LSDSP programmā salīdzinājumā ar KSDSP programmu bija ietvertas sekojošas papildprasības: prasība pārvēlēt tautas pārstāvjus ne retāk kā pēc diviem gadiem, noteikt viņu atbildību saviem vēlētājiem.⁸

KSDSP programmas galvenās prasības tiesu organizācijas jomā 1905.—1907. g. revolūcijas priekšvakarā un tās gaitā bija sekojošas: tiesu ievēlamība, to tautiskums, koleģialitāte, tautas piesēdētāju piedalīšanās tiesas darbā, tiesas atbildība vēlētājiem, tās nomaināmība.

Šīs prasības atbilda tiem proletāriskā valsts aparāta organizācijas principiem, kuri bija formulēti K. Marksa un Fr. Engelsa darbos un par kuriem darbā «Valsts un revolūcija» Leņins rakstīja: «Strādnieki, iekarojuši politisko varu, satrieks veco, birokrātisko aparātu, salauzīs to līdz pamatam, ne akmens uz akmens no tā neatstās, liks tā vietā jaunu, kurā ietilps tie paši strādnieki un kalpotāji.»⁹

LSDSP programmā formulētie tiesas organizācijas principi revolūcijas sākuma apstākļos pārsniedza buržuāziski demokrātiskus ietvarus. To noteica 1905.—1907. g. revolūcijas īpatnības, jo tā bija buržuāziski demokrātiska revolūcija, kuras galvenais virzītājspēks un hegmons bija proletariāts, bet tā tuvākais sabiedrotais — zemniecība. Tam, protams, vajadzēja

⁷ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. Rīgā, 1958., 13. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ V. I. Leņins. Raksti, 25. sēj., 442. lpp.

Buržuāzija, cenšoties izmantot revolūcijas uzvaru savās interesēs, izveidoja Pagaidu valdību un vietējo varas orgānu sistēmu (Latvijā — Vidzemes, Kurzemes, Latgales pagaidu zemes padomes, apriņķu zemes padomes, Pagaidu valdības komi-sārus utt.). Tā radās divvaldība.

Pagaidu valdība ne Krievijas centrālajās guberņās, ne tās nacionālajās nomalēs necentās veikt revolucionārus pārveidojumus, radīt radikālas izmaiņas valsts aparātā, arī tiesu sistēmā. Tomēr, ievērojot tautas masu noskaņojumu, tā bija spiesta izdarīt atsevišķas reformas tiesu sistēmā — vispirms mēģināja pārkārtot to atbilstoši 1864. gada Tiesu statūtiem un pārmaiņām valsts aparāta struktūrā pēc cara patvaldības gāšanas.

Tas, protams, nevarēja apmierināt revolucionārās masas. Un tās, padomju, pirmkārt — Rīgas Strādnieku deputātu padomes, lielākās un autoritatīvākās neokupētās Latvijas padomes personā, mēģināja pārveidot tiesu sistēmu. Sākumā tās mēģināja demokratizēt pastāvošās tiesu iestādes, izveidot ārpus tiesu sistēmas politiskās cīņas orgānus (izmeklēšanas komisijas, samierināšanas kameras utt.), bet pēc tam centās radikāli pārveidot miertiesu organizācijas pamatprincipus, kas būtībā jau bija mēģinājums salauzt buržuāziskās tiesas aparātu.

Tas, ka KSDS(b)P, kuras sastāvdaļa bija LSD, programmā Februāra revolūcijas laikā, kā arī tūlīt pēc tās attiecībā uz valsts aparātu, tātad arī tiesu sistēmas organizēšanu nebija nostiprinātas nekādas jaunas prasības salīdzinājumā ar tās prasībām 1905.—1907. g. revolūcijas laikā, nekādā ziņā neliecina par šo prasību nemainību.

V. I. Ņeņins šai laikā virknē rakstu un runu formulējis boļševiku prasības valsts celtniecības jomā.¹¹ Galvenās no tām bija: varai jāpāriet proletariāta un trūcīgās zemniecības rokās; jānodibina strādnieku, kalpu un zemnieku deputātu padomju republika visā valstī, no apakšas līdz augšai; visiem ierēdņiem jābūt ievēlamiem un nomaināmiem; ierēdņu alga nedrīkst pārsniegt laba strādnieka vidējo izpeļņu. Visas šīs prasības noteiktā mērā attiecas arī uz tiesu.

¹¹ Sk. «1917. g. 4. (17.) marta tēžu uzņēmumi», «Vēstules no tālienes», «Referāts boļševiku — Viskrievijas strādnieku un zaldātu deputātu Padomju apspriedes dalībnieku sapulcē 1917. g. 4. (17.) aprīlī» u. c.

Tieši šai laikā, Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas priekšvakarā, V. I. Ļeņins uzrakstīja savu lielisko darbu «Valsts un revolūcija», kur parāda proletariāta un tā partijas attieksmi pret valsts aparātu, arī pret tiesu.

Latvijas padomes 1917. gada pavasarī, vasarā, neraugoties uz Pagaidu valdības pretošanos, mēģināja izveidot jaunu tiesu. 1917. gada martā revolucionāras miertiesas ar strādnieku un zemnieku piedalīšanos mēģināja izveidot Valmierā. 1917. gadā 10. aprīlī (pēc vecā stila) Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildu komiteja arī nolēma reorganizēt miertiesas, paredzot katras miertiesas sastāvā vienu pārstāvi no strādnieku un vienu — no zaldātu deputātu padomēm (nevis no armijas un no strādniekiem, kā to paredzēja Pagaidu valdības cirkulārs, bet tieši no padomēm).

Bez tam, pārkāpjot šī cirkulāra noteikumus, Rīgas Padomes izpildu komiteja nolēma ieviest apgabaltiesās zvērināto piesēdētāju institūtu un izveidot izmeklēšanas daļas un izmeklēšanas komisijas politiska rakstura lietu izskatīšanai.¹²

1917. gada 13. aprīlī Rīgas Padomes deputātu sesija atzina šos lēmumus par pareiziem. Par sesijas lēmumiem nekavējoties tika paziņots Pagaidu valdības tieslietu ministram.¹³

Taču Pagaidu valdība un tās vietējie orgāni, neraugoties uz kopējo cirkulāru par miertiesu justīcijas pārveidošanu, Latvijā, kur revolūcija arvien vairāk pārsniedza buržuāziski demokrātiskos ietvarus, kur padomes pārliecināti sekoja boļševikiem, necentās izveidot tiesas ar strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomju pārstāvju piedalīšanos. Tā visiem spēkiem (lidz pat tiešam aizliegumam) kavēja padomju darbu tiesu reorganizācijā, jo saprata, ka šī reorganizācija pārvērtīs tiesu par padomju orgānu.

Pētījumi par padomju darbību Latvijā 1917. gada pavasarī un vasarā ļauj apgalvot, ka jau pirmajos mēnešos pēc Februāra revolūcijas atsevišķas padomes mēģināja grozīt tiesu organizācijas pamatus. Ja šie mēģinājumi būtu vaināgojušies panākumiem, tad miertiesa būtu pārvērsta par ievēlamu, koleģiālu orgānu ar strādnieku un zaldātu pārstāvju (piesēdētāju) piedalīšanos, par tautisku vai pat proletārisku pēc sava

¹² Sk. «Ziņotājs», 1917. g. 24. aprīlī.

¹³ Turpat, 29. aprīlī.

šķiriskā sastāva (tā kā bez tiesneša tajā bija jāietilpst arī diviem padomju pārstāvjiem). Tātad šo tiesu organizācijā savu atspoguļojumu būtu raduši visi revolucionāro tiesu organizācijas pamatprincipi, kas bija izveidojušies un pārbaudīti praksē pirmās krievu revolūcijas gaitā.

Tomēr 1917. gada pavasarī padomju veiktais darbs tiesu izveidošanā principiāli atšķirās no tā, ko veica 1905. gada decembrī. 1917. gadā šo, pēc šķiriskā rakstura un uzdevumiem būtībā jauno tiesu izveidošana, faktiski nebija saistīta ar veco buržuāzisko tiesu un buržuāziskā valsts aparāta salaušanu.

Kaut gan marksistiskajā literatūrā ir norādīts, ka nav iespējams izveidot proletārisku valsts aparātu, vēl jo vairāk tā atsevišķas sastāvdaļas, nesalaužot veco buržuāzisko valsts aparātu (arī tiesu), strādnieku deputātu Rīgas Padome 1917. gada martā—aprīlī mēģināja to darīt. Šo mēģinājumu var novērtēt kā atkāpšanos no ļoti svarīga proletāriskā valsts aparāta izveidošanas leņiniskā principa — principa par iepriekšēju vai vienlaicīgu buržuāziskās valsts aparāta salaušanu. To var izskaidrot, pirmkārt, ar divvaldības laika īpatnībām, kas saistījās ar «konstitucionālām ilūzijām», otrkārt, ar ne visai pareizu Viskrievijas politiskās situācijas novērtējumu un Latvijas padomju reālo iespēju pārvērtēšanu, treškārt, ar meņševiku ietekmi uz Rīgas Strādnieku deputātu padomes darbību 1917. gada martā—aprīlī, jo šajā laikā tās izpildu komitejas sastāvā bija P. Kalniņš, F. Menders u. c. meņševiku lideri.

Šis atkāpšanās no marksistiski-leņiniskās teorijas beidzās ar to, ka, neraugoties uz vairākkārtējiem enerģiskiem Rīgas Strādnieku deputātu padomes mēģinājumiem izveidot jaunu tiesu, to izdarīt 1917. gada pavasarī neizdevās.

Maijā—jūnijā, kad boļševiki galīgi nostiprināja savas pozīcijas Rīgas Padomes izpildu komitejā, kad par tās priekšsēdētāju bija izvēlēts R. Endrups un par locekļiem — M. Ģibeiko, O. Kārklīņš, D. Lubušs, R. Eihe u. c. pārbaudīti boļševiki, Rīgas Padomes darbība arvien vairāk un vairāk nonāca ārkārtīgi asās pretrunās ar Pagaidu valdības politiku, jo Padome sāka darboties saskaņā ar KSDS(b)P Aprīļa konferences lozungu — nekādu atbalstu Pagaidu valdībai. Tiesu sistēmā tas izpaudās mēģinājumos slēgt buržuāziskās miertiesas un izveidot jaunas tiesas ar obligātu revolucionāro strādnieku, zaldātu un zemnie-

ku piedalīšanos. Tāds mēģinājums, piemēram, notika Cēsu apriņķī.

Rīgas Strādnieku deputātu padome arvien skaidrāk saprata, ka, paliekot buržuāziski demokrātiskās valsts aparāta sastāvā, tiesa kā varas orgāns nevar veikt uzdevumus, ko tai izvirza padomes, kas arvien vairāk kļūst par proletariāta un trūcīgās zemniecības diktatūras orgānu. Rīgas Padome savos uzskatos par tiesu nonāca tieši pie tā viedokļa, kuru 1917. gada jūlija dienās izteica V. I. Ļeņins, rakstīdams: «Tieši pēdējie notikumi, pēc 4. jūlija, ir jo uzskatāmi pierādījuši, ka... ne pareizas valdības, ne pareizas tiesas Krievijā nav un nevar (pašreiz) būt.»¹⁴

Latvijas padomes pašas pārliecinājās, ka jauna tiesa var tikt izveidota, tikai likvidējot buržuāzisko tiesu, likvidējot to reizē ar visu buržuāziskās valsts aparātu, un uzskatīja, ka jaunajai tiesai jābūt proletāriskai, ievēlamai, koleģiālai, ar piesēdētājiem no darbaļaudžu vidus, vienotai visiem iedzīvotājiem, deputātu padomju organizētai.

Šādi tiesu organizācijas principi vairāk vai mazāk skaidri bija nostiprināti Latvijā darbojošos lielāko padomju izpildu komiteju (Iskolata, Iskorada, Iskolastrela) un Rīgas Strādnieku deputātu padomes izpildu komitejas lēmumos un vispārējā veidā atspoguļoja tos priekšstatus par revolucionāro tiesu, kādi bija izveidojušies Latvijas proletariātā īsi pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas. Par attieksmi pret buržuāzisko valsts aparātu (tātad arī pret tiesu) tieši pirms Oktobra revolūcijas LSD pamatīgu izskaidrojumu guva V. I. Ļeņina klasiskajā darbā «Valsts un revolūcija».

Tādēļ, kad ķeizariskās Vācijas karaspēka neokupētajā Latvijas teritorijā notika sociālistiskā revolūcija un nodibinājās padomju vara, latviešu boļševikiem neradās šaubas jautājumā par buržuāzisko tiesu likteni — tās bija likvidējamas.

Buržuāziskā tiesu aparāta salaušana — viena no revolucionāro masu prasībām, kas pilnīgi atbilda Komunistiskās partijas prasībām, marksisma-ļeņinisma prasībām tiesu celtniecībā. Darbaļaudis pēc savas iniciatīvas sāka ne tikai slēgt vecās tiesas, bet arī radīt jaunas tiesu iestādes. To veidošanās 1917. gada novembrī—decembrī Padomju Latvijā notika divējādi.

¹⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 153. lpp.

Pilsētās jau pirmajās Oktobra revolūcijas dienās sāka izveidot tiesu orgānus, kuru vienīgais un tiešais uzdevums bija revolucionāras tiesas spriešana.

1917. gada novembra sākumā Valmieras apriņķa Strādnieku un zaldātu deputātu padomes izpildu komiteja izstrādāja projektu nolikumam par sabiedriski revolucionāru tiesu. Tajā kā galvenie bija nostiprināti sekojoši tiesu organizācijas principi: tiesnešu proletāriskais sastāvs, koleģialitāte, tas, ka tiesu ievēl padomes un savu jurisdikciju tās veic tikai vienā (Valmieras) apriņķī.

1917. gada 13. novembrī Valmieras apriņķa padomes izpildu komitejas, pagastu bezzemnieku padomju un apriņķa LSD organizāciju pārstāvju kopējā apspriedē šo projektu apstiprināja.¹⁵

18. novembrī izpildu komiteja pieņēma lēmumu par sabiedriski revolucionāras tiesas izveidošanu un ievēlēja tās sastāvā divus locekļus un vienu kandidātu.¹⁶ 1917. gada 8. decembrī Valmieras sabiedriski revolucionārā tiesa noturēja pirmo sēdi.¹⁷

Novembrī sākās gatavošanās padomju tiesu izveidošanai Valkas apriņķī. 1917. gada 30. novembrī Iskolata prezidijs apstiprināja XII armijas kareivju deputātu padomes izpildu komitejas (Iskosola) iesniegto nolikumu par Valkas pilsētas un apriņķa kara revolucionāro tiesu projektu.¹⁸ Galvenie organizācijas principi bija sekojoši: tiesas proletāriskais sastāvs, koleģialitāte, vienotība, tas, ka to organizē strādnieku, zaldātu un bezzemnieku padomes, jurisdikciju tā veic tikai vienā (Valkas) apriņķī. Piesēdētāju piedalīšanās, tāpat kā nolikumā par Valmieras sabiedriski revolucionāro tiesu, nebija paredzēta.

Tomēr Valkas kara revolucionārā tiesa atšķirībā no Valmieras sabiedriski revolucionārās tiesas tādā veidā, kā to paredzēja nolikums, darbu neuzsāka.

Kamēr Padomju Latvijas apriņķa pilsētās notika gatavošanās jaunu tiesu izveidošanai, laukos veikt revolucionāro tiesu uzdevumus uzņēmās pagasta sapulces un pagasta bezzemnieku padomes.

¹⁵ Sk. «Valmieras Apriņķa Ziņotājs», 1917., 3. nr.

¹⁶ Sk. Latvijas PSR CVORA, 47. l., 1. apr., 103. l., 64. lpp.

¹⁷ Sk. Latvijas PSR CVORA, 1064. l., 1. apr., N-1 l., 17.—18. lpp.

¹⁸ Turpat, 1. l., 18. lpp.

Par vienu no cīņas formām par varu laukos kļuva kulaku pretpadomju darbības publiska nosodišana, revolucionārās kārtības pārkāpēju izsūtīšana no apriņķa vai pat Latvijas teritorijas saskaņā ar apriņķa bezzemnieku sapulces lēmumu.

Bezzemnieku padomes izskatīja arī dažādus revolucionārās kārtības pārkāpumus, padomju lēmumu neizpildi, spekulāciju utt.

Tā nebija nejaušība, ka pagastu sapulces un bezzemnieku padomes uzņēmās revolucionārās kārtības pārkāpumu izskatīšanu — tie bija vietējie padomju varas orgāni, bet, saskaņā ar Latvijas Strādnieku, kareivju un bezzemnieku padomes pieņemto nolikumu par pagasta bezzemnieku padomēm,¹⁹ arī augstākie padomju varas orgāni apriņķos.

To cīņa pret kontrrevolūciju un revolucionārās kārtības pārkāpumiem bija it kā latviešu darbaļaužu atbilde uz Tautas Komisāru Padomes aicinājumu «Iedzīvotājiem», ko bija parakstījis V. I. Ļeņins un kurā kā viens no svarīgākajiem uzvarējušās tautas uzdevumiem tika minēta cīņa pret huligānu, kontrrevolūcionāro junkuru, korniloviešu u. c. anarhijas mēģinājumiem, cīņa par visstingrākās kontroles ieviešanu produktu ražošanā un uzskaitē, un kas nobeidzās ar aicinājumu: «Apcietiniet un nododiet tautas revolucionārai tiesai katru, kas iedrošināsies kaitēt tautas lietai...»²⁰

Tātad Latvijā tūlīt pēc Oktobra sociālistiskās revolūcijas padomes uz laiku uzņēmās tiesu funkcijas, vienlaicīgi uzsākot padomju tiesas izveidošanu. Tās pamatā bija tie paši principi, kas jau gandrīz divu gadu desmitu laikā tika attīstīti revolucionārajā teorijā un triju Krievijas revolūciju praksē.

Tā bija it kā priekšvēsture padomju tiesai, kuru izveidoja mūsu zemē saskaņā ar Dekrētu par tiesu Nr. 1. Šī priekšvēsture ne tikai atklāj padomju tiesu veidošanās galvenās likumsakarības, bet arī norāda uz šo tiesu patiesi tautisko izcelsmi, revolucionāro masu pieredzes pārņemšanu, komunistiskās partijas un V. I. Ļeņina nozīmi sociālistiskās valsts tiesu organizācijas pamatu izstrādāšanā.

Dekrēts par tiesu Nr. 1 apkopoja teoriju un pirmo tiesu izveidošanas praksi sociālistiskās revolūcijas gaitā. Tā astoņos

¹⁹ Sk. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā. Rīgā, 1957., 99. lpp.

²⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 262. lpp.

pantos tika nostiprināti šādi tiesu organizācijas pamatprincipi: tiesām jābūt proletāriskām, vienotām, ievēlamām, to darbā jāievēro koleģialitāte, tiesu darbā jāpiedalās tautas piesēdētājiem, tās jāizveido pie deputātu padomēm, tiesai jāatskaitās vēlētājiem vai arī orgānam, kas to ievēlējis. Kā proletārisku tiesu izveidošanas galveno priekšnoteikumu Dekrēta 2. pants apstiprināja buržuāziskā tiesu aparāta salaušanu.

Dekrētu par tiesu Nr. 1 apsprieda neokupētās Latvijas padomju pārstāvju apspriedē 1917. gada 17. (4.) decembrī. Apspriedē pieņēma lēmumu par nekavējošu vietējo tiesu un apriņķa revolucionāro tribunālu izveidošanu visā neokupētajā teritorijā. 1918. gada janvārī Padomju Latvijā jau darbojās trīs revolucionārie tribunāli un tika uzsākta divdesmit astoņu vietējo tiesu izveidošana.

1918. gada februāra beigās vācu karaspēka spiediena rezultātā padomju vara Latvijā krita, visu padomju iestāžu (arī tiesas) darbība tika pārtraukta.

Ļeņiniskie tiesu organizācijas principi tika tālāk attīstīti un praktiski izmantoti Latvijas Sociālistiskajā Padomju Republikā (no 1918. gada decembra līdz 1920. gada janvārim).

Tika izveidotas tautas tiesas un revolucionārie tribunāli, kuru organizācijas pamatā bija tie paši principi, kas 1917. gadā, pārbaudīti un bagātināti ar Padomju Krievijas viena gada pieredzi, attīstīti 1918. gada likumdošanas aktos.

Ievērojot Krievijas likumdošanu, Latvijas Sociālistiskā Padomju Republika pieņēma virkni aktu, kas reglamentēja tiesu organizāciju. Svarīgākie no tiem bija Dekrēts par Latvijas sociālistiskās Padomju Republikas vienotu tautas tiesu un Dekrēts par Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas revolucionārajiem tribunāliem. Saskaņā ar šiem dekrētiem izveidotās tiesas pilnīgi atbilda ļeņinskajiem padomju tiesas organizācijas principiem. Tās kļuva par asu proletariāta diktatūras ieroci un darbojās līdz pēdējām tās pastāvēšanas dienām — Latgalē līdz 1920. gada janvārim.

Tikai pēc 20 gadiem Latvijas darbaļaudīm Komunistiskās partijas vadībā izdevās atjaunot padomju varu un izveidot Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku. Un atkal, tāpat kā 1917. un 1919. gadā, izveidojot tiesu sistēmu, tās pamatā tika likti ļeņiniskie principi.

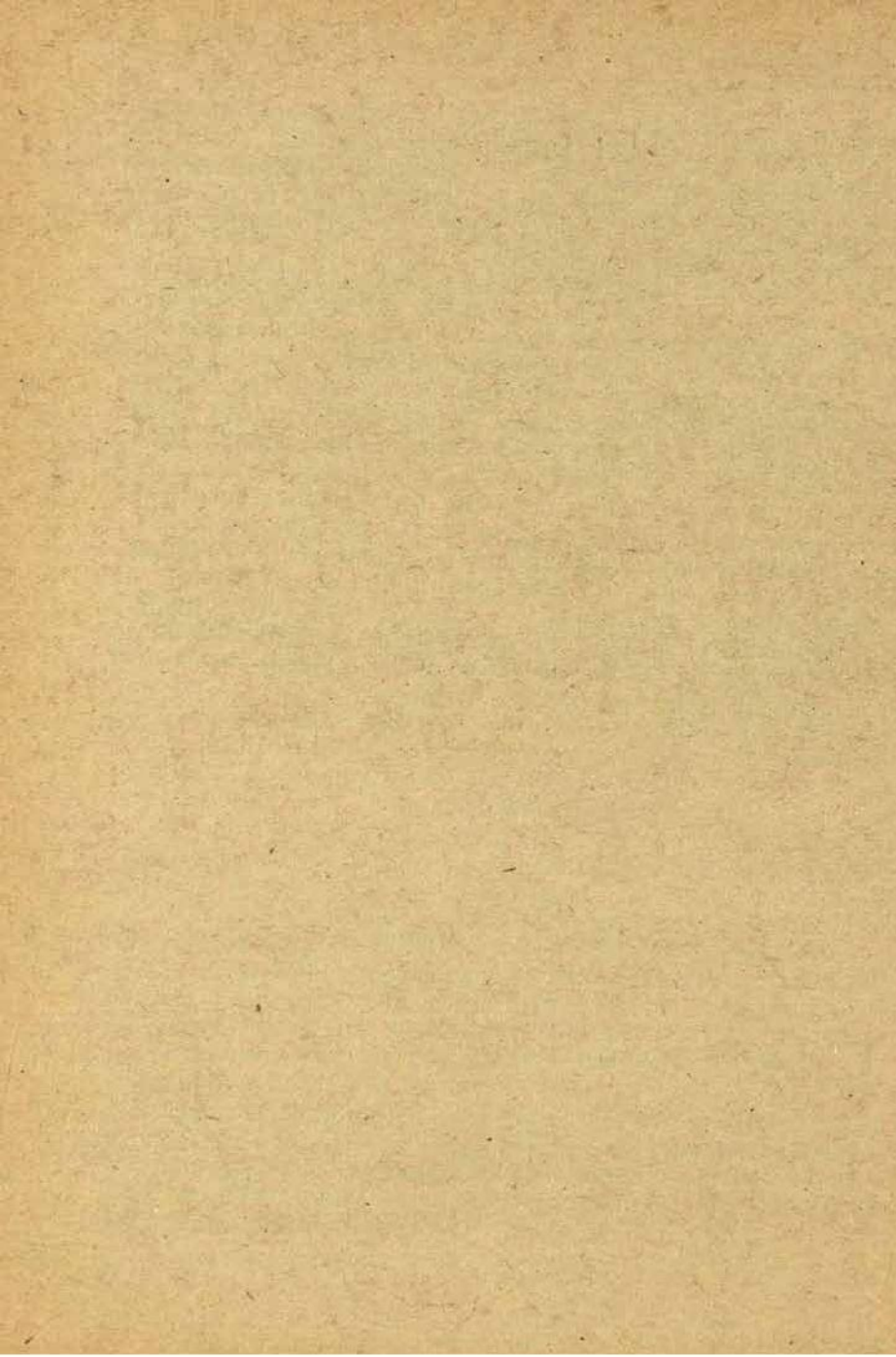
Līdz ar sociālistiskās valsts attīstību attīstījās un pilnveidojās valsts aparāta, arī tiesu organizācijas principi.

Pēc tam kad Latvijas PSR bija izveidota sociālistiska sabiedrība un valsts no proletariāta diktatūras valsts pārauga par visas tautas valsti, nedaudz izmainījās arī padomju tiesu organizācijas principu sistēma.

Mūsdienās tā ir citāda nekā tās veidošanās periodā 1917.—1919. gadā, kā arī 1940.—1941. gadā un pirmajos pēckara gados. Šī atšķirība vispirms izpaužas tādējādi, ka tiesu organizācijas principu sistēmā vairs nav proletāriskā šķiriskuma principa, jo tagad padomju tiesas ir visas tautas tiesas. Bet vai tādēļ mūsu tiesas vispār zaudējušas šķirisko raksturu? Nē. Tādā pašā nozīmē, kādā arī pati visas tautas valsts saglabā šādu raksturu kā darbaļaužu valsts.

Analizējot pārējos padomju tiesu organizācijas principus sociālistiskās valsts attīstības periodā, nav grūti pārliecināties, ka arī tie attīstījušies un padziļinājušies, piemēram, ievēlamības princips. Tomēr to galvenā būtība nav mainījusies.

Visās padomju republikās, arī Latvijā, leņiniskie padomju tiesu organizācijas principi nav izzuduši, tie turpina attīstīties un padziļināties, un tas liecina par V. I. Leņina dziļi zinātnisko pieeju padomju tiesu sistēmas izveidošanai.

gāzto šķiru pretestību un nosargātu revolūcijas iekarojumus, lai radītu jaunu, sociālistisku sabiedrību, nodrošinātu darbaļaužu demokrātiskās tiesības un brīvības.

V. I. Ļeņins tajās dienās rakstīja: «... nenoslīdot utopismā, nevar domāt, ka, nogāzuši kāpītālismu, cilvēki tūlīt iemācīsies strādāt sabiedrībai *bez jebkādam tiesību normām*, un kapitālisma atcelšana arī *nerada tūlīt ekonomiskos priekšnoteikumus šādai pārmaiņai*!».

Ļeņins norādīja, ka revolucionārā vara un tās tiesības tiek radītas buržuāziskās kārtības sagraušanas un taūtas masu tiesšas jaunrades rezultātā, laužot vecos likumus, iznīcinot tautas apspiešanas orgānus, iekarojot politisko varu, veidojot jaunas tiesības. Sociālistiskā likumība dzimst kopā ar proletariāta varu kā proletāriskās revolūcijas un Komunistiskās partijas vadīto tautas masu patstāvīgas tiesību jaunrades produkts.

V. I. Ļeņins — pasaulē pirmās sociālistiskās valsts pamatlicējs, Komunistiskās partijas vadonis — izstrādāja sociālistiskās likumības pamatprincipus, norādīja, kādā veidā un ar kādām metodēm to īstenot. Tāpēc padomju sociālistisko likumību ar pilnām tiesībām var saukt par *ļ e ņ i n i s k o* likumību.

V. I. Ļeņina novēlējumi arī mūsdienās palīdz Komunistiskajai partijai sekmīgi risināt tās Programmā paredzētos valsts celtniecības un sociālistiskās demokrātijas attīstības uzdevumus.

Sociālistiskās likumības radīšana sākās ar padomju varas pirmo dekrētu pieņemšanu Viskrievijas II Padomju kongresā. Sociālistiskā likumība pakāpeniski kļuva par proletariāta diktāūras nostiprināšanas līdzekli, tā veicināja sabiedrības revolucionāru pārkārtošanu.

Padomju varas pastāvēšanas pirmajos gados revolucionārā likumība bija vērsta uz to, lai apspiestu gāzto ekspluatatoru šķiru pretestību, piespiestu tās ievērot un cienīt padomju likumus. Vienlaikus tā bija vērsta arī uz to, lai *ie a u d z i n ā t u* strādnieku šķirā un tās sabiedrotajā — zemniecībā — jaunu atieksmi pret padomju varas likumiem kā pret saviem likumiem, lai pieradinātu darbaļaudis precīzi ievērot padomju varas dekretus un priekšrakstus.

· V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 429. lpp.

Jau 1917. gada 7. novembrī uzsaukumā iedzīvotājiem V. I. Ļeņins aicināja darbaļaudis sakļauties ap padomēm, nodibināt visstingrāko revolucionāro kārtību, nesaudzīgi apspiest dzērāju, huligānu, kontrrevolucionāro junkuru, korniloviešu u. tml. pretpadomju elementu mēģinājumus radīt anarhiju, ievest visstingrāko kontroli pār produktu ražošanu un uzskaiti.

Padomju valsts pastāvēšanas pirmajās dienās ļoti asi izvirzījās jautājums par revolūcijas attieksmi pret likumību. Pastāvēja uzskats, ka likumība un revolūcija ir nesavienojamas lietas, ka revolūcija ir patvaļa, anarhija, jebkuras likumības noliegšana. Šajā atbildīgajā momentā buržuāziskajiem teorētiķiem nopietnu triecienu deva P. Stučkas darbi, kuros konsekventi tika ievērota Ļeņiniskā līnija, kas pamatojās uz Marksa un Engelsa mācību par proletariāta revolucionāro vēsturisko misiju. P. Stučka atbalstīja Ļeņina domu, ka tieši ar padomju varas pirmajiem dekrētiem bija likti revolucionārās likumības pamati.

Padomju varas dekrētus īstenoja dzīvē nežēlīgā cīņā pret darbaļaužu ienaidniekiem. Kapitālisti un muižnieki izrādīja savu pretestību. Cīņa par revolucionāro likumību vispirms bija cīņa par varu.

Revolucionārā likumība bija tas spēks, kurš atmodināja sabiedrības zemākos slāņus, atraisīja darbaļaužu masu radošo iniciatīvu. 1917. gada decembrī V. I. Ļeņins norādīja, ka viegli izdot dekrētu par privātīpašuma atcelšanu, bet īstenot to var tikai paši strādnieki, un tas tiem jādara.

Ekspluatatoru šķiras cīņā pret sacēlušos tautu izmantoja katru vismazāko iespēju, lai izjauktu darbaļaužu vienotību, lai dezorganizētu uzbrukumus kapitālam. Padomju varas ienaidnieki atbalstīja anarhiju un nekārtības, huligānismu un grautiņus, izplatīja provokatoriskas baumas, lai radītu iedzīvotājos paniku.

Šādos apstākļos bija vajadzīga stingra revolucionāra likumība. Tā bija darbaļaužu uzvaras nepieciešams priekšnosacījums. Izskaidrojot iedzīvotājiem cīņas nepieciešamību pret buržuāziju un tās ierēdņiem, kuri kaitē revolūcijai, «...bremzē to gan tieši, gan netieši»,² Ļeņins uzvēra, ka šai cīņai jābūt organizētai, tai jānotiek padomju vadībā, bez anarhijas, bez revolucionārās kārtības dezorganizācijas. Revolucionārā likumība bija

² V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 261. lpp.

jaunas revolucionāras kārtības nodibināšanas un nostiprināšanas līdzeklis. Aicinājumā «Strādniekiem, zaldātiem un zemniekiem!» V. I. Ļeņins rakstīja: «... visa vara uz vietām pāriet strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu Padomēm, kurām arī jānodrošina īsta revolucionāra kārtība.»³

Arī vēlāk V. I. Ļeņins vairākkārt norādīja uz nepieciešamību stingri ievērot revolucionāro kārtību un disciplīnu. Sociālistisko likumību viņš aplūkoja ciešā sakarā ar proletariāta diktatūras uzdevumiem, saskatīja likumā šo uzdevumu īstenošanas metodi, padomju valsts aparāta darbības principu, padomju demokrātijas neatņemamu elementu, iedarbīgu līdzekli pilsoņu tiesību, brīvību un likumīgo interešu aizsardzībai.

Jaunā likumā — sociālistiskās revolūcijas un proletariāta diktatūras likumā — pēc būtības ir pretēja buržuāzijas likumībai, kura simbolizē darbaļaužu apspiešanas un ekspluatācijas sistēmu. Revolucionārā likumā ir radošs, pārveidojošs spēks, kas aktīvi veicina Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas vēsturisko iekarojumu nostiprināšanu un attīstību, tā ir jaunās dzīves celtniecības svarīgs faktors. Tāpēc saprotams, kādēļ padomju valsts vienmēr ir pievērsusi un pievērs lielu uzmanību sociālistiskās likumības nostiprināšanai.

Sociālistiskā humānisma principi, kurus proklamēja lielā proletāriskā revolūcija, Komunistiskā partija un tās vadonis V. I. Ļeņins, plaši atspoguļojas arī padomju valsts revolucionārajā likumā.

Pastāvīgi sekojot V. I. Ļeņina norādījumiem, Komunistiskā partija vienmēr prasīja, lai visas valsts organizācijas un iestādes, sabiedriskās organizācijas, amatpersonas un pilsoņi jo stingri ievērotu revolucionāro likumību.

Revolucionārās likumības uzdevumus visos tās attīstības posmos noteica Komunistiskās partijas un padomju valsts vispārējie uzdevumi sociālistiskajā celtniecībā, PSRS iekšējais un starptautiskais stāvoklis, padomju valsts funkciju attīstība un sociālistiskās demokrātijas pilnveidošana.

Tas, ka padomju tautas cīņu par sociālistiskās revolūcijas uzvaru vadīja Komunistiskā partija, deva iespēju īsā laikā radīt tādu padomju valsts sociālistisko likumību, kas regulē visas valsts dzīves nozares.

³ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 211. lpp.

Ļeņiniskā komunistu partija vadīja visu padomju valsts darbību. Arī likumdošanā tautas valdība balstījās uz partijas direktīvām.

V. I. Ļeņins KK (b)P X kongresā teica: «Mūsu partija ir valdības partija, un tas lēmums, ko pieņems partijas kongress, būs obligāts visai republikai...»⁴

Marksisms-ļeņinisms māca, ka katrai šķirai, kas cīnās savas partijas vadībā, visas pretenzijas un tīkojumi jāformulē programmā tiesisku prasību veidā. V. I. Ļeņins partijas programmā saskatīja nākošās valdības programmu, jo jebkurai nopietnai politiskai partijai jābūt gatavai iekarot politisko varu valstī.

Darbā «Par partijas programmas pārstrādāšanu» V. I. Ļeņins rakstīja: «Mēs ejam karā, t. i., mēs cīnāmies par to, lai mūsu partija iekarotu politisko varu. Šī vara būtu proletariāta un trūcīgās zemniecības diktatūra. Nemdami šo varu, mēs ne tikai nebaidāmies iet pāri buržuāziskās iekārtas robežām, bet, gluži otrādi, skaidri, tieši, precīzi un visiem dzirdot sakām, ka mēs iesim pāri šīm robežām, ka mēs bezbailīgi iesim uz sociālismu un ka, lūk, kāds ir mūsu ceļš: caur Padomju republiku, caur banku un sindikātu nacionalizāciju, strādnieku kontroli, vispārēju darba klausību, zemes nacionalizāciju, muižnieku inventāra konfiskāciju u. t. jpr., u. t. jpr. Šai ziņā programmu pārejas pasākumiem uz sociālismu mēs esam devuši.»⁵

Sākot ar pirmajām Padomju valsts pastāvēšanas dienām, likums pieradināja pilsoņus ievērot valsts disciplīnu, tiesību normas. Cīņa par valsts disciplīnas ievērošanu ir vienlaikus cīņa par likumības ieviešanu.

Darbaļaužu personisko un mantisko tiesību aizsardzība, kuru risināja revolucionārā likumība Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas periodā, gūst tālāku attīstību pilsoņu kara un ārzemju militārās intervences periodā.

V. I. Ļeņins vienmēr lielu uzmanību pievērta darba tautas personisko un mantisko tiesību aizsardzībai. Ļeņina rakstos atrodami daudzi dokumenti, kas liecina par uzmanīgu, iejutīgu attieksmi pret padomju valsts pilsoņu sūdzībām par viņu likumīgo tiesību pārkāpšanu un par padomju tautas lielā vadoņa nesaudzīgu attieksmi pret visiem likumu pārkāpējiem.

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 32. sēj., 189. lpp.

⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 139. lpp.

Istenojot V. I. Ļeņina norādījumus, valdība 1919.—1920. gadā izdeva daudz likumu, lēmumu, rīkojumu un citu normatīvu aktu, kas aizsargāja darbaļaužu personiskās un mantiskās tiesības.

Sociālistisko tiesību un revolucionārās likumības attīstībā ļoti liela nozīme bija Viskrievijas VI ārkārtējā Padomju kongresa lēmumam «Par likumu precīzu ievērošanu». Šo lēmumu V. I. Ļeņins uzskatīja par ļoti svarīgu. Lēmums norādīja, ka gada laikā revolucionārā cīņā Krievijas strādnieku šķira izstrādājusi KPFSR likumu pamatus. Lai Krievijā turpmāk attīstītu un nostiprinātu strādnieku un zemnieku varu, šie likumi konsekventi jāievēro. Kongress aicināja, visus republikas pilsoņus, visus valsts pārvaldes orgānus, visas padomju varas amatpersonas stingri ievērot KPFSR likumus, lēmumus, nolikumus, rīkojumus, kurus izdevusi vai izdod centrālā vara.⁶

Pilsoņu kara un ārzemju militārās intervences sarežģītajos apstākļos V. I. Ļeņins, mobilizējot visus Padomju republikas spēkus uzvarai pār ienaidniekiem, sevišķu uzmanību pievērsa nepieciešamībai visiem pilsoņiem un varas orgāniem stingri ievērot revolucionāro likumību. Lai līdz galam iznīcinātu Kolčaku un Deņikinu, rakstīja V. I. Ļeņins, nepieciešams ievērot visstingrāko revolucionāro kārtību, svēti pildīt padomju varas likumus un priekšrakstus un sekot, lai tos pildītu visi. «Vismazākā nelikumība, vismazākais padomju kārtības pārkāpums jau ir *sprauga*, kuru nekavējoties izmantos darbaļaužu ienaidnieki...»⁷ Šie V. I. Ļeņina vārdi plaši pazīstami, bet pie tiem bija jāatgriežas, jo praksē tos ne vienmēr pienācīgi ievēroja.

Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija, salauzusi veco valsts aparātu, izraisīja milzīgu tautas jaunrades pacēlumu visā valsts celtniecībā. Novērtējot šo svarīgo faktu, V. I. Ļeņins rakstīja: «Veco aparātu mēs, protams, nevarētu ne pārņemt, ne to iedarbināt. Jauno aparātu, Padomes, *jau* ir iedarbinājis «īstā tautas radošā spēka vārens uzliesmojums».⁸

Lai masas nepakļautos stihijai, lai anarhija neuzvarētu kārtību un likumību, bija nepieciešams milzīgs agitācijas un propagandas darbs, kurš spētu pacelt masu apziņu līdz šķirisko

⁶ Sk. CV PCΦCP, 1918 r., № 90, 908. lpp.

⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 500. lpp.

⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 81. lpp.

uzdevumu izpratnei. To veica dižā Komunistiskā partija. Viņa nostājās revolucionārās kustības priekšgalā un veda sev līdzī darbaļaužu masas, organizējot un saliedējot tās. Partijas vadība sociālistiskās likumības īstenošanā ir viens no padomju valsts celtniecības ļeņinskajiem pamatprincipiem.

Vēl pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas, runājot par tautas masu plašu jaunradi revolūcijas laikā, V. I. Ļeņins norādīja:

«... vajag, lai arī revolucionāro partiju vadītāji tādā laikā plašāk un drošāk izvirzītu savus uzdevumus, lai viņu lozungi vienmēr ietu pa priekšu masas revolucionārai pašdarbībai, būtu kā bāka tai...»⁹

Patiesi revolucionāra partija, kas atsaucās uz šo proletariāta dižā vadoņa aicinājumu, bija Komunistiskā partija.

Pirmā bolševistiskā padomju valdība ar V. I. Ļeņinu priekšgalā savos uzsaukumos aicināja tautas masas uz aktīvu radošu darbu. Ļoti raksturīgs šai ziņā ir 1917. gada 7. novembra publicētais Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja V. I. Ļeņina aicinājums iedzīvotājiem.

«Biedri darbaļaudis! Atcerieties, ka *jūs paši* tagad pārvaldāt valsti. Neviens jums nepalīdzēs, ja *jūs paši* neapvienosities un neņemsit *visas* valsts *lietas savās* rokās. *Jūsu* Padomes kopš šās dienas ir valsts varas orgāni, pilntiesīgi, lēmēji orgāni.

... Nodibiniet visstingrāko kontroli pār produktu ražošanu un uzskaiti. Apcietiniet un nododiet tautas revolucionārai tiesai katru, kas iedrošināsies kaitēt tautas lietai, neatkarīgi no tā, vai šāda kaitēšana izpaudīsies ražošanas sabotēšanā (bojāšanā, bremzēšanā, graušanā) vai labības un produktu krājumu slēpšanā, vai labības kravu aizturēšanā, vai dzelzceļu, pasta, telegrāfa, telefona darbības dezorganizēšanā un vispār jebkurā pretestībā lielajai miera lietai, zemes nodošanai zemniekiem...»¹⁰

No teiktā redzams, cik liela nozīme jaunas padomju tiesas un sociālistisko tiesību izveidošanā bija tieši darbaļaužu masu jaunradei tiesību jomā. Revolucionārās masas grāva veco tiesu un veidoja jaunu, strādnieku un zemnieku tiesu, un līdz ar to

⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 9. sēj., 86. lpp.

¹⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 262. lpp.

izstrādāja arī jaunas revolucionāras tiesības, vadoties no savas sociālistiskās tiesiskās apziņas. Padomju valdības pirmie likumdošanas akti par tiesu šo darbaļaužu tiešās tiesiskās jaunrades vētrains procesu ievirzīja valsts organizētās likumdošanas gultnē.

Marksistiski-ļeņiniska mācība par revolucionāro likumību nepieļauj nekādu revolucionārās likumības pretstatīšanu revolucionārajai lietderībai. Revolucionārā likumība un revolucionārā lietderība ir savstarpēji organiski saistītas. Revolucionārā lietderība ir likumdošanas orgānu darbības vadošais princips, tā noteic revolucionārās likumības raksturu un būtību.

Runājot PSRS CIK otrā sasaukuma otrajā sesijā 1924. gada oktobrī, M. Kaļiņins parādīja, ka likuma lietderību mūsu valstī izlemj «likumdevēja kolektīvais prāts». M. Kaļiņins atzīmēja, ka «mūsu padomju likumdevējs, «kurš no augšas labāk redz», izstrādājot kādu likumu..., domā izdot revolucionāri visvairāk lietderīgu un tikai revolucionāri lietderīgu likumu. Izņemot lietderīgos, nekādi citi likumi pie mums nav iespējami.»¹¹

Lai likums būtu lietderīgs, tam jāatbilst padomju sabiedrības attīstības objektīvajiem apstākļiem un vajadzībām, jāatbilst valdošajai sabiedrisko attiecību sistēmai, jāiet kopsoli ar dzīvi, jāatspoguļo visas padomju tautas intereses un griba. Šo padomju likuma dinamiskumu ne reizi vien uzsvēra V. I. Ļeņins.

Savā referātā Viskrievijas V Padomju kongresam 1918. gada jūlijā Ļeņins teica: «... slikts ir tas revolucionārs, kas asas cīņas momentā apstājas likuma negrozāmības priekšā. Pārejas laikā likumiem ir pagaidu nozīme. Un, ja likums kavē revolūcijas attīstību, tas tiek atcelts vai labots.»¹²

V. I. Ļeņins lielu nozīmi piešķīra likumu pārbaudei praksē. KK(b)P X Viskrievijas konferencē 1921. gada 27. maijā galavārdā referātam par pārtikas nodokli V. I. Ļeņins teica:

«Mēs esam pieņēmuši dekrētētus norādījumus. Varbūt tie ir nepareizi, tos vajag pārbaudīt, bet kā to izdarīt? Mēs publicējam dekrētus. Jums tie ir zināmi, jūs braucat šurp, lai apspriestu tos un to praktisko pielietojanu... bez tā mēs nevarēsim iemācīties, kā pielaiest mazāk kļūdu mūsu dekrētu izdošanas darbā, bet tas ir galvenais.»¹³

¹¹ Стенограмма 2-й сессии ЦИК II созыва, 1924, 435.—436. lpp.

¹² V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 466. lpp.

¹³ V. I. Ļeņins. Raksti, 32. sēj., 392. lpp.

Vēl noteiktāk šo domu Ļeņins formulēja savā runā VCIK IX sasaukuma IV sesijā sakarā ar zemes kodeksa pieņemšanu.

«Un, ja šis likums, ko jūs tagad esat pieņēmuši,» teica V. I. Ļeņins, «arī izrādīsies tāds, kas vienā vai otrā ziņā jālabo, mēs bez jebkādam grūtībām pieņemsim šos turpmākos labojumus, turpmākos uzlabojumus tāpat, kā jūs, lūk, nupat pieņēmt labojumus un uzlabojumus mūsu Kriminālkodekā. ... Ja ikdienišķā dzīvē izpaudīsies ļaunprātības, ko mēs neesam pamājuši agrāk, mēs tūlīt iesniegsim vajadzīgos labojumus. Šajā ziņā, protams, jūs visi ļoti labi zināt, ka tik strauja likumdošana kā mūsējā citās valstīs, diemžēl, nav pazīstama.»¹⁴

Tātad var teikt, ka viens no svarīgākajiem revolucionārās likumības nostiprināšanas priekšnosacījumiem ir likumdošanas pilnveidošana, tās savlaicīga pieskaņošana sabiedriskās dzīves apstākļu un vajadzību izmaiņām.

Revolucionārās lietderības prasībai ir it sevišķi liela nozīme padomju likuma piemērošanā tiesas un administratīvajā praksē. Ja likuma piemērošanas procesā prasību pēc revolucionārās lietderības šķirtu no revolucionārās likumības, tad revolucionārā likumība neizbēgami transformētos par padomju valsts pamatprincipiem svešu, formālu likumību.

Par V. I. Ļeņina attieksmi pret likumību un lietderību liecina šāds gadījums. 1919. gada martā KPFSR Tautas Komisāru Padomes sekretārs lūdza V. I. Ļeņinu pieņemt darbā sekretariātā jaunu darbinieci, kuru ieteica kolektīva birojs. Tautas Komisāru Padomes lietu pārvaldnieks iebilda pret to, atsaucoties uz lēmumu, kas aizliedz pieņemt darbā kalpotājus un strādniekus, kuri ir tuvās radniecības attiecībās. Sai sakarā sekretārs uzrakstīja V. I. Ļeņinam: «Vai nevar apiet dekrētu?»

Uz sekretāra ziņojuma V. I. Ļeņins uzrakstīja šādu rezolūciju: «Dekrētus apiet nevar: par tādu priekšlikumu vien nodod tiesai. Bet nokārtot caur CIK izņēmuma kārtā var, un es to ieteicu.»¹⁵

1918. gada 23. maijā V. I. Ļeņins uzrakstīja Tautas Komisāru Padomes lietu pārvaldniekam V. Bončam-Brujevičam sekojoša satura zīmīti: «Ņemot vērā, ka Jūs neesat izpildījis manu neatlaidīgo prasību uzrādīt man pamatojumus, kāpēc

¹⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 346.—347. lpp.

¹⁵ Ленинский сборник, XXXV, 60. lpp.

man kopš 1918. gada 1. marta paaugstināta alga no 500 uz 800 rbļ. mēnesī, un ņemot vērā, ka šāds paaugstinājums — ko Jūs esat patvaļīgi izdarījis, vienojoties ar Padomes sekretāru Nikolaju Petroviču Gorbunovu un tieši pārkāpjot Tautas Komisāru Padomes 1917. gada 23. novembra dekrētu — ir acīm redzami nelikumīgs, izsaku Jums stingru rājienu.

Tautas Komisāru Padomes Priekšsēdētājs
V. Uļjanovs (Ļeņins)¹⁶

Sis dokuments raksturo ne tikai revolūcijas gēnija un vadoņa vienkāršību un pieticību, bet arī viņa attieksmi pret padomju likumiem.

Padomju varas ienaidnieki apgalvoja, ka padomju valsts vēstures pirmie gadi līdz pat NEP'am bija «revolucionārās lietderības» kundzības periods, kas nav savienojams ar revolucionāro likumību. Šo apgalvojumu nekrietnais, melīgais raksturs visskaidrāk redzams, pētot V. I. Ļeņina norādījumus šajā jautājumā.

Likums, norādot padomju varas orgāniem noteiktu mērķi, ne vienmēr pilnīgi precīzi noteica likuma izpildītāja rīcības veidu un likuma piemērošanas nosacījumus. Šādos gadījumos padomju likums deva izpildorgānam zināmu brīvību rīcības veida noteikšanā un veicamo pasākumu izvēlē ar nosacījumu, ka likuma izpildītājam jāvadās no revolucionārās likumības. Revolucionārā likumība bija augstākais mērķis, jo lietderības prasība bija iemiesota pašā padomju likumā un noteica tā būtību.

Kopš Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas pirmajām dienām revolucionārā likumība padomju likumu piemērošanā nozīmēja prasību likumus konsekventi un precīzi izpildīt, ievērojot konkrētos apstākļus.

Tieši šādā veidā, īstenojot Komunistiskās partijas vadoņa V. I. Ļeņina norādījumus, padomju valdība konsekventi realizēja dzīvē revolucionārās lietderības principus.

Mūsu tautas lielos panākumus sociālisma celtniecībā, radikālās izmaiņas mūsu valsts dzīvē atspoguļoja 1936. gada Konstitūcija, kura likumdošanas ceļā fiksēja sociālisma uzvaru. Sakarā ar to, ka Padomju valstij vairs nevajadzēja apspiest

¹⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 35. sēj., 285. lpp.

eksploatatoru šķiru, likumība zaudēja šķiru cīņas līdzekļa nozīmi valsts iekšienē.

Padomju demokrātijas izvēšana sociālisma apstākļos ļāva aizvien plašāk izmantot tādas sociālistiskās likumības nodrošināšanas metodes kā pārliecināšanu, audzināšanu, kontroli no apakšas.

Komunistiskā partija gan sociālistiskās celtniecības sākuma posmā, gan arī vēlāk veica lielu darbu, lai paplašinātu valsts vadības demokrātiskās formas un nostiprinātu revolucionāro likumību.

Arī PSKP Programmā uzsvēta sociālistiskās likumības nozīme un uzdevumi komunisma celtniecības periodā, norādot, ka sociālistiskā valsts aparāta attīstības galvenais virziens ir sociālistiskās demokrātijas vispusīga izvēšana un pilnveidošana, visu pilsoņu aktīva līdzdalība valsts pārvaldīšanā, saimnieciskās un kultūras celtniecības vadībā, valsts aparāta darba uzlabošanā un tautas kontroles pastiprināšanā.

Sociālistiskā visas tautas valsts piešķir attiecīgas kategorijas amatpersonām noteiktas pilnvaras (arī pilnvaras izmantot valstisku piespēšanu) nodrošināt tautas intereses stingrā atbildībā likumiem, kas izsaka tautas gribu.

«Sociālistiskās valsts aparāts kalpo tautai un ir atbildīgs tās priekšā. Darbinieka negodīgums, varas ļaunprātīga izmantošana, birokrātisms enerģiski jāapkaro un bargi jāsoda, lai arī kas būtu vainīgie,» teikts PSKP Programmā.¹⁷

PSKP Programma paredz ļoti svarīgus pasākumus, kas nostiprina partijas un valsts dzīves leņiniskās normas. Lai iesaistītu vadošos orgānos plašākas darbaļaužu masas, kā arī lai neļautu atsevišķiem valsts pārvaldes darbiniekiem varu ļaunprātīgi izmantot, PSKP Programma paredz sistemātiski mainīt šo orgānu sastāvu. Tautas kontrolei visos valsts aparāta posmos jāveic ledarbīga uzraudzība, lai visas amatpersonas stingri ievērotu likumību. PSKP Programma īpašu vērību velti tautas kontroles turpmākai pilnveidošanai.

PSKP Programmā īpaši uzsvērts, ka tiesa savā darbā balstās uz demokrātiskiem principiem, ka «tiesa, izmeklēšanas un izziņas orgāni savā darbā jo stingri ievēro likumību un visas

¹⁷ PSKP Programma. Rīgā, 1962., 93. lpp.

procesuālās normas».¹⁸ Bez šaubām, procesuālās normas jāievēro arī citiem kriminālprocesa dalībniekiem, bet PSKP Programmā uzrādīti tie orgāni un amatpersonas, kam piešķirtas varas funkcijas, runājot šajā gadījumā par likumību šaurākā nozīmē kā par valstisko varas funkciju realizēšanu pilnīgā atbilstībā likumam. Cīņa par noziedzības un likumu pārkāpumu izskaušanu būs jo efektīvāka, jo stingrāk ievēros likumus pašas amatpersonas, kas ar sabiedrības palīdzību cīnās pret likuma pārkāpējiem.

Revolucionārās likumības leģitīmo principu nodrošināšana ir svarīgs politisks un tiesisks uzdevums, ko sekmīgi risina partija, valsts, visa padomju tauta. Kas attiecas uz tagad novērstajām personības kulta kļūdām, tad tās nevarēja izmainīt un neizmainīja padomju iekārtas patiesi demokrātisko raksturu, nesatricināja leģitīmās partijas organizatoriskos, politiskos un teorētiskos pamatus.

Sociālistiskā likumība iemieso patiesības un taisnīguma augstos principus, komunistiskās morāles cildenās prasības. Sociālistiskā likumība nostiprina sociālistiskās sabiedrības pamatus: tā nepieļauj cilvēka ekspluatāciju, pauž patiesu humānismu, patriotismu, internacionālismu, par katra pilsoņa pienākumu uzskata darbu, sabiedrisko un personisko interešu harmonisku apvienošanu, biedrisku savstarpēju palīdzību, draudzību, savstarpēju cieņu un atbalstu kā kolektīvā, tā ģimenē.

¹⁸ PSKP Programma, 94.—95. lpp.

R. APSĪTIS, aspirants

MARKSISMS-ĻEŅINISMS PAR SOCIAĻO UN SOCIĀLISTISKO REVOLŪCIJU

Revolūcijas būtība, cēloņi un nozīme. Sociālā revolūcija ir radikāls apvērsums sabiedrības politiskajā, ekonomiskajā un ideoloģiskajā dzīvē, tā ir pāreja no vienas sabiedriski ekonomiskās formācijas otrā. Jau Fr. Engelss norādīja, ka «ikviena īsta revolūcija ir sociāla revolūcija, jo tā dod kundzību jaunai šķirai un sagādā tai iespēju pārveidot sabiedrību pēc sava gīmja un līdzības».¹

Buržuāziskie ideologi uzskata, ka sociālās (un it īpaši sociālistiskās) revolūcijas esot nejaušība, nejauša novēršanās no evolucionārā kapitālistiskās attīstības ceļa. Par vienīgo sociālo pārveidojumu ceļu viņi atzīst reformas, jo tās atbilst pašu radītai šķiru interešu harmonijas teorijai. Sociālistiskās revolūcijas noliegums likts visu to «teoriju» pamatā, kas runā par buržuāziskās sabiedrības nākotnes perspektīvām: ekonomiskās attīstības stadiju, vienotās industriālās civilizācijas, konverģences teoriju u. c.

Marksisms-ļeņinisms māca, ka sociālās revolūcijas nevar izraisīt atsevišķi cilvēki pēc savas gribas. Gluži otrādi: sociālās revolūcijas ir šķiru sabiedrības attīstības likumsakarīgs rezultāts. Sociālās revolūcijas cēloņi slēpjas pašā materiālajā ražošanā, antagonistiskā šķiru sabiedrībā, kuras pamatā ir privātīpašums uz ražošanas līdzekļiem. Ar sociālo revolūciju nobeidzas jaunas sabiedriskas iekārtas priekšnoteikumu pakāpeniska nobriešana vecās sabiedriskās iekārtas dzīlēs, pretrunu pakāpeniska uzkrāšanās starp jauno un veco.

¹ K. Markss, Fr. Engelss, V. I. Ļeņins. Par vēsturisko materiālismu. Rīgā, 1967., 332. lpp.

Sociālo revolūciju īsto ekonomisko pamatu noskaidrojis K. Markss savas grāmatas «Par politiskās ekonomijas kritiku» priekšvārdā: «Savas attīstības zināmā pakāpē sabiedrības materiālie ražošanas spēki nonāk pretrunā ar pastāvošajām ražošanas attiecībām jeb — kas ir tikai šo attiecību juridiska izteiksme — ar īpašuma attiecībām, kurās tie līdz šim attīstījās. No ražošanas spēku attīstības formām šīs attiecības pārvēršas to važās. Tad iestājas sociālās revolūcijas laikmets. Līdz ar ekonomiskā pamata pārmaiņu straujāk vai lēnāk noris apvērsums visā milzīgajā virsbūvē.»² Šis atzinums, protams, attiecas arī uz sociālistisko revolūciju.³

Tātad sociālās revolūcijas ekonomiskais pamats ir konflikts starp jaunajiem ražošanas spēkiem un vecajām ražošanas attiecībām. Šo konfliktu atrisina un atbilstību starp ražošanas spēkiem un ražošanas attiecībām nodibina sociālā revolūcija. Ja šī ekonomiskā pamata nav, nekādi mākslīgi spēki sociālo revolūciju izraisīt nespēj.

Konflikts starp vecajām ražošanas attiecībām un jaunajiem ražošanas spēkiem izpaužas antagonistisko šķiru cīņā. Šķiru sabiedrībā vecās ražošanas attiecības aizstāv un cenšas nostiprināt valdošās šķiras. Tās, protams, savu valdošo stāvokli negrib zaudēt un pastāvošo iekārtu sargā ar visiem to rīcībā esošajiem valsts varas līdzekļiem. Taču, ja ražošanas spēki ir tiktāl attīstījušies, ka vecās ražošanas attiecības tiem pilnīgi vairs neatbilst, tad šīs ražošanas attiecības jālikvidē. Tas nozīmē, ka sabiedrības progresīvajām šķirām jāgāž pastāvošā valsts iekārta un pašām jāiekaro valsts vara, lai apspiestu gāzto šķiru pretošanos un, nodibinot jaunas ražošanas attiecības, pavērtu ceļu ražošanas spēku tālākai attīstībai, līdz ar to arī sabiedrības progresam.

K. Markss, Fr. Engelss un V. I. Ļeņins vairākkārt ir norādījuši, ka katras sociālās revolūcijas pamatjautājums ir jautājums par valsts varu. Jau savā agrīnajā filozofiskajā darbā «Vācu ideoloģija» (1845.—1846.) K. Markss un Fr. Engelss rakstīja: «...katrai šķirai, kas tiecas pēc kundzības, pat tad, ja tās kundzība, kā tas ir gadījumā ar proletariātu, nosaka visas

² K. Markss. Par politiskās ekonomijas kritiku. Rīgā, 1952., 7. lpp.

³ Sk. K. Markss, F. Engelss. Komunistiskās partijas Manifests. Rīgā, 1958., 45. lpp.

vecās sabiedriskās formas un vispār kundzības likvidēšanu, — vispirms jāiekaro sev politiskā vara, lai šī šķira savukārt varētu izvirzīt savas intereses kā vispārējas intereses, ko tā pirmajā brīdī ir spiesta darīt.»⁴ Šo domu tālāk attīstīja V. I. Ļeņins: «Nav šaubu, ka ikvienas revolūcijas pats galvenais jautājums ir jautājums par valsts varu. Kādas šķiras rokās ir vara, tas izšķir visu.»⁵ «Jautājumu par varu nevar ne noklusēt, ne atstumt, jo tas ir tieši pamatjautājums, kas nosaka visu revolūcijas attīstībā, tās ārējā un iekšējā politikā.»⁶

Sociālajām revolūcijām ir ārkārtīgi liela nozīme sabiedrības attīstībā, jo tieši tās pilnīgi lauž vecās sabiedriski ekonomiskās iekārtas reakcionāros pamatus un paver plašas iespējas ekonomiskās, kultūras un politiskās dzīves progresam. Sociālo revolūciju nozīmi trāpīgi raksturojis Ļeņins: «... revolūcija ir tāda pārveidošana, kas lauž veco radikāli un pašā saknē, bet nevis pārtaisa to uzmanīgi, lēni, pakāpeniski, cenšoties lauzt iespējami mazāk.»⁷ Līdz ar to Ļeņins uzsver sociālo revolūciju atšķirību no reformām: «... īstais vēstures virzītājs ir revolucionārā šķiru cīņa; reformas ir šās cīņas blakus produkts, blakus tāpēc, ka tās pauž neizdevušos mēģinājumus vājināt, notrulināt šo cīņu utt.»⁸ Reformas tātad atšķiras no sociālās revolūcijas ar to, ka valdošās šķiras reformu rezultātā patur varu savās rokās un netiek nomainīta ne vecās sabiedriski ekonomiskās formācijas bāze, ne virsbūve.

Tomēr tas nenozīmē, ka reformas progresīvajām šķirām nav jāatbalsta. V. I. Ļeņins vairākkārt norādīja, ka nekādā gadījumā nav jāatsakās no reformām, tās jāuzskata «tikai par proletariāta revolucionārās šķiru cīņas blakus rezultātu»⁹, «reformas — tas ir palīgīdzeklis šķiru cīņai.»¹⁰ Pie tam nedrīkst aizmirst, ka tieši revolucionārā šķiru cīņa piespiež valdošās šķiras pieņemt un īstenot tās vai citas reformas. V. I. Ļeņina

⁴ K. Markss un F. Engelss. Vācu ideoloģija. Rīgā, 1963., 36. lpp.

⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 336. lpp.

⁶ Turpat.

⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 82. lpp.

⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 11. sēj., 51.—52. lpp.

⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 452.—453. lpp.

¹⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 24. sēj., 211. lpp.

vārdiem runājot, «reformas allaž ir revolūcijas vēstneši un revolūcijas priekšposms».¹¹

Isti marksisti tātad par sabiedriski ekonomiskās dzīves pārveidošanas vienīgo radikālo līdzekli uzskata sociālo revolūciju, turpretī marksisma reformatori (reformisti) — reformas.

V. I. Ļeņins norāda, ka tajās zemēs, kur sociālistiskā revolūcija jau uzvarējusi, reformu attiecībās pret revolūciju vērojams jauns moments: «Līdz proletariāta uzvarai reformas ir revolucionārās šķiru cīņas blakus produkts. Pēc uzvaras tās (starpautiskā mērogā būdamas tas pats «blakus produkts») ir turklāt tai zemei, kur uzvara jau panākta, nepieciešama un likumīga atelpa tais gadījumos, kad spēku, pat tos maksimāli piepūlot, acīm redzot nepietiek tādām vai citādām revolucionāram pārgājienam.»¹² Šāda «atelpa» bija gan 1918. gada 3. marta Brestā noslēgtais miera līgums ar Vāciju, gan arī jaunā ekonomiskā politika (NEP), kad padomju valsts celtniecības prakse tika pārbaudīta un pierādīta V. I. Ļeņina uzskatu pareizība.

Marksisma klasiķi vienmēr uzsvēruši, ka sociālo revolūciju laikmeti stipri paātrina sabiedrības attīstību, jo attīstības stihiskums, kas raksturīgs relatīvi mierīgiem laikmetiem, tad atdod savu vietu cilvēku apzinīgai darbībai. V. I. Ļeņins tautas masu revolucionārās apziņas atmodu sociālo revolūciju laikmetā raksturojis šādi: «Revolūcijas ir vēstures lokomotīves, — mēdza teikt Markss. Revolūcijas ir apspiesto un ekspluatēto svētki. Nekad tautas masa nav spējīga būt tik aktīva jaunas sabiedrības kārtības radītāja kā revolūcijas laikā. No šaurās sīkpilsoniskās pakāpeniska progresa mērauklas viedokļa tādā laikā tauta spēj darīt brīnumus.»¹³ Rakstā «Revolūcijas mācības» V. I. Ļeņins saka: «Revolūcijas laikā miljoni un desmiti miljoni cilvēku mācās vienā nedēļā vairāk nekā veselā parastās, miegainās dzīves gadā.»¹⁴

Sociālās revolūcijas nedrīkst sajaukt ar kontrrevolūcijām, valsts apvērsumiem, «pučiem» u. tml. Jāatzīst, ka tieši pēdējā laikā buržuāziskie sociologi par «revolūcijām» pasākuši dēvēt

¹¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 6. sēj., 446. lpp.

¹² V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 87. lpp.

¹³ V. I. Ļeņins. Raksti, 9. sēj., 86. lpp.

¹⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 203. lpp.

istas kontrrevolūcijas. Pēc viņu domām, tādas «revolūcijas mēģinājums» esot bijis Ungārijā 1956. gadā un Čehoslovākijā — 1968. gadā. Šādu uzskatu nezinātniskums ir acimredzams: ja sociālās revolūcijas laikā valsts varu iekaro progresīvā šķira, tad kontrrevolūcija gāž progresīvo šķiru iekaroto valsts varu un nodod to atkal reakcionārajām šķirām, restaurē reakcionāros institūtus un sabiedriskās attiecības. Piemēram, tāda bija 1919. gada kontrrevolūcija Ungārijā un Latvijā, republikāniskās Spānijas krišana 1939. gadā u. c. Kontrrevolūcija parasti gūst panākumus ar starptautisko reakcionāro spēku bruņotas intervences palīdzību.

Valsts apvērsumu savukārt raksturo tas, ka apvērsuma rezultātā valsts vara paliek to pašu valdošo šķiru rokās, tikai vienas un tās pašas šķiras vai šķiru pārstāvjus valsts aparātā nomaina citi. Bieži valsts apvērsumus atbalsta vai tieši izdara armija. Tādos gadījumos tos sauc par militāriem apvērsumiem. Reakcionārs, fašistisks apvērsums 1922. gadā notika Itālijā, 1933. gadā Vācijā, 1967. gadā — Griekijā. Pie šādiem valsts apvērsumiem jāpieskaita arī fašistiskais valsts apvērsums Latvijā, kad 1934. gada 15. maijā ar bruņotas aizsargu organizācijas un dažu armijas daļu militāru akciju, padzenot saeimu, valsts varu neierobežoti sagrāba Ulmaņa fašistiskā kliķe.

Tomēr dažreiz valsts apvērsums pēc sava rakstura ir arī progresīvs. Nereti tas kļūst par dziļu sociāli ekonomisku un politisku pārveidojumu sākuma punktu.¹⁵ Labvēlīgi apstākļi šādiem apvērsumiem 60. gadu beigās radās vairākās Āfrikas un Latīņamerikas valstīs (Libijā, Peru u. c.), kas tiecās atbrīvoties no imperiālistisko lielvalstu ekonomiskajiem žņaugiem un īstenot tautu interesēm atbilstošu ekonomisku un sociālu politiku.

Revolucionārā situācija. Sociālo revolūciju ekonomiskais pamats tāpat ir konflikts starp jaunajiem ražošanas spēkiem un vecajām ražošanas attiecībām. Taču, lai revolūciju izraisītu, ar tās ekonomisko pamatu vien nepietiek. Tā, daudzas attīstītās kapitālistiskās valstīs pašlaik sociālistiskajām revolūcijām ekonomiski ir pilnīgi nobriedušas, tomēr sociālistiskās revolūcijas tur pagaidām neizraisās — un neizraisās tāpēc, ka šajās

¹⁵ Sk. Марксистско-ленинская философия. М., 1968, 139. lpp.

valstīs nav nobriedusi revolucionārā situācija, t. i., nav izveidojies notēikts objektīvo un subjektīvo revolūcijas priekšnoteikumu kopums. K. Markss un Fr. Engelss šos priekšnoteikumus nosauca par «vispārēja apvērsuma materiāliem elementiem»,¹⁶ V. I. Ļeņins — par revolucionāro situāciju.

Darbā «Komunisma principi» Fr. Engelss rakstīja, ka revolūcijas vienmēr un visur ir to apstākļu sekas, kuri nepavisam nav atkarīgi no atsevišķu partiju un veselu šķiru gribas un vadības. Revolūcijas nedrīkst izraisīt ar iepriekšēju nolūku, patvaļīgi.¹⁷ So domu precizēja V. I. Ļeņins: «Revolūcijas netiek taisītas pēc pasūtījuma, netiek pielāgotas tam vai citam momentam, bet tās nobriest vēsturiskas attīstības procesā un uzliesmo brīdī, ko nosaka daudzu iekšējo un ārējo cēloņu kompleks.»¹⁸

Dziļi un vispusīgu revolucionārās situācijas analīzi Ļeņins devis darbā «II Internacionāles krahs»: «Kādas, vispār runājot, ir revolucionārās situācijas pazīmes? Mēs droši vien neklūdisimies, ja norādīsim šādas trīs galvenās pazīmes: 1) Neiespējamība valdošajām šķirām saglabāt negrozītā veidā savu kundzību; tāda vai citāda «augšslāņu» krīze, valdošās šķiras politikas krīze, kas rada plaīsu, caur kurū izlaužas apspiesto šķiru neapmierinātība un sašutums. Lai revolūcija sāktos, parasti nepietiek ar to, ka «apakšslāņi negrib», bet ir vajadzīgs vēl, lai «augšslāņi nevarētu» dzīvot pa vecam. 2) Apspiesto šķiru trūkuma un posta lielāka saasināšanās, nekā parasts. 3) Aprādīto iemeslu dēļ ievērojams aktivitātes pieaugums masās, kuras «mierīgā» laikmetā mierīgi ļauj sevi aplaupīt, bet kuras vētraīnos laikos tiklab visi krīzes apstākļi kā arī paši «augšslāņi» iesaista patstāvīgā vēsturiskā cīņā...

So objektīvo pārmaiņu kopumu tad arī sauc par revolucionāru situāciju... ne no katras revolucionārās situācijas rodas revolūcija, bet tikai no tādas situācijas, kad iepriekš minētajām objektīvajām pārmaiņām pievienojas subjektīvā, proti: pievienojas revolucionārās šķiras spēja revolucionāri un masveidīgi darboties, pietiekami spēcīgi, lai salauztu (vai aizlauztu) veco valdību, kas nekad, pat krīžu laikmetā, «nekritīs», ja to «nenometīs».¹⁹ Līdzīgi revolucionāro situāciju V. I. Ļe-

¹⁶ K. Markss un F. Engelss. Vācu ideoloģija, 41. lpp.

¹⁷ Sk. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 4, 331. lpp.

¹⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 494. lpp.

¹⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 21. sēj., 181.—182. lpp.

ņins raksturojis darbā «Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā».²⁰

Jāpiezīmē, ka sociālās revolūcijas subjektīvie priekšnoteikumi ir atkarīgi no attiecīgās revolūcijas rakstura un virzītājspēkiem. No subjektīvā faktora lielā mērā ir atkarīgs revolucionāro pārveidojumu dziļums un to realizēšanas termiņi.

Revolūcijas raksturs un virzītājspēki. Katras sociālas revolūcijas raksturu nosaka tas, kādas sociālas attiecības nodibinās šīs revolūcijas uzvaras rezultātā un kādi sociāli spēki piedalās revolūcijā. Tā, franču 1789. gada revolūcija sagrāva feodālās un nodibināja kapitālistiskās ražošanas attiecības. Tā bija buržuāziska revolūcija. Tādas pašas buržuāziskas revolūcijas notika vairākās Eiropas valstīs 1848. un 1849. gadā. Arī Krievijā 1905.—1907. gada un 1917. gada februāra revolūcijas mērķis bija iznīcināt savu laiku nodzīvojušo patvaldību, likvidēt feodālisma paliekas ekonomikā, lai nodzīvinātu ceļu tālākai valsts ekonomiskai un politiskai attīstībai.

Buržuāziskās revolūcijas izveido un nostiprina kapitālistiskās ražošanas attiecības, bet sociālistiskās revolūcijas — sociālistiskās ražošanas attiecības.

Revolūcijas virzītājspēks ir tās sabiedrības šķiras, kas cīnās pret reakcionārajām šķirām par jauno ražošanas attiecību uzvaru. Šķira, kura uzņemas sociālās revolūcijas politisko vadību un ved cīņā pārējās šķiras, ir revolūcijas hegemone.

Gan pēc sava rakstura, gan pēc virzītājspēka no visām iepriekšējām revolūcijām radikāli atšķiras sociālistiskā revolūcija. Tā rada visbūtiskākās pārmaiņas tautas dzīvē. Sociālistiskā revolūcija, likvidējot ražošanas attiecības, kas balstās uz privātīpašumu, kvalitatīvi pārveido visu sabiedrību, uz visiem laikiem likvidē iespēju cilvēkam ekspluatēt cilvēku un ievada bezšķiru sabiedrības izveidošanas laikmetu.²¹ K. Markss un Fr. Engelss izstrādāja sociālistiskās revolūcijas teorētiskos pamatus, ko atbilstoši imperiālisma laikmeta apstākļiem tālāk attīstīja V. I. Ļeņins. K. Markss un Fr. Engelss norādīja, ka «komunistiskā revolūcija ir visradikālākā no pa-

²⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 31. sēj., 62. lpp.

²¹ Sk. K. Markss un F. Engelss, Komunistiskās partijas Manifests, 60. lpp.

gātnes mantoto īpašuma attiecību salaušana» un «nav jābrīnās, ka tās attīstības gaitā visradikālāk tiks sagrautas no pagātnes mantotās idejas».²²

Sociālistiskās revolūcijas uzvarā ārkārtīgi liela nozīme ir subjektīvajiem priekšnoteikumiem — apzinīgai, revolucionārai darbībai gatavai strādnieku šķīrai, ko vada marksistiska partija. Sociālistiskās revolūcijas izšķirošais spēks tāpat ir strādnieku šķīra, kas revolūcijas gaitā iekaro politisko varu un rada pilnīgi jaunu, sociālistisku ekonomiku: «...strādnieku revolūcija pirmais solis ir pacelt proletariātu par valdošu šķiru, iekarot demokrātiju.»²³

Savus uzdevumus sociālistiskā revolūcija var veikt vienīgi tad, ja tā sagrauj buržuāziskās valsts aparātu, vienlaikus arī citus kapitālisma sabiedriski ekonomiskās formācijas virsbūves institūtus un to vietā ceļ jaunu, sociālistisku valsti, kas savas attīstības sākumā vienmēr ir proletariāta diktatūras valsts. Tāpat proletariāta diktatūra ir jaunās sabiedrības uzcelšanas līdzeklis.

Jēdzienu «sociālistiskā revolūcija» dažreiz lieto arī plašākā nozīmē, ar to saprotot laika posmu no brīža, kad proletariāts iekaro valsts varu, līdz sociālisma uzcelšanai, t. i., līdz tam laikam, kad sabiedrības ekonomisko bāzi veido vienīgi sociālistiskais ražošanas sektors un radīta šai bāzei arī atbilstoša virsbūve. Šo grandiozo darbu proletariāts veic ciešā savienībā ar darba zemniecību un progresīvo inteliģenci.

Sociālistiskās revolūcijas raksturīgākais piemērs ir Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija, kas «ievadīja pasaules vispārējās revolucionārās atjaunināšanās laikmetu — pāreju no kapitālisma uz sociālismu.»²⁴

Par sociālistiskās revolūcijas iespējamību pirmsmonopolistiskā kapitālisma un imperiālisma laikmetā. Pirmsmonopolistiskā kapitālisma laikmetā K. Markss un Fr. Engelss nopamatoja domu, ka proletāriskā revolūcija uzvarēs vairāk vai mazāk vienlaicīgi visās attīstītākajās kapitalistiskajās valstīs vai lielākajā šo valstu daļā. Šie uzskati izteikti darbā «Vācu ideolo-

²² Turpat, 60. lpp.

²³ Turpat.

²⁴ Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50 gadi. Rīgā, 1967., 4. lpp.

ģija», bet pēc tam pilnīgi nopamatoti Fr. Engelsa «Komunisma princīpos».²⁵

Ievērojot, ka XIX gs. vidū kapitālisms bija sasniedzis visaugstāko attīstības pakāpi tikai dažās Rietumeiropas un Ziemeļamerikas valstīs, K. Markss un F. Engelss domāja, ka pasaules sociālistiskā revolūcija sāksies tieši šajās, tā sauktajās «civilizētajās» valstīs. Pie tam viņi nepieļāva iespēju, ka sociālistiskā revolūcija varētu uzvarēt tikai kādā no šīm valstīm.²⁶ K. Marksa un Fr. Engelsa darbi liecina, ka šīs tēzes pamatā ir apsvērumi, kurus izraisīja Anglijas ekonomiskais un starptautiskais stāvoklis kapitālistiskajā pasaulē XIX gs. vidū. Rakstā «Revolucionārā kustība», kuru K. Markss uzrakstīja pēc tam, kad bija sākušās 1848. gada revolūcijas vairākās Eiropas valstīs, teikts: «Anglija ir klīns, pret kuru izšķīst revolucionārie viļņi... Anglija valda pasaules tirgū. Apvērsums ikvienas Eiropas kontinenta zemes vai pat visas Eiropas kontinenta ekonomiskajās attiecībās bez Anglijas — ir tikai vētra ūdens glāzē... Tikai tad, kad angļu valdības priekšgalā nonāks čartisti, sociālā revolūcija no utopijas kļūs par īstenību.»²⁷

K. Markss un Fr. Engelss norādīja, ka tā saukto «puscivilizēto valstu» (Krievijas, Indijas, Ķīnas u. c.) attīstības ceļi arī tuvojas «savam 1879. gadam» un ka vistuvāk buržuāziski demokrātiskajai revolūcijai atrodas Krievija.²⁸ Kāds būs Krievijas un tai līdzīgo valstu tālākais attīstības ceļš, K. Markss un Fr. Engelss nezināja.

K. Markss un Fr. Engelss izvirzīja ekonomiskus un politiskus priekšnoteikumus pasaules sociālistiskās revolūcijas uzvaras iespējamībai vienlaicīgi vairākās attīstītākajās kapitālistiskajās valstīs. XIX gs. 50. gados viņi uzskatīja, ka ekonomiskie priekšnoteikumi sociālistiskās revolūcijas uzvarai pastāv visās attīstītājās Rietumeiropas un Ziemeļamerikas valstīs. Taču vēlāk Markss un Engelss koriģēja šos savus uzskatus un nonāca pie secinājuma, ka jautājums par sociālistiskās revolū-

²⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 4, 334. lpp.

²⁶ Sk. Turpat.

²⁷ К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 6, 159.—160. lpp.

²⁸ Sk. К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 36, 260. lpp.

cijas ekonomiskajiem priekšnoteikumiem ir jārisina atbilstoši konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem.²⁹ Tā, 1870. gadā K. Markss vēstulē Z. Meijeram un A. Fogtam rakstīja, ka Anglija ir vienīgā valsts, kurā revolūcijas materiālie apstākļi sasnieguši zināmu gatavības pakāpi.³⁰

XIX gs. 80. un 90. gados, kad kapitālisma attīstība jau sasniedza monopolistiskā kapitālisma stadiju (imperiālismu), Fr. Engelss vairākkārt izteica domu, ka sociālistiskās revolūcijas ekonomiskie priekšnoteikumi nobrieduši visās lielākajās kapitālistiskajās valstīs.

Uz šiem K. Marksa un Fr. Engelsa atzinumiem savus pētījumus balstīja V. I. Ļeņins. Izpētījis cariskās Krievijas ekonomiskās dzīves īpatnības (feodālisma palieku ciešu saistību ar monopolistiskā kapitālisma elementiem), viņš nonāca pie secinājuma, ka Krievijā XX gs. sākumā bija radušies nepieciešamie priekšnoteikumi buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanai sociālistiskajā revolūcijā.³¹ V. I. Ļeņins neizsledza iespēju, ka arī citās, tā sauktajās «puscivilizētajās» valstīs var izveidoties līdzīga situācija. Lidz ar to viņš pierādīja, ka imperiālisma laikmetā pasaules sociālistiskās revolūcijas priekšnoteikumi nobriest ne tikai attīstītajās, bet arī visās pārējās valstīs.³²

Lieli nozīmi K. Markss un Fr. Engelss piešķīra arī pasaules sociālistiskās revolūcijas politiskajiem priekšnoteikumiem. Viņu uzskatu evolūciju noteica sabiedriski politiskās un ekonomiskās dzīves attīstība visā pasaulē XIX gs. Ja XIX gs. 40. gados K. Markss un Fr. Engelss uzskatīja, ka no visām Rietumu attīstītajām kapitālistiskajām valstīm Anglijas proletariāts visvairāk nobriedis sociālistiskajai revolūcijai, tad 70.—90. gados par politiskā ziņā «vislabāk sagatavoto» valsti viņi uzlūkoja Vāciju.³³ Markss un Engelss pasaules sociālistiskās revolūcijas sākumu saistīja ar svarīgiem vēsturiskiem notikumiem perspektīvā: buržuāziski demokrātisko revolūciju Krievijā un iespējamo pasaules karu.

²⁹ Sk. B. A. Поченко. Маркс, Энгельс, Ленин о мировой социалистической революции. — «Вестник Ленинградского университета», 1967, № 11, 62. lpp.

³⁰ Sk. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. 32, 558. lpp.

³¹ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 327.—360. lpp.

³² Sk. B. A. Поченко. Маркс, Энгельс, Ленин о мировой социалистической революции, 63. lpp.

³³ Sk. Turpat, 64. lpp.

V. I. Ļeņins pievienojās šiem K. Marksa un Fr. Engelsa secinājumiem un līdz pat 1914.—1917. gadam uzskatīja, ka visas lielākās kapitālistiskās valstis, arī Krievija, politiskajā ziņā ir pilnīgi sagatavotas pasaules sociālistiskajai revolūcijai. Kad pirmā pasaules kara izraisītā ekonomiskā un politiskā krīze tiešām bija iestājusies, bet pasaules sociālistiskā revolūcija vienlaicīgi visās pasaules attīstītajās valstīs tomēr nesākās, Ļeņinam bija jānodod atbilde uz šo grūto jautājumu. Vispirms tātad vajadzēja noskaidrot, vai imperiālisma apstākļos Marksa un Engelsa izstrādātā formula par sociālistiskās revolūcijas uzvaru vienlaicīgi visās kapitālistiskajās valstīs vai vismaz lielākajā daļā kapitālistisko valstu paliek spēkā.

V. I. Ļeņins konstatēja, ka imperiālisma laikmetā kapitālisma attīstība kļuvusi ārkārtīgi nevienmērīga, lēcienveidīga. Šādos apstākļos K. Marksa un Fr. Engelsa formula, kaut arī visumā tā ir pareiza, — tomēr jāprecizē. Dziļi izanalizējot un novērtējot imperiālisma attīstību, Ļeņins 1915. gadā darbā «Par Eiropas Savienoto Valstu lozungu» secina: «Ēkonomiskās un politiskās attīstības nevienmērība ir neapstrīdams kapitālisma likums. No tā jāsecina, ka iespējama sociālisma uzvara pirmajā sākumā nedaudzās vai pat vienā atsevišķi ņemtā kapitālistiskā zemē.»³⁴ Šī secinājuma dziļš teorētisks pamatojums ir 1916. gadā sarakstītā grāmata «Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija».³⁵ Te sniegtā imperiālisma analīze nopamatota vēlreiz darbā «Proletāriskās revolūcijas kara programma» (1916. g.): «... sociālisms *nevar* (izcēlums mans — R. A.) uzvarēt vienlaicīgi *visās* zemēs. Tas sākumā uzvarēs vienā vai vairākās zemēs, kamēr pārējās kādu laiku paliks buržuāziskas vai pirmsburžuāziskas.»³⁶

Tādējādi V. I. Ļeņins atklāja, ka jaunajos vēsturiskajos apstākļos sociālistiskās revolūcijas uzvara vienā vai nedaudzās valstīs ir ne tikai iespējama, bet pat nepieciešama un neizbēgama.³⁷ Tāpēc apgalvojums, ka V. I. Ļeņins esot atklājis

³⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 21. sēj., 302. lpp.

³⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 22. sēj., 169.—280. lpp.

³⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 23. sēj., 67. lpp.

³⁷ Sk. B. E. Гулюев. Вопросы революции, государства и законности в работе В. И. Ленина «Империализм, как высшая стадия капитализма». — «Известия высших учебных заведений. Правоведение», 1967, № 2, 30. lpp.

(tikai!) sociālistiskās revolūcijas uzvaras *iespējamību* vienā vai nedaudzās zemēs, nav precīzs.

Kad 1917. gada februārī Krievijā sākās buržuāziski demokrātiskā revolūcija, Ļeņins rakstīja, ka līdz ar to krievu proletariātam ir bijis gods aizsākt veselu virkni revolūciju, ko neizbēgami izraisījis imperiālistiskais pasaules karš. Ļeņins te domāja buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā, kā arī sociālistisko revolūciju izcelšanos Rietumeiropas valstīs, vispirms Vācijā.³⁸

Kā zināms, notikumu gaita Eiropā pēc Krievijas buržuāziski demokrātiskās revolūcijas attīstījās tā, ka 1917. gada 25. oktobrī Krievijas proletariāts pasaulē pirmās sociālistiskās revolūcijas rezultātā sagrāba valsts varu. Šis fakts, protams, neatbilda toreizējiem priekšstatiem par pasaules sociālistiskās revolūcijas gaitu. Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija, pateicoties V. I. Ļeņina vadītās boļševīku partijas politikai, noritēja operatīvi un ārkārtīgi radoši. Tā prata izmantot ne vien labvēlīgos ārējos priekšnoteikumus, bet arī Krievijas buržuāziski demokrātiskās revolūcijas attīstības objektīvās likumsakarības. Tieši tāpēc zinātniska pamata nav ne oportūnista Kautska, ne mūsdienu buržuāzisko «speciālistu» apgalvojumiem, it kā Ļeņins un boļševīku partija, īstenojot Krievijā sociālistisko revolūciju, esot atkāpušies no marksisma un nostājušies uz voluntāriska, vēstures attīstības objektīvo likumu ignorēšanas ceļa. Patiesībā ir otrādi: minēto «speciālistu» reakcionārās, šķiriski subjektīvās intereses un imperiālistisko maizes tēvu politiskais pasūtījums tos noved uz nezinātniska ceļa — pie objektīvo likumsakarību ignorēšanas un faktu falsifikācijas.

Sociālistiskā revolūcija Krievijā pēc 1917. gada oktobra turpināja attīstīties patstāvīgi, bez jebkāda atbalsta no ārienes. Tāpēc vajadzēja atbildēt uz jautājumu — kāpēc sociālistiskā revolūcija kavējas lielākajās Rietumu kapitālistiskajās valstīs. Un atbildi uz šo jautājumu deva Ļeņins. 1918. gada sākumā, balstīdamies jau uz Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas pieredzi, viņš norādīja: «Tagad mēs redzam starptautiskā sociālisma spēku citādu attiecību. Mēs sakām, ka vieglāk kustība sākas tais zemēs, kas nepieder pie ekspluatējošo zemju skaita,

³⁸ Sk. В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 31, 91.—93. lpp.

kurām ir iespēja vieglāk laupīt un kuras var uzpirkt savu strādnieku virsslāņus.»³⁹ Un turpat tālāk Ļeņins paskaidro, ka notikumi risinājušies citādāk, nekā tos gaidīja Markss un Engels, un ka tieši šis jaunais spēku samērs ir devis Krievijas ekspluatētajām darbaļaužu masām «goda pilno starptautiskās sociālistiskās revolūcijas avangarda lomu, un mēs tagad skaidri redzam, cik tālu ies revolūcijas attīstība; krievs ir sācis — vācietis, francūzis, anglis pabeigs, un sociālisms uzvarēs».⁴⁰

Sai sakarā Ļeņinam bija iespēja izdarīt vairākus svarīgus secinājumus: 1) pilnīgi jaunā aspektā novērtēt nacionālās atbrīvošanās kustības perspektīvas un nozīmi; 2) pilnīgi citādi risināt jautājumu par sociālistiskās revolūcijas uzvaras priekšnoteikumiem Rietumvalstīs; 3) dziļi izanalizējot Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas pieredzi un imperiālisma laikmetu, apgalvot, ka pasaules sociālistisko revolūciju ir sākusi Krievija, ka šo revolūciju turpinās citas, Krievijai līdzīgas valstis un ka tikai pēc tam to pabeigs attīstītās Rietumu kapitālistiskās valstis. Vēsture ir pilnīgi apliecinājusi šo Ļeņina ideju pareizību.

Ļeņiniskās sociālistiskās revolūcijas teorijas attīstībā un zinātniskā nopamatošanā nozīmīgu ieguldījumu devuši arī latviešu marksisti P. Stučka, F. Roziņš, J. Daniševskis, P. Dauge u. c. Viņu teorētiskā mantojuma analīzei pievērsušies vairāki padomju zinātnieki — filozofi, vēsturnieki un juristi.⁴¹

Dažādu valstu pārejas formas uz sociālismu. Buržuāziskie sociologi bieži pārmet komunistiskajām partijām, ka tās savu politiku īstenojot ar vardarbību. It sevišķi to viņi attiecina uz proletariāta politiskās varas iekarošanu. Marxisms-ļeņinisms, protams, neaizliedz vardarbību, bet tā ir tikai viena no formām, kādā var notikt pāreja no kapitālisma uz sociālismu. Tai pašā

³⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 420. lpp.

⁴⁰ Turpat, 421. lpp.

⁴¹ Sk. О теоретическом наследии П. И. Стучки в советской правовой науке. Рига, 1965; В. А. Штейнберг. Философская жизнь Латвии начала XX века. 1900—1917. Рига, 1966; П. Валескалн. Очерки развития прогрессивной философской и общественно-политической мысли в Латвии. Рига, 1967; К. П. Штейнберг. Марксистская философия в Латвии во время Великой Октябрьской социалистической революции (1917—1919 гг.). Автореферат канд. дисс. Рига, 1968; V. Millers, E. Stumbiņa. Fricis Roziņš. 1870.—1919. Dzīve un darbs. Rīgā, 1965; L. Ļipovecka. Ārsts, filozofs, cīnītājs Pauls Dauge. 1869.—1946. Rīgā, 1968. u. c.

laikā zinātniskais komunisms atzīst arī mierīgu revolūciju, t. i., revolūciju bez vardarbības. Tātad sociālistiskā revolūcija var notikt bruņotās sacelšanās un arī mierīgā ceļā. Kādu no šīm revolūcijas formām izvēlēties — to nosaka proletariāts nevis patvaļīgi, bet gan aiz taktiskiem apsvērumiem, kurus diktē revolucionārās situācijas objektīvie apstākļi: proletariāta un buržuāzijas spēku samērs un tie cīņas paņēmieni, kurus buržuāzija lieto cīņai pret sociālistisko revolūciju.

Proletariātam vardarbība nav pašmērķis, tas daudz labāk dod priekšroku sociālistiskās revolūcijas mierīgai attīstībai un politiskās varas iekarošanai mierīgā ceļā. Tomēr līdzšinējo sociālistisko revolūciju pieredze māca, ka buržuāzija bieži nespēj pareizi novērtēt izveidojušos spēku samēru starp šķirām un cenšas aizstāvēt bojā ejai nolemto kapitalistisko iekārtu ar ieroču palīdzību. Līdz ar to buržuāzija uzspiež proletariātam bruņotu cīņu.

Jau pēc Krievijas 1917. gada februāra buržuāziskās revolūcijas V. I. Ļeņina vadītā bolševiku partija izvirzīja jautājumu par tās mierīgu attīstību un pāraugšanu sociālistiskajā revolūcijā. Tomēr konkrētā situācija piespieda proletariātu izvēlēties bruņoto sacelšanos. Taču tā nav jāabsolutizē kā vienīgā sociālistiskās revolūcijas forma. To uzsvēra arī Ļeņins: «Markss neaistīja rokas sev — un nākošajiem sociālistiskās revolūcijas darbiniekiem — apvērsuma formu, paņēmieni un metožu ziņā, ļoti labi saprazdams, cik daudz jaunu problēmu tad pacelsies, kā pārgrozīsies visa situācija apvērsuma gaitā, cik bieži un stipri tā grozīsies apvērsuma gaitā.»⁴²

V. I. Ļeņins norādīja, ka revolūcijas mierīga attīstība ir ārkārtīgi vērtīga, bet iespējas šādām mierīgām sociālistiskām revolūcijām vēsturē ir retas.⁴³ V. I. Ļeņina vadībā Komunistiskā Internacionāle 1922.—1923. gadā pamatoja domu par strādnieku un zemnieku valdību kā pārejas formu uz proletariāta diktatūru. Šīs domas attīstības jauna pakāpe bija Kominternes VII kongresā (1935. g. 25. VII—25. VIII) izvirzītais lozungs par tautas frontes valdību, kurai jābūt šķiru cīņas valdībai pārejā no kapitālisma uz sociālismu.⁴⁴

⁴² V. I. Ļeņins. Raksti, 32. sēj., 305.—306. lpp.

⁴³ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 282. lpp.

⁴⁴ Sk. J. Steimanis. V. I. Ļeņins par Komunistiskās Internacionāles stratēģiju un taktiku. Rīgā, 1969., 177.—187. lpp.

Marksisma klasiķu un Kominternes atzinumus par dažādu valstu pārejas formām uz sociālismu radoši attīstījuši Padomju Savienības Komunistiskā partija un citu pasaules valstu komunistiskās un strādnieku partijas.⁴⁵

Tā, piemēram, PSKP XX kongresa lēmumā «Par PSKP Centrālās Komitejas pārskata referātu» teikts: «Sakarā ar dziļajām vēsturiskajām pārmaiņām, kas starptautiskajā arēnā notikušas sociālisma labā, paveras jaunas perspektīvas zemju pārejā no kapitālisma uz sociālismu... Tagad līdzās padomju formai sabiedrības pārkārtošanā uz sociālistiskiem pamatiem ir arī tautas demokrātijas forma.»⁴⁶

«Pilnīgi likumsakarīgi, ka zemju pārejas formas uz sociālismu turpmāk kļūs arvien dažādākas. Pie tam nav obligāti, ka, realizējot pāreju uz sociālismu, šīs pārejas formas visos apstākļos būs saistītas ar pilsoņu karu...»

Vairākās kapitālistiskajās zemēs strādnieku šķirai, ko vada tās progresīvā daļa, pašreizējos apstākļos ir reāla iespēja apvienot savā vadībā tautas lielumu lielo vairākumu un nodrošināt galveno ražošanas līdzekļu pāriešanu tautas rokās. Labējās buržuāziskās partijas un to sastādītās valdības arvien biežāk bankrotē. Šajos apstākļos strādnieku šķirai, apvienojot ap sevi darba zemniecību, inteligences plašās aprindas un visus patriotiskos spēkus un dodot enerģisku pretsparu oportūnistiskiem elementiem, kas nespēj atteikties no izlīgšanas politikas ar kapitālistiem un muižniekiem, ir iespējams sakaut reakcionāros, tautai naidīgos spēkus, izcīnīt stabilu vairākumu parlamentā un pārvērst to no buržuāziskās demokrātijas orgāna par tautas patiesās gribas ieroci.»⁴⁷

Tādējādi viens no sociālistiskās revolūcijas mierīgas attīstības ceļiem var būt parlamentārais ceļš. Taču šis ceļš būtiski atšķiras no reformistu propagandētās kapitālisma pāraugšanas vai transformācijas sociālismā ar to, ka strādnieku šķira iekaro

⁴⁵ Sk. PSKP XX, XXI, XXII un XXIII kongresa materiālus un Komunistisko un strādnieku partiju pārstāvju Maskavas apspriežu (1957., 1960. un 1969. g.) dokumentus.

⁴⁶ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, IV. Rīgā, 1961., 123. lpp.

⁴⁷ Turpat, 124. lpp.

politisko varu, rada proletariāta diktatūras valsti un ar tās palīdzību realizē dziļas, revolucionāras pārmaiņas, kas noved pie sociālisma uzvaras. Tādējādi šis ceļš, kaut arī mierīgs, tomēr ir revolucionārs. To, tāpat kā bruņotu sacelšanos, raksturo asa šķiru cīņa, varas pāriešana strādnieku šķiras rokās.

PSKP Programmā, ko pieņēma partijas XXII kongress, šai sakarā norādīts: «PSRS pieredze pierādījusi, ka tautas var sasniegt sociālismu tikai **sociālistiskās revolūcijas un proletariāta diktatūras realizēšanas rezultātā.**»⁴⁸ «... lai kādā formā notiktu pāreja no kapitālisma uz sociālismu, tā iespējama tikai revolūcijas ceļā. Lai cik dažādas būtu jaunās — tautas valsts varas formas sociālisma celtniecības periodā, to būtība ir viena un tā pati — **proletariāta diktatūra**, kas ir īsta demokrātija, demokrātija darbaļaudim.»⁴⁹

PSKP arī uzskata, ka «cīņa par demokrātiju ir sastāvdaļa cīņā par sociālismu». Tāpēc «vienotu pasaules revolucionāru procesu» mūsdienās veido sociālistiskās revolūcijas, antiimperiālistiskās nacionālās atbrīvošanās revolūcijas, tautas demokrātiskās revolūcijas, plaša zemnieku kustība, tautas masu cīņa par laišistisku un citu tirānisku režīmu gāšanu un vispār-demokrātiskās kustības pret nacionālo jūgu.⁵⁰

PSKP XXIII kongress atzina, ka spēku samērs pasaulē «joprojām mainās sociālisma, strādnieku kustības un nacionālās atbrīvošanās kustības labā».⁵¹ Līdz ar to tagadējā laikmetā vēsturiskās attīstības galveno virzienu noteic pasaules sociālistiskā sistēma un spēki, kas cīnās pret imperiālismu, par sabiedrības sociālistisku pārveidošanu.⁵²

Arī Komunistisko un strādnieku partiju starptautiskās apspriedes pamatdokuments «Uzdevumi cīņā pret imperiālismu pašreizējā posmā un komunistisko un strādnieku partiju, visu pretimperiālistisko spēku rīcības vienība», kas pieņemts Maskavā, 1969. gada 17. jūnijā, secina, ka pašreizējā periodā, kad

⁴⁸ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Rīgā, 1961., 16. lpp.

⁴⁹ Turpat, 37. lpp.

⁵⁰ Turpat, 35. lpp.

⁵¹ Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXIII kongresa rezolūcija par PSKP Centrālās Komitejas pārskata referātu. Rīgā, 1966., 8. lpp.

⁵² Turpat, 4. lpp.; sk. arī Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 50 gadi, 92.—120. lpp.

notiek pāreja no kapitālisma uz sociālismu, komunistiskām un strādnieku partijām jāievēro ne tikai sociālistiskās revolūcijas vispārējās likumības, bet arī konkrētie katras zemes nacionālie apstākļi: «Katra partija, pamatojoties uz marksisma-ļeņinisma principiem, ievērojot konkrētos nacionālos apstākļus, pilnīgi patstāvīgi izstrādā savu politiku, noteic cīņas virzienus, formas un metodes, atkarībā no apstākļiem izraugās vai nu mierīgu, vai vardarbīgu ceļu pārejai uz sociālismu, kā arī sociālisma celtniecības formas un metodes savā zemē.»⁵³ Taču šīs atšķirības nedrīkst traucēt atsevišķu partiju vienību un sadarbību kopējā antiimperiālistiskā cīņā.

⁵³ «Padomju Latvijas Komunists», 1969., Nr. 7, 27. lpp.

II

J. STRAUTMANIS, juridisko zinātņu doktors

V. I. ĻEŅINA AGRĀRPOLITISKO IDEJU REALIZĀCIJA PADOMJU LATVIJAS ZEMES UN KOLHOZU LIKUMDOSANA

V. I. Ļeņins ir cilvēces vēsturē lielākais agrārpolitīķis, kas izauga un darbojās zemē, kur agrārais jautājums bija svarīgākais no sociāli ekonomiskajām problēmām. Ļeņina agrārpolitiskās idejas dzima un veidojās gan cariskās Krievijas — stipri atpalikušas agrāras valsts — apstākļos, cīnoties par sociālistiskās revolūcijas sagatavošanu, gan arī pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzvaras, kad jaunajai padomju valstij vajadzēja atrast vispareizāko ceļu agrāro attiecību pārkaršanai. Tai vajadzēja likvidēt feodāli buržuāziskās attiecības tādā tipiski agrārā valstī kā Krievija, kuras sastāvdaļa līdz sociālistiskajai revolūcijai bija arī Latvija, un iesaistīt zemniecību — iedzīvotāju pamatmasu — sociālisma celtniecībā.

Ļeņins šo ārkārtīgi grūto un sarežģīto uzdevumu spīdoši atrisināja gan teorētiski, gan praktiski, izstrādājot un realizējot komunistiskās partijas agrāro programmu buržuāziski demokrātiskajā un sociālistiskajā revolūcijā. Viņš daudzus savos darbos, sākot jau ar pašiem pirmajiem un beidzot ar mūža pēdējos gados uzrakstītajiem, izstrādājis sociālistiskās agrārpolitikas pamattēzes konkrētiem vēsturiskiem apstākļiem, proti, Krievijas apstākļiem, tālāk attīstot K. Marksa un Fr. Engelsa idejas par zemes nacionalizāciju un lauksaimniecības kooperēšanu pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras. Šīs pamattēzes nodēvēja ne tikai Krievijas lauku sociālistiskajai pārkaršanai, tās ieguva pat starptautisku nozīmi un kļuva par marksisma-ļeņinisma mācības — starptautiskās strādnieku kustības teorētiskās bāzes — būtisku sastāvdaļu. Tās šodien plaši izmanto visas pasaules valstis, kas nostājušās uz sociālisma ceļa. Pati dzīve pierādīja

V. I. Ļeņina agrārpolitikas pamatprincipu lielo vitalitāti sociālu pārkārtojumu laikmetā.

Ļeņina agrārpolitiskās idejas spilgti atspoguļojās Viskrievijas II Padomju kongresā pieņemtajā dekrētā «Par zemi», kā arī kooperatīvajā plānā. Šiem dokumentiem bija milzīga nozīme lauku sociālistiskajā pārkārtošanā un sociālistiskās revolūcijas uzvaras nodrošināšanā. Minēto dokumentu raksturošanai labi noder L. Brežņeva vārdi, kuros viņš uzsver Ļeņina un Ļeņiniešu ieguldījumu sociālistiskās revolūcijas stratēģijā un taktikā, proti: «Un, kad pienāca izšķirošais brīdis, Krievijas strādnieki un zemnieki, no pašu pieredzes pārlicinājušies par bolševiku politikas pareizumu, sekoja Ļeņina partijai, pārņēma tās lozungus un spēja uzvarēt.»¹

Milzīga nozīme Ļeņina agrārpolitiskajām idejām ir Padomju Latvijas vēsturē. Tām bijusi izšķiroša nozīme sociālistiskās revolūcijas sagatavošanā un izvešanā un it īpaši lauku sociālistiskajā pārkārtošanā.

Agrārais jautājums Latvijā bija tikpat aktuāls kā Krievijā. It sevišķi aktuāls tas kļuva 1905. gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas laikā, kad attiecības starp saimniekiem un kalpiem tiktāl saasinājās, ka, P. Stučkas vārdiem runājot, katram bija skaidrs, ka nākamreiz kalps ies roku rokā tikai ar pilsētas strādnieku.²

Ļeņina agrārpolitiskās idejas tika īstenotas Latvijā 1919. gadā, kad šeit nodibinājās P. Stučkas vadītā pirmā padomju valdība. Stučka augstu vērtēja Ļeņina agrārpolitiskos uzskatus un centās īstenot tos Latvijas apstākļos.

1917. gada 25.—26. oktobrī (7.—8. novembrī) Viskrievijas II Padomju kongresā pieņemtais dekrēts «Par zemi» bija paraugs pareizai agrārā jautājuma atrisināšanai sociālistiskās revolūcijas gaitā. Īpaši svarīgs bija dekrētā ietvertais zemes nacionalizācijas princips, saskaņā ar kuru zeme kļuva par visas darba tautas īpašumu, par vissvarīgāko sociālistiskā īpašuma objektu, balstoties uz kuru, varēja tālāk veidoties sociālistiskās sabiedriskās attiecības gan pilsētās, gan laukos.

¹ L. Brežņevs. Sociālisma lielo uzvaru 50 gadi. Rīgā, 1967., 8. lpp.

² Sk. П. Стучка. Пять месяцев Социалистической Советской Латвии. Рига, 1919, 82. lpp.

V. I. Ļeņins šajā sakarā norādīja: «Mums jāprasa visas zemes nacionalizācija, t. i., lai visa valstī esošā zeme pārietu centrālās valsts varas īpašumā. Šai varai jānosaka pārceļotāju fonda lielums un pārējais, jānosaka mežu aizsardzības, meliorācijas u. tml. likumi, bez ierunām jāaizliedz katra starpniecība starp zemes īpašnieku — valsti un tās nomnieku — saimnieku (aizliegt zemes tālāku izrentēšanu).»³

Kad 1918. gada decembrī izveidojās pirmā Latvijas Padomju valdība ar P. Stučku priekšgalā, tā savā pirmajā manifestā 1918. gada 17. decembrī pasludināja, ka «privātīpašuma tiesības uz zemi un muižu inventāru tiek atceltas, un pirmām kārtām muižnieku, kroņa un baznīcu zemes un tās inventāri bez atlīdzības tūlī pāriet padomju pārziņā».⁴

Sakarā ar Latvijas Padomju valdības 1919. gada 8. janvāra dekrētu par KPFSR dekrētu piemērošanu Latvijā arī Ļeņina izstrādātais dekrēts «Par zemi» uz laiku stājās spēkā Latvijā.

1919. gada 1. martā Latvijas Padomju valdība pieņēma dekrētu «Par zemes nacionalizēšanu, lietošanu un pārvaldīšanu»,⁵ kas, ņemot par paraugu 1917. gada 26. oktobra (8. novembra) dekrētu «Par zemi», noteica, ka «visa Latvijas zeme (tirumi, pļavas, ganības, meži, ūdeņi un apakšzemes bagātības) tiek nacionalizēta un pāriet Latvijas darba tautas īpašumā un viņas Sociālistiskās Padomju valdības rīcībā bez jebkādas atmaksas līdzšinējiem zemes īpašniekiem».⁶ Šis Latvijas Padomju valdības dekrēts, salīdzinot ar dekrētu «Par zemi», bija plašāks un aptvēra visu dabas bagātību nacionalizāciju. To izstrādājot, tika ņemts vērā, ka KPFSR pēc dekrēta «Par zemi» pieņemšanas bija vēl pieņemti vairāki likumdošanas akti, kas tālāk attīstīja Ļeņinisko zemes nacionalizācijas principu (VCIK 1918. gada 19. februāra dekrēts «Par zemes nacionalizāciju», VCIK 1919. gada 14. februāra lēmums «Par sociālistisku zemes ierīcību un pasākumiem pārejai uz sociālistisku zemkopību» u. c.) un puda Ļeņina pamatidejas par lauksaimniecības sociālistisku pārkārtošanu.

³ V. I. Ļeņins. Darbu izlase, II. Rīgā, 1948., 26. lpp.

⁴ G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917.—1957.). Rīgā, 1957., 125. lpp.

⁵ Turpat, 167.—172. lpp.

⁶ Turpat, 167. lpp.

Nemot vērā ārkārtīgi grūtos pilsoņkara apstākļus un proletariāta lielo īpatsvaru laukos, Latvijas Padomju valdības 1919. gada 1. marta dekrēts galveno vērību veltīja padomju saimniecību organizēšanai uz bijušo muižu un citu lauku saimniecību bāzes (ja aramzemes kopplatība pārsniedza 300 pūrvietu).

Atšķirībā no 1917. gada 26. oktobra (8. novembra) dekrēta «Par zemi» šajā Latvijas Padomju valdības dekrētā nebija paredzēta konfiscēto muižu un lauksaimniecības zemju sadale zemniekiem, kā arī kolektīvo (kooperatīvo) zemkopības formu veidošana. Vēlāk, 1919. gada augustā, kad padomju vara ienaidnieka pārspēka rezultātā bija saglabājusies tikai Latgalē, Latvijas Komunistiskās partijas I Latgales konference atzina, ka nepieciešams piešķirt tiesības darba zemniekiem brīvi organizēt arī kooperatīvas ražošanas apvienības uz to bijušo muižu bāzes, kas vēl nav pārveidotas par padomju saimniecībām.⁷ Šī rezolūcija tika pieņemta, ievērojot zemnieku prasības par zemes sadalīšanu tiem, kuri vēlas to apstrādāt.

Tā kā 1920. gada sākumā Latvijas Padomju valdība bija spiesta atstāt Latvijas teritoriju, tad minēto rezolūciju nebija iespējams pilnīgi realizēt. Vēlāk P. Stučka savos darbos kritiski novērtēja pirmās padomju valdības agrārpolitiku Latvijā 1919. gadā un atzina, ka tā sākumā nepietiekami ievērojusi zemnieku prasības par muižu zemes sadalīšanu un savā īsajā pastāvēšanas laikā nav paspējusi šos trūkumus novērst.

Kad 1940. gadā padomju vara Latvijā tika atjaunota, atkal radās reālas iespējas sociālistiskajai agrārajai reformai, kas balstījās uz leņiniskās agrārpolitikas pamatprincipiem. Šī politika jau bija sekmīgi realizēta KPFSR un citās padomju republikās, kur laukos jau bija uzvarējusi kolhozu iekārta. Latvijas Komunistiskajai partijai un padomju valdībai bija iespējams šo milzīgo pozitīvo pieredzi jo bagātīgi izmantot jaunajā vēsturiskajā situācijā, kas radās sakarā ar buržuāziskās diktatūras gāšanu sociālistiskās revolūcijas gaitā. Šī iespēja tika nekavējoties izmantota agrārā jautājuma atrisināšanai atdzimušajā Padomju Latvijā.

⁷ Sk. Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I (1904.—1940.). Rīgā, 1958., 221.—222. lpp.

Buržuāziskā Latvija bija agrārvalsts, kurā 65% iedzīvotāju dzīvoja uz laukiem. Šādos apstākļos no pareizas agrārā jautājuma atrisināšanas bija atkarīgs Latvijas iedzīvotāju lielum lielās daļas turpmākais liktenis, kā arī visas valsts turpmākā ekonomiskā attīstība.

Ievērojot minētos apstākļus, viens no pirmajiem atjaunotās padomju varas aktiem Latvijā bija Saeimas 1940. gada 22. jūlija Deklarācija, kas zemi pasludināja par tautas īpašumu.⁸ Tādējādi pilnīgi tika nodibinātas ekskluzīvas valsts īpašuma tiesības uz zemi ar tās bagātībām, mežiem, ezeriem un upēm, ierobežoti lauku saimniecību apmēri līdz 30 ha, paredzēta lielsaimniecību zemju sadalīšana bezzemniekiem un sīkzemniekiem un zemes lietošanas formu brīva izvēle (individuāla vai kolektīva zemes lietošana). Deklarācija ne tikai konsekventi aptvēra Ļeņiniskos zemes nacionalizācijas, sadales un lietošanas principus, bet līdzīgi 1917. gada 26. oktobra (8. novembra) dekrētam «Par zemi» atbrīvoja zemniekus no visiem parādiem, kas bija saistīti ar privātīpašumu uz zemi (izpirkšanas maksa, nodokļu parādi, nesamaksātie administratīvie sodi utt.).

Sos Ļeņiniskos agrārpolitikas principus, kas tika ietverti Deklarācijā par zemi, īstenoja ar zemes reformas palīdzību. Zemes reformas juridisko pamatu veidoja Ministru kabineta 1940. gada 29. jūlijā pieņemtais Likums par zemi,⁹ kas noteica valsts zemes fonda izveidošanas kārtību. Šajā fondā, lai iegūtu zemi, ko varētu sadalīt starp darba zemniekiem, ietilpināja tādus bijušās buržuāziskās valsts zemes īpašumus kā baznīcu, draudžu un klosteru zemi, tautas ienaidnieku un zemes spekulantu zemi un to lielsaimniecību zemes daļu, kuru platība pārsniedza 30 ha. Tā rezultātā valsts zemes fondā tika ieskaitīti 1517 tūkst. ha. No tiem 606 tūkst. ha saņēma bezzemnieki, 90 tūkst. ha — sīkzemnieki, 184 tūkst. ha — padomju saimniecības, MTS un citi valsts uzņēmumi. 20% no valsts zemes fonda nodeva mežsaimniecībām.

V. I. Ļeņins daudzus darbos par agrāro jautājumu uzsvēris, ka sociālistiskā zemes reforma jārealizē ar visaktīvāko pašu

⁸ Sk. G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa, Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917.—1957.), 234.—236. lpp.

⁹ Turpat, 238.—239. lpp.

zemnieku līdzdalību. Piemēram, 1917. gada aprīlī viņš norādīja, ka «proletariāta partijai jāaicina zemnieki, lai viņi nekavējoties, patvarīgi realizē zemes pārkārtošanu un nekavējoties sāk muižnieku zemes konfiscēšanu, pamatojoties uz vietejo Zemnieku Deputātu lēmumiem».¹⁰ Šis ļeņinskais princips jo konsekventi tika ievērots arī Padomju Latvijas 1940. gada zemes reformā. Pateicoties darba zemnieku aktīvai līdzdalībai zemes sadalē un piešķiršanā, zemes reforma tika veikta ļoti īsā laikā — 3 mēnešos — un deva ievērojamus sociāli ekonomiskus rezultātus. Tā ne tikai likvidēja lielos zemes īpašniekus kā šķiru, bet lielā mērā sagrāva arī kulaku saimniecību ekonomiku, atsavinot tiem apmēram pusi zemes. Galvenais zemes lietotājs kļuva darba zemnieks, kurš aktīvi atbalstīja padomju varu un tās pasākumus sociālisma celtniecībā.

Istenojot 1940. gada zemes reformu, tika ņemts vērā arī ļeņinskais agrārpolitikas princips par valsts lauksaimniecības uzņēmumu īpašo nozīmi sociālisma celtniecībā. Ļeņins norādīja, ka «proletariāta partijai jāieteic lauku proletāriešiem un pusproletāriešiem, lai viņi no katras muižnieku muižas panāk pietiekoši lielu paraugsaimniecību izveidošanu, kuras uz sabiedrības rēķina agronomu vadībā apsaimniekotu lauksaimniecības strādnieku Deputātu Padomes, pielietojot vislabākos tehnikas līdzekļus».¹¹ Padomju saimniecību, MTS, mašīnu un zirgu iznomāšanas punktu u. c. valsts lauksaimniecības uzņēmumu izveidošana zemes reformas gaitā Latvijā bija atbilde uz šo Ļeņina norādījumu, un tā deva jaunās padomju valsts rokās ļoti svarīgu sociāli ekonomisku sviru lauku sociālistiskai pārkārtošanai. Jaunās sociālistiskās zemes iekārtas pamatprincipi tika fiksēti Tautas saeimas 1940. gada 25. augustā pieņemtajā Latvijas PSR Konstitūcijā,¹² kura kā valsts pamatlikums nostiprināja zemes, tās bagātību, ūdeņu, mežu pilnīgu nacionalizāciju (6. p.) un zemes lietošanas formu brīvu izvēli (8., 9. p.).

Sie Padomju Latvijas agrārās likumdošanas akti ir vērtējami kā republikas sociālistiskās agrārās iekārtas juridiskā bāze, kas noteica visas turpmākās agrārās likumdošanas (ze-

¹⁰ V. I. Ļeņins. Darbu izlase, II, 26. lpp.

¹¹ Turpat, 42. lpp.

¹² Sk. G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917.—1957.), 244.—262. lpp.

mes un kolhozu likumdošanas) raksturu un attīstības tendenci. Šis raksturs bija konsekventi sociālistisks, un turpmākie Latvijas PSR zemes un kolhozu likumdošanas akti tālāk attīstīja un nostiprināja Ļeņiniskos agrārās politikas pamatprincipus, kas bija ietverti Deklarācijā par zemes pasludināšanu tautas īpašumā, Likumā par zemi un Konstitūcijā.

1940.—1941. gadā Latvijas Komunistiskā partija un padomju valdība veica plašus pasākumus, lai nostiprinātu jaunās darba zemnieku saimniecības, sniedzot tām materiālu un finanšu palīdzību. Liela palīdzība lauksaimnieciskajā ražošanā šīm saimniecībām tika sniegta ar MTS un mašīnu un zirgu iznomāšanas punktu starpniecību. Tas nostiprināja strādnieku šķiras un darba zemniecības ekonomiskos sakarus un šķirisko savienību, kas bija nepieciešama tālākiem sociālistiskiem pārkārtojumiem gan pilsētās, gan laukos. Lielu materiālu un organizatorisku palīdzību sociālistiskajam sektoram — padomju saimniecībām, MTS un citiem valsts lauksaimniecības uzņēmumiem — sniedza brālīgās padomju republikas, it īpaši KPFSR, gan piegādājot traktoros un citas lauksaimniecības mašīnas, gan izpalīdzot ar pieredzes bagātiem speciālistiem.

Sajā laikā Latvijā vēl nebija izveidojušies nepieciešamie materiāli tehniskie, organizatoriskie, kā arī politiskie nosacījumi plašai lauksaimnieciskās ražošanas kooperēšanai un kolhozu nodibināšanai. Tas bija jautājums, ko nevarēja atrisināt 1—2 gadu laikā. Ievērojot V. I. Ļeņina kooperatīvā plāna pamatprincipus, it īpaši brīvprātības principu, masveida lauksaimnieciskās ražošanas kooperēšana Latvijas apstākļos prasīja vairāku gadu neatlaidīgu organizatorisku un politiskās audzināšanas darbu, lai praktiski pārliecinātu darba zemniecības vairākumu par kolektīvu lauksaimniecības uzņēmumu priekšrocībām salīdzinājumā ar sīkajām zemnieku saimniecībām, kuru vairošanu pēc zemes reformas pabeigšanas veidoja vidējo zemnieku saimniecības.

Latvijas Komunistiskā partija ievēroja Ļeņina norādījumu: «Vidējā zemniecība komunistiskā sabiedrībā tikai tad būs mūsu pusē, kad mēs atvieglosim un uzlabosim viņas dzīves ekonomiskos apstākļus.»¹³ Runājot par partijas politiku attiecībā uz vi-

¹³ V. I. Ļeņins. Darbu izlase, II, 456. lpp.

dējo zemniecību kā zemniecības pamatmasu, Ļeņins uzsvēra: «Vispirms palīdziet, pēc tam iegūstiet uzticību... Tā nebūs komandiera pavēle, bet biedra padoms. Tad zemnieks būs pilnīgi par mums.»¹⁴

1940.—1941. gadā Padomju Latvijā saskaņā ar Ļeņina kooperatīvo plānu attīstīja vienkāršākās lauksaimniecības kooperācijas formas (piensaimniecības, meliorācijas un mašīnu sabiedrības, lauksaimniecības biedrības u. c.), kas aptvēra tikai atsevišķas zemnieku dzīves sfēras. Pēc tam bija paredzēts pāriet uz kooperēšanos lauku dzīves pamatsfērā — lauksaimnieciskajā ražošanā.

Latvijas Komunistiskās partijas IX kongress 1940. gada decembrī savā rezolūcijā ierakstīja: «Piešķirot milzīgu nozīmi lauksaimniecības kooperācijai Latvijā (piensaimniecības, meliorācijas un mašīnu sabiedrības, lauksaimniecības biedrības un zvejnieku arteļi), kā arī ievērojot to, ka kooperācijas darbībā pašreizējos apstākļos trūkst nepieciešamā virziena, kongress uzdod Centrālajai Komitejai vistuvākajā laikā pamatīgi iepazīties ar kooperatīvo organizāciju darbību un izstrādāt projektus, kas nodrošinātu kooperatīvu organizatorisko nostiprināšanu un darbības uzlabošanu.»¹⁵ Šim partijas kongresa lēmumam bija svarīga nozīme lauksaimniecības kooperāciju tālākā attīstībā Latvijā. Jau 1941. gada marta beigās un aprīlī, pēc vietējo darba zemnieku iniciatīvas sāka izveidoties pirmās kolektīvās saimniecības, kurām bija zemes kopapstrādāšanas sabiedrību statutārā forma (vienkāršākā kooperācijas forma, kad sabiedrisko tikai zemes lietošanu, atstājot pārējos ražošanas rīkus un līdzekļus biedru privātīpašumā). Drīz pēc tam sāka organizēties arī pirmie kolhozi. Šo procesu pārtrauca Lielais Tēvijas karš.

Par tiesisko pamatu kolektīvu saimniecību dibināšanai Latvijas laukos kļuva PSRS un Latvijas PSR Konstitūcijas un 1935. gada 17. februārī II Vissavienības kolhoznieku kongresā pieņemtie un VK(b)P CK un PSRS Tautas Komisāru Padomē apstiprinātie «Lauksaimniecības arteļa paraugstatūti». Jaunā «Latvijas PSR Konstitūcija» deva tiesības visiem pilsoņiem

¹⁴ V. J. Ļeņins. Darbu izlase, II, 456.—457. lpp.

¹⁵ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I, 629. lpp.

iestāties kooperatīvās organizācijās, arī kolhozos (98. p.). Tāpat šī Konstitūcija (5. p.) paredzēja izveidot Latvijā kooperatīvo īpašumu kā sociālistiskā īpašuma veidu. Saskaņā ar «Latvijas PSR Konstitūcijas» 17. pantu Latvijas PSR teritorijā stājās spēkā PSRS likumi, arī «Lauksaimniecības arteļa paraugstatūti». Līdz ar to Latvijā stājās spēkā arī vissavienības zemes likumdošana, it īpaši PSRS CIK 1928. gada 15. decembrī pieņemtie Zemes lietošanas un zemes ierīcības pamatprincipi, kuros bija ietverti svarīgākie V. I. Ļeņina izstrādātie un padomju valdības tālāk attīstītie sociālistiskās agrārās likumdošanas principi, kas nodrošināja juridisku pamatu Latvijas PSR agrārās likumdošanas izveidošanai saskaņā ar sociālisma celtniecības interesēm.

Pēc Latvijas teritorijas atbrīvošanas no vācu fašistiskajiem iebrucējiem, kuri savas neilgās saimniekošanas laikā bija sagrāvuši lauksaimniecības ekonomisko bāzi un likvidējuši sociālistiskos pārkārtojumus laukos, pirmais padomju varas uzdevums bija ar zemes reformas palīdzību atdot darba zemniekiem zemi, ko okupanti viņiem bija atsavinājuši, atjaunot padomju saimniecības, MTS un citus valsts lauksaimniecības uzņēmumus. Tas tika veikts saskaņā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 7. septembra dekrētu «Par pārmaiņām un papildinājumiem 1940. gada 29. jūlija likumā par zemi».¹⁶ Uz šā dekrēta pamata realizētā zemes reforma Latvijas PSR teritorijā atjaunoja visas darba zemniecības tiesības uz zemi, ko tai bija piešķirusi 1940. gada zemes reforma. Zemi, ko kalpiem, bezzemniekiem un sikzemniekiem bija atsavinājuši okupanti, atkal bez atlīdzības nodeva viņu lietošanā. Valsts zemes fondā papildus ieskaitīja to personu zemi, kas bija labprātīgi devušās līdzī okupantiem, un daļu no to personu zemes, kas bija sadarbojušās ar okupantiem. Lauku saimniecībās tika noteikta maksimālā zemes platība — 20—30 ha, bet darba zemnieku saimniecībām iedalāmo zemju platība tika palielināta līdz 15 ha (pēc 1940. gada likuma — 10 ha).

1944.—1945. gada zemes reformas gaitā kulaku saimniecībām atņēma daudz vairāk zemes nekā 1940.—1941. gadā. Bez

¹⁶ Sk. G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917.—1957.), 276.—277. lpp.

tam kulakiem, kas bija sadarbojušies ar okupantiem, konfiscēja daļu no saimniecības un dzīvojamām ēkām, lopiem, mašīnām un lauksaimniecības inventāra, ko pa lielākai daļai valsts nodeva darba zemnieku rīcībā.

Pēc zemes reformas sekmīgas pabeigšanas Latvijas PSR direktīvās iestādes nekavējoties veica pasākumus sociālistiskā sektora nostiprināšanai lauksaimniecībā. Jau 1946. gadā Latvijā bija 42 padomju saimniecības, 50 MTS, 380 mašīnu un zirgu iznomāšanas punktu. Liela uzmanība tika pievērsta lauksaimniecības kooperācijas vienkāršāko formu attīstībai. Tā, 1947. gada sākumā apmēram puse republikas zemnieku saimniecību bija iestājušās dažādās lauksaimniecības kooperatīvās apvienībās — piensaimniecības, meliorācijas, kredīta sabiedrības u. c.

Lai sekmētu šo kooperatīvo apvienību attīstību un tādējādi sagatavotu ceļu kooperatīvo saimniecību organizēšanai, bija nepieciešams noregulēt lauksaimniecības kooperācijas tiesisko stāvokli. Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome 1945. gada 3. maijā pieņēma lēmumu par lauksaimniecības kooperāciju Latvijas PSR, ar kuru piešķirta tiesības lauksaimniecībā nodarbinātajiem pilsoņiem organizēt kooperatīvas sabiedrības un noteica to organizēšanas un darbošanās kārtību. Ar šo lēmumu apstiprināja arī «Lauksaimniecības kooperatīvās sabiedrības paraugstatūtus».

Ar lauksaimniecības kooperāciju starpniecību padomju valsts darba zemniekus nodrošināja ar mašīnām, lauksaimniecības inventāru, minerālmēsliem utt. Tas deva iespēju samērā īsā laikā radīt materiāli tehniskus un organizatoriski politiskus nosacījumus Padomju Latvijas lauksaimniecības kolektīvizācijai. Izmantojot brālīgo republiku pieredzi un ekonomisko palīdzību, Latvijas PSR šis darbs tika veikts daudz īsākā laikā nekā KPFSR un citās vecākajās republikās, kurās masveida kolektīvizācija sākās 1929.—1930. gadā.

Latvijā pirmie četri kolhozi lauksaimniecības arteļa formā radās 1946. gadā. 1948. gada pavasarī to skaits jau sasniedza 189. Blakus valsts īpašumam sāka veidoties jauna sociālistiskā īpašuma pamatforma — kolhozu kooperatīvais īpašums. Tas rada savu atspoguļojumu «Latvijas PSR Konstitūcijā», kuras 5. un 7. pants 1948. gada 15. oktobrī ar Latvijas PSR Aug-

stākās Padomes lēmumu tika attiecīgi grozīts un papildināts.¹⁷ So pantu teksts tika pilnīgi saskaņots ar attiecīgu «PSRS Konstitūcijas» pantu formulējumiem.

Realizējot Ļeņina kooperatīvo plānu Krievijā un dažās citās padomju republikās, blakus lauksaimniecības artelim kā kolhoza statutārai formai attīstījās arī citas formas — zemes kopapstrādāšanas sabiedrības un lauksaimniecības komūnas. Tomēr masveida kolektīvizācijas apstākļos par vispiemērotāko un vispareizāko kolhoza statutāro formu tika atzīts lauksaimniecības artelis. Šī kolhozu celtniecības forma vislabāk atbilda sociālisma pamatprincipiem — no katra pēc viņa spējām, katram pēc viņa darba — un deva iespēju optimāli saskaņot personiskās un sabiedriskās intereses lauksaimnieciskās ražošanas procesā. Pārejās kolhozu statutārās formas pēc 1935. gada, kad pieņēma «Lauksaimniecības arteļa paraugstatūtus», PSRS vairs nepastāvēja.

Kad Latvijā pēckara gados sāka gatavoties masveida kolektīvizācijai, vairs nebija nepieciešams vēlreiz praksē pārbaudīt zemes kopapstrādāšanas sabiedrības un lauksaimniecības komūnas lietderību. Tas jau bija izdarīts. Tādēļ varēja droši izvēlēties lauksaimniecības arteli kā vispiemērotāko kolektīvās saimniecības formu un organizēt to saskaņā ar 1935. gada «Lauksaimniecības arteļa paraugstatūtu» prasībām. Šie paraugstatūti ietvēra Ļeņina kooperatīvā plāna principus, proti, brīvprātības, kolhozu valstiskās vadības, sabiedrisko un personisko interešu saskaņošanas principus. Ievērojot Latvijas apstākļus, vajadzēja konkretizēt Paraugstatūtu normas par kolhoza biedru piemājas zemes un palīgsaimniecības apmēriem sakarā ar ļeņiniskā principa realizēšanu par pareizu sabiedrisko un personisko interešu saskaņošanu sabiedriskajā saimniecībā. Kolhoznieka piemājas palīgsaimniecībai vajadzēja būt tādai, kas būtiski netraucētu viņa darbu kolhoza sabiedriskajā saimniecībā un tai pašā laikā nodrošinātu viņa ģimeni ar vajadzīgajiem personiskā patēriņa produktiem un dotu papildus ienākumu. Tādēļ Latvijas PSR Ministru Padome un Latvijas KP CK 1948. gada 27. februārī pieņēma lēmumu par kolhoznieku personīgi lietojamo piemājas zemes gabalu platību un lopu skai-

¹⁷ Sk. G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917.—1957.), 319.—320. lpp.

tu un par dažiem atvieglojumiem Latvijas PSR kolhoziem un kolhozniekiem.¹⁸ Šis lēmums garantēja kolhoznieku tiesības uz piemājas zemi un palīgsaimniecību un tādējādi stipri sekmēja masveida kolektivizācijas sagatavošanu Latvijā.

Lielais organizatoriskais, politiskās audzināšanas un izskaidrošanas darbs, ko veica partijas organizācijas un padomes, kā arī visai sekmīgā lauksaimniecības kooperatīvo sabiedrību attīstība Latvijas PSR, citu padomju republiku sniegtā materiālā palīdzība deva iespēju jau 1949. gadā pāriet uz kolhozu masveida organizēšanu. 1950. gada 1. jūlijā kolhozos bija apvienojušies jau 90,3% no visām zemnieku saimniecībām. Līdz ar to tika sekmīgi realizēti Ļeņina kooperatīvā plāna principi, kurus plaši izvērstais partijas propagandas darbs pirmajos pēckara gados padarīja tuvus un saprotamus latviešu darba zemniecībai.

Masveida kolektivizācijas uzvara bija ārkārtīgi svarīgs sociāli ekonomisks un politisks notikums Latvijas PSR vēsturē. Tas mainīja ne tikai sabiedrības šķirisko sastāvu (likvidēja kulakus kā pēdējo ekspluatatoru šķiru), bet izveidoja arī sociālistisku saimniecības sistēmu, radīja sociālistiskās ekonomikas pamatu pamatu — sociālistisko īpašumu uz ražošanas rīkiem un ražošanas līdzekļiem gan pilsētās, gan laukos. Turpmākais uzdevums bija izmantot jaunās, sociālistiskās kolhozu iekārtas priekšrocības lauksaimniecības ražošanas kāpināšanai un kolhoznieku materiālās labklājības paaugstināšanai, lai realizētu tādu svarīgu Ļeņina kooperatīvā plāna principu kā zemnieku dzīves ekonomisko apstākļu uzlabošana. V. I. Ļeņina vārdiem runājot: «Visa lieta tagad tā, lai prastu savienot to revolucionāro vērienu, to revolucionāro entuziasmu, ko esam jau parādījuši un parādījuši pietiekamā daudzumā un kas vainagojies ar pilnīgām sekmēm, lai prastu apvienot to (še es gandrīz esmu gatavs teikt) ar prasmi būt lietišķam un izglītotam veikalniekam, kas pilnīgi pietiek labam kooperatoram.»¹⁹

Lai šo uzdevumu veiktu, jaunajiem republikas kolhoziem bija nepieciešams organizatoriski un saimnieciski nostiprinā-

¹⁸ Sk. Latvijas PSR likumu, Latvijas PSR Augstākās Padomes dekrētu un Latvijas PSR valdības lēmumu hronoloģiskais krājums (1940.—1959.). Rīgā, 1960., 124. lpp.

¹⁹ V. I. Ļeņins. Darbu izlase, II, 829.—830. lpp.

ties. Šis process aptvēra veselu tiesisku jautājumu kompleksu, saistītu ar kolhozu valstiskās vadības tiesisko regulējumu (attiecīgu valsts iestāžu sistēmas izveidošana, šo iestāžu kompetences noteikšana, vadības metožu un formu izveidošana utt.), kolhoznieku zemes lietošanas tiesību noteikšanu, kolhozu īpašuma tiesisko aizsardzību, darba organizācijas un samaksas tiesisko regulējumu, kolhozu vadošo kadru sagatavošanas, kolhozu ražošanas plānošanas un ienākumu sadales tiesisko regulējumu u. tml. Ar spēkā esošās kolhozu un zemes likumdošanas palīdzību (galvenokārt vissavienības nozīmes) republikas partijas un valsts organizācijas veica lielu darbu, lai atrisinātu šos jautājumus. Tomēr pārāk centralizētā lauksaimnieciskās ražošanas plānošana, vietējo apstākļu nepietiekama ievērošana, materiālās ieinteresētības principa ignorēšana traucēja kolhozu ekonomikas tālāku attīstību un nostiprināšanos. Tādēļ liela nozīme bija tiem PSKP un Padomju valdības pasākumiem, kurus veica pēc PSKP CK 1953. gadā septembra Plēnuma un kas vērsās pret iepriekš minētajiem trūkumiem kolhozu celtniecībā un pavēra ceļu lauksaimnieciskās ražošanas straujam kāpinājumam. Septembra Plēnums aizsāka milzīgu organizatorisku darbu kolhozu iekārtas nostiprināšanā un attīstīšanā. Šajos gados veiktie pasākumi lauksaimnieciskās ražošanas tālākā attīstīšanā, kolhozu ekonomikas nostiprināšanā un kolhoznieku labklājības celšanā bija izšķirošais faktors Latvijas PSR kolhozu celtniecībā, to organizatoriski saimnieciskajā nostiprināšanā.

Sīko kolhozu apvienošana, lauksaimnieciskās ražošanas plānošanas decentralizācija, garantētās darba samaksas ieviešana, lauksaimniecības tehnikas un citu ražošanas līdzekļu pārdošana kolhoziem par visai zemām cenām, valsts iepirkuma cenu paaugstināšana kolhozu ražotajai produkcijai, kolhozu pārvaldes nostiprināšana ar labiem lauksaimniecības speciālistiem, lieli valsts ieguldījumi zemes meliorācijā ir tikai daļa no partijas un valdības pasākumiem, kas veikti pēc 1953. gada septembra Plēnuma.

Visu šo pasākumu rezultātā kolhozos stipri palielinājās vidējā lauksaimniecības kultūru ražība (1950. gadā — 9,1 cnt graudu no 1 ha, 1967. gadā — 16,3 cnt),²⁰ lopkopības produktivitāte (1950. gadā — vidējais piena izslaukums no vienas

²⁰ Padomju Latvijas tautas saimniecība. Rīgā, 1968., 191. lpp.

govs 1879 kg, 1967. gadā — 2903 kg),²¹ darba ražīgums, ienākumi (1950. gadā vidēji uz vienu kolhozu 26 tūkst. rbļ., 1967. gadā — 413 tūkst. rbļ.),²² kā arī kolhoznieku personiskie ienākumi (1950. gadā uz vienu kolhoznieka sētu vidēji 200 rbļ., 1967. gadā — 2006 rbļ.)²³

Sim laika posmam raksturīga strauja Latvijas PSR kolhozu un zemes likumdošanas attīstība. Ievērojot to, ka 1935. gada «Lauksaimniecības arteļa paraugstatūti» vairs neatbilda jaunajām kolhozu celtniecības prasībām, PSKP CK un PSRS Ministru Padome 1956. gadā 6. martā pieņēma lēmumu par lauksaimniecības arteļa statūtiem un kolhoznieku iniciatīvas tālāku attīstīšanu kolhozu ražošanas organizēšanā un arteļa lietu pārvaldē, kas deva plašas tiesības kolhoziem grozīt un papildināt savus statūtus atbilstoši vietējiem apstākļiem un kolhozu saimnieciskajām interesēm, tālāk attīstot kolhozu demokrātiju. Ipaša uzmanība šajā lēmumā bija pievērsta kolhozu darba organizācijas un kolhoznieku darba samaksas pilnveidošanai, kolhoznieku kopsapulces nozīmes paaugstināšanai svarīgu kolhoza dzīves jautājumu izlemšanā, piemājas zemes lietošanas tiesību diferenciācijai atkarībā no darbaspējīgo kolhoznieku sētas locekļu piedalīšanās darbā sabiedriskajā saimniecībā. Šis lēmums juridiski nostiprināja milzīgās pārmaiņas kolhozu dzīvē, kas bija notikušas pēc II Vissavienības kolhoznieku kongresa 1935. gadā. Tas deva iespēju katram kolhozam šīs izmaiņas atspoguļot savos statūtos, arī atkāpjoties no atsevišķām Paraugstatūtu normām, kas vairs neatbilda kolhozu dzīves prasībām (darba samaksa pēc izstrādes dienām, vienveida darba organizācija un pārvalde visos kolhozos, visām kolhoznieku sētām vienādi lielas piemājas zemes viena kolhoza ietvaros u. tml. normas).

Latvijas PSR kolhozi ar kolhozu valstiskās vadības un juridisko iestāžu palīdzību veica lielu darbu minētā lēmuma izpildē un savu statūtu pārstrādāšanā. Pārstrādātos, grozītos un papildinātos statūtus apsprieda un pieņēma kolhoznieku kopsapulcēs, pēc tam reģistrēja rajonu darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejās.

Atkāpšanās no daudzām konkrētām «Lauksaimniecības ar-

²¹ Padomju Latvijas tautas saimniecība, 205. lpp.

²² Turpat, 236. lpp.

²³ Turpat,

teļa paraugstatūtu» normām iedragāja paraugstatūtu autoritāti, bet šī atkāpšanās bija nepieciešama, lai kolhozu celtniecības praksē pārbaudītu jaunas kolhozu statūtu normas, kuras vēlāk varētu iekļaut jaunajos paraugstatūtos. Daudzas kolhozu dzīvē pārbaudītas statūtu normas, kas figurēja pēc 1956. gada atsevišķu kolhozu statūtos, tagad ietvertas jaunajos «Kolhozu paraugstatūtos», ko pieņēma III Vissavienības kolhoznieku kongress 1969. gada novembrī.

Jauns posms Leņina kooperatīvā plāna īstenošanā ir starpkolhozu organizāciju plaša attīstība kopš 1950. gadiem. Šīs organizācijas (starpkolhozu celtniecības organizācijas, lopu nobarošanas punkti, lauksaimniecības produktu pārstrādes uzņēmumi, pansionāti u. c.) ne tikai palīdzēja efektīvāk risināt kolhozu celtniecības ekonomiskos jautājumus un rast līdzekļus tādiem pasākumiem, kas vienam kolhozam nav pa spēkam, bet bija arī solis uz priekšu kolhozu īpašuma sabiedriskošanas līmeņa paaugstināšanā un tuvināšanā visas tautas īpašumam. Paplašinājās kolhozu kooperatīvā īpašuma sociālās funkcijas. Starpkolhozu organizācijās kolhozu īpašums kalpo ne tikai viena atsevišķa kolhoza, bet gan veselās kolhozu grupas kopējo ražošanas un citu vajadzību apmierināšanai.

Latvijas PSR direktīvās iestādes veica svarīgus likumdošanas pasākumus, lai nostiprinātu un tālāk attīstītu starpkolhozu organizācijas. Tā, Latvijas PSR Ministru Padome 1956. gada 19. maijā pieņēma lēmumu par starpkolhozu celtniecības organizāciju izveidošanu.²⁴ 1958. gada decembrī Latvijā jau bija 39 starpkolhozu celtniecības organizācijas. Bez tam attīstījās arī cita veida starpkolhozu organizācijas. Lai labāk koordinētu un vadītu starpkolhozu celtniecības organizācijas, Latvijas Komunistiskās partijas CK un Latvijas PSR Ministru Padome 1963. gada 2. aprīlī pieņēma lēmumu par starpkolhozu celtniecības organizāciju republikāniskās padomes izveidošanu. Līdz ar to republikā radās pirmā republikāniskā kolhozu apvienība.

Atsevišķiem syarīgākajiem starpkolhozu organizāciju veidiem (starpkolhozu celtniecības organizācijām, lauksaimnie-

²⁴ Sk. «Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs», 1963., 38.

cības produktu pārstrādes uzņēmumiem, lopu nobarošanas punktiem) Latvijas PSR Ministru Padome apstiprināja paraugnolikumus, kam bija svarīga nozīme šo organizāciju saimnieciski organizatoriskajā attīstībā.

Liela nozīme Latvijas PSR kolhozu īpašuma tiesību paplašināšanā un nostiprināšanā bija PSRS Augstākās Padomes 1958. gada 31. marta likumam par kolhozu iekārtas tālāku attīstīšanu un mašīnu un traktoru staciju reorganizēšanu. Ar šo likumu kolhozi ieguva īpašuma tiesības uz tādu ļoti svarīgu objektu kā lauksaimniecības mašīnas, kuras līdz tam galvenokārt piederēja valstij. Jau 1958. gada beigās republikas kolhozi savā īpašumā bija ieguvuši 6100 traktoru, 800 labības kombainu un daudz citu lauksaimniecības mašīnu.²⁵ Turpmākajos gados to skaits nepārtraukti palielinājās (1967. gadā — 23 000 traktoru, 3000 labības kombainu, 7000 kravas automašīnu).²⁶

Kolhozu īpašuma tiesību paplašināšana deva iespēju pilnīgāk izmantot ražošanas rezerves, celt darba ražīgumu sabiedriskajā saimniecībā. Paplašinātās kolhozu īpašuma tiesības tika noregulētas Latvijas PSR Augstākās Padomes 1963. gada 27. decembrī apstiprinātajā «Latvijas PSR civilt kodeksā». Izpildot V. I. Leņina norādījumu par kolhozu celtniecības ekonomisko sviru plašu izmantošanu, Civilt kodekss deva tiesības kolhoziem stāties līgumattiecībās ar valsts, kooperatīvām un sabiedriskām organizācijām, lai uz savstarpēja izdevīguma pamata apmierinātu visdažādākās kolhozu vajadzības pēc lauksaimniecības tehnikas, minerālmēsliem, kultūras un sadzīves objektiem utt. Tagad kolhozu līgumattiecību vispusīga attīstība un nostiprināšana ieņem svarīgu vietu kolhozu celtniecības tiesiskajā regulējumā. Par to liecina arī jaunpieņemtie «Kolhozu paraugstāti», kuros līgumattiecībām piešķirta svarīga nozīme kolhozu saimnieciskajā un finansiālajā darbībā.

Lai nostiprinātu kolhoznieku materiālo ieinteresētību kolhozu ražošanā, Latvijas Komunistiskās partijas CK un Latvijas PSR Ministru Padome 1966. gada 22. jūlijā pieņēma lēmumu par kolhozu materiālās ieinteresētības palielināšanu sabiedriskās ražošanas attīstībā, kas deva juridisku pamatu garantē-

²⁵ Sk. Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība. Rīgā, 1962., 179. lpp.

²⁶ Padomju Latvijas tautas saimniecība, 235. lpp.

tās darba samaksas ieviešanai visos republikas kolhozos, vado- ties pēc padomju saimniecību darba samaksas normām. Ta- gad visos republikas kolhozos ir ieviesta garantētā darba sa- maksa, kas, tāpat kā valsts pensionēšanas un darba aizsardzī- bas sistēmas attiecināšana uz kolhozu biedriem, būtiski tuvina darba apstākļus kolhozos tiem darba apstākļiem, kādi ir pa- domju saimniecībās un citos valsts uzņēmumos.

Svarīgs notikums kolhozu dzīvē bija I Latvijas kolhoznieku kongress (1969. gada 30.—31. oktobrī), kas novērtēja kolhozu iekārtas lielos sasniegumus Latvijas PSR, nosprauda galvenos kolhozu celtniecības uzdevumus, vispusīgi apsprieda un po- zitīvi novērtēja «Kolhozu paraugstatūtu projektu», iesakot atse- višķas tajā paredzētās normas pilnveidot.

Pašreiz tiek veikts liels darbs Latvijas PSR zemes likum- došanas pilnveidošanā un kodifikācijā. Pēc Lielā Tēvijas kara Latvijas PSR plaši attīstījās zemes likumdošana, kas regulēja pilsētu zemju, lauksaimniecības zemju, rūpniecības un trans- porta zemju, meža fonda zemju un valsts rezerves zemju tie- sisko stāvokli, ievērojot vispārējos vissavienības zemes likum- došanas principus, it īpaši PSRS CIK 1928. gada 15. decembrī pieņemtos Zemes lietošanas un zemes ierīcības pamatprincipus. Pēdējie noteica dažādu valsts vienotā zemes fonda sastāvdaļu (lauksaimniecisko zemju, pilsētu zemju, speciālās nozīmes zemju, meža fonda zemju, valsts rezerves zemju) tiesiskā re- žīma galvenās iezīmes.

Latvijas PSR zemes likumdošanas galvenais mērķis bija un ir nodrošināt zemes plānveidīgu un racionālu izmantošanu dažādās tautas saimniecības nozarēs, it īpaši lauksaimniecībā, kur zeme ir galvenais ražošanas līdzeklis. Lai nodrošinātu kol- hožu, padomju saimniecību un citu lauksaimniecisko zemju pareizu un racionālu izmantošanu, Latvijas PSR Ministru Pa- dome pieņēma lēmumu par rajonu plānošanas shēmu sastā- dīšanu, lai pareizi izvietotu kolhožu un padomju saimniecību ciematus, ražošanas centrus un tādējādi veicinātu lauksaim-niecības tālāku attīstību. Šajā lēmumā bija norādīts, ka jāuz- labo valsts kontrole pār lauksaimniecisko zemju izmantošanu. Tika nodibināta stingra kārtība lauksaimniecisko zemju izņem- šanā rūpniecības uzņēmumu, elektrostaciju u. tml. nelauksaim- niecisku objektu celtniecībai un citām vajadzībām.

Liela uzmanība tika pievērsta lauksaimniecisko zemju me-

liorācijai un meliorācijas sistēmu aizsardzībai, ievērojot, ka meliorācijai mūsu republikas apstākļos ir izšķiroša nozīme tālākā lauksaimnieciskās ražošanas attīstībā (vairāk nekā pusi no lauksaimnieciskajām zemēm nepieciešams meliorēt). Tādēļ sevišķi svarīgs bija PSKP CK 1966. gada maija Plēnuma lēmums, kas paredzēja plašus meliorācijas pasākumus Latvijā un citās Baltijas republikās.

Tika pieņemti arī vairāki lēmumi par piemājas zemes piešķiršanas un lietošanas kārtību lauku apvidos.

Samērā plaši izvērsās Latvijas PSR likumdošana par pilsētu zemēm, jo, attīstoties Latvijas PSR tautas saimniecībai, arvien lielāks iedzīvotāju skaits koncentrējās pilsētās (1950. gadā no visiem republikas iedzīvotājiem pilsētās dzīvoja 45%; 1968. gadā — 63%).²⁷ Tāpēc vajadzēja rūpīgi regulēt pilsētu zemju apbūvi un racionālu izmantošanu.

Sekmīgi attīstījās arī pārējā zemes likumdošana. Tomēr zemes likumdošanas efektivitāti tās piemērošanas procesā pazemināja «Zemes kodeksa» trūkums, jo valsts iestāžu un uzņēmumu, kā arī kolhozu un citu organizāciju darbiniekiem bija grūti orientēties daudzajos zemes likumdošanas aktos, kas dažkārt nebija pietiekami savstarpēji saskaņoti, daļēji bija pat novecojuši un pretrunīgi.

Tāpēc ļoti liela nozīme ir jaunajiem «PSR Savienības un savienoto republiku zemes likumdošanas pamatiem», ko PSRS Augstākā Padome pieņēma 1968. gada 13. decembrī un kas stājās spēkā 1969. gada 1. jūlijā. Šie Pamati ir spilgts V. I. Leņina agrārpolitiskās idejas iemiesojums mūsdienu apstākļos, un tie ne tikai nostiprina un tālāk attīstīta zemes nacionalizācijas principu, kas juridiski izpaužas valsts ekskluzīvās īpašuma tiesībās uz zemi un zemes bezmaksas lietošanā, bet arī nodrošina visu lauksaimniecisko zemju un citu valsts vienotā zemes fonda sastāvdaļu mērķtiecīgu un racionālu izmantošanu. Izcila nozīme Pamatos piešķirta lauksaimniecisko zemju lietošanai, ievērojot, ka tās ir vissvarīgākā valsts vienotā zemes fonda sastāvdaļa un no to pareizas izmantošanas ir atkarīga iedzīvotāju apgāde ar pārtikas produktiem un rūpniecības nodrošināšana ar lauksaimniecības izejvielām.

²⁷ Padomju Latvijas tautas saimniecība, 8. lpp.

Pamatojoties uz «PSR Savienības un savienoto republiku zemes lietošanas pamatiem», izstrādāts un 1970. gada 5. maijā pieņemts pirmais «Latvijas PSR Zemes kodekss», kurā, līdzīgi Pamatiem, spilgti atspoguļojas Ļeņina agrārpolitiskās idejas. «Zemes kodeksā» kodificētas visas svarīgākās zemes tiesību normas, kas regulē valsts īpašuma tiesības uz zemi, zemes lietošanas pamatprincipus un kārtību visās tautas saimniecības nozarēs, galveno vietu ierādot zemes lietošanai kolhozos, padomju saimniecībās un citos lauksaimniecības uzņēmumos. «Zemes kodekss» ietver sevī arī normas, kas regulē valsts zemju kadastra kārtošānu, zemes ierīcību, zemes strīdu izšķiršanas kārtību un atbildību par zemes likumdošanas pārkāpumiem. Gan materiālās, gan procesuālās «Zemes kodeksa» normas paredz mūsu sabiedrības vislielākās bagātības — zemes — izmantošanu visas sabiedrības interesēs.

Latvijas PSR zemes un kolhozu likumdošanas attīstība spilgti liecina, ka tā atbilst padomju valsts dibinātāja agrārpolitiskajām iecerēm. Turpmāk šī likumdošana vēl tālāk jāpilnveido, īpašu vērību pievēršot tās konsekventai ievērošanai. Šis uzdevums jo cieši saistīts ar juridiskās kultūras un sociāliskās likumības tālāku attīstību un nostiprināšanu, ar zemes un kolhozu tiesību propagandas izvešanu Latvijas PSR.

J. ROZENBERGS, juridisko zinātņu kandidāts.

ĻEŅINISKAIS PRINCIPS
PAR DARBAĻAUŽU PIEDALĪŠANOS TIESAS DARBĪBĀ
UN TĀ ATTĪSTĪBA PADOMJU CIVILPROCESĀ
MŪSDIENĀS

V. I. Ļeņina norādījumi par padomju tiesas organizāciju un tās uzdevumiem pilnīgi saglabā savu nozīmi arī mūsdienu jurisdikcijā, kas balstās uz tiem pašiem demokrātiskajiem principiem, kuri tika deklarēti jau pirmajos padomju varas dekretos par tiesu. Padomju valsts vairāk nekā pusgadsimtu ilgās pastāvēšanas laikā šie principi, protams, ievērojami attīstījušies un pilnveidojušies.

Padomju valsts jurisdikcijai V. I. Ļeņins piešķīra īpašu nozīmi. «Jaunā tiesa bija vajadzīga,» viņš rakstīja, «vispirms cīņai pret ekspluatatoriem, kas cenšas atjaunot savu kundzību vai nosargāt savas privilēģijas, vai slepeni izblēdīt, ar viltu izdabūt vienu vai otru šo privilēģiju daļiņu. Bet bez tā uz tiesām, ja tās organizētas tiešām pēc padomju iestāžu principa, gulstas otrs, vēl svarīgāks uzdevums. Tas ir uzdevums nodrošināt darbaļaužu disciplīnas un pašdisciplīnas visstingrāko ieturēšanu.»¹

V. I. Ļeņins ne tikai izvirzīja padomju tiesas uzdevumus, bet arī formulēja tās organizācijas un darbības galvenos principus. Viens no šiem pamatprincipiem paredz darbaļaužu masu iesaistīšanu sociālistiskās jurisdikcijas realizēšanā.

Darbaļaužu piedalīšanos valsts pārvaldē, tātad arī tiesas darbībā, V. I. Ļeņins uzskatīja par vienu no galvenajiem demokrātiskajiem principiem visā padomju valsts orgānu darbā. Sevišķi spilgti šī doma izteikta sekojošos V. I. Ļeņina vārdos:

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 184.—185. lpp.

«Organizācijas demokrātiskais princips — tajā augstākajā formā, kad padomes realizē priekšlikumus un prasības pēc masu aktīvas piedalīšanās ne vien vispārēju noteikumu, lēmumu un likumu apspriešanā, ne vien to izpildīšanas kontrolē, bet arī tieši to izpildīšanā, — tas nozīmē, ka katram masu pārstāvim, katram pilsonim jābūt nostādītam tādos apstākļos, lai viņš varētu piedalīties kā valsts likumu apspriešanā, tā savu pārstāvju izvēlē un arī valsts likumu realizēšanā.»²

V. I. Ļeņins ne vien formulēja vienu no galvenajiem padomju valsts orgānu darbības principiem — darbaļaužu masu plašu iesaistīšanu valsts pārvaldē, bet tajā pašā laikā sevišķu uzmanību pievērša arī šā principa izpausmei tiesas organizācijā un darbībā. Tā, raksta «Padomju varas kārtējie uzdevumi» pirmuzmetumā V. I. Ļeņins atzīmēja, ka vecās tiesas vietā padomju vara dibina jaunu, tautas tiesu «pēc principa, ka darbaļaužu un ekspluatētās šķiras — un tikai šīs šķiras — piedalās valsts pārvaldīšanā».³ Turpat V. I. Ļeņins uzsver, ka «vienīgi šādas tiesas, ja tajās piedalīsies visplašākās darbaļaužu un ekspluatēto iedzīvotāju masas, spēs demokrātiskās formās atbilstoši padomju varas principiem panākt to, lai vēlēšanās nodibināt disciplīnu un pašdisciplīnu nepaliktu tukša vēlēšanās».⁴

Sie V. I. Ļeņina norādījumi vienādi attiecas uz abiem sociālistiskās jurisdikcijas veidiem: tiesvedību civillietās un tiesvedību krimināllietās. Sajā rakstā parādīts, kādi ir galvenie attīstības virzieni leņinskajam principam par darbaļaužu masu plašu iesaistīšanu tiesas darbībā, izskatot civillietas. V. I. Ļeņina uzskati par darbaļaužu piedalīšanos jurisdikcijas realizēšanā civilprocesā dažādos padomju valsts pastāvēšanas periodos dzīvē ir tikuši īstenoti dažādi. Tomēr, neraugoties uz to, padomju civilprocesā visu laiku ir iezīmējusies viena kopēja tendence, proti — līdz ar padomju valsts tālāku attīstību arvien plašāka un daudzpusīgāka kļūst tautas masu līdzdalība tiesvedībā. Ja pirmajos padomju varas pastāvēšanas gados darbaļaužu piedalīšanās civilprocesā galvenokārt izpaudās kā tiesnešu un tautas piesēdētāju ievēlēšana, tautas piesēdētāju līdzdalība visās pirmās instances tiesās, pušu un trešo personu

² V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 179.—180. lpp.

³ Turpat, 184. lpp.

⁴ Turpat, 185. lpp.

sabiedriskā pārstāvība, tad tikai pēdējo desmit gadu laikā radušās daudzas pilnīgi jaunas darbaļaužu piedalīšanās formas civillietu izskatīšanā un izlemšanā. Tās spēkā esošajā civilprocesaļajā likumdošanā — «PSR Savienības un savienoto republiku civilprocesa pamatos» un savienoto republiku civilprocesa kodeksos (CPK) var sadalīt trijās grupās:

- 1) tautas pārstāvība tiesā;
- 2) sabiedrības piedalīšanās civillietu izskatīšanā;
- 3) atsevišķu pilsoņu piedalīšanās civilprocesā, lai aizstāvētu sabiedrības intereses un citu personu tiesības.

Sai klasifikācijai ir gan teorētiska, gan praktiska nozīme. Tās pamatā ir minēto iedalījuma grupu atšķirīgais politiskais un tiesiskais raksturs. Šo atšķirību ignorēšana izraisa atsevišķu darbaļaužu līdzdalības formu absolutizēšanu un citu formu nepietiekošu novērtēšanu. Tā, sakarā ar sabiedrības nozīmes palielināšanos visās mūsu dzīves nozarēs daudzi juristi centās visas pastāvošās darbaļaužu piedalīšanās formas civilprocesā reducēt uz vienu no tām — sabiedrības līdzdalību civillietu iztiesāšanā. Vēl tagad plaši izplatīts uzskats, ka tautas piesēdētāji ir sabiedrības pārstāvji.⁵ Šāda uzskata kļūdainību pierāda vairāki fakti. Vispirms tas ļauj secināt, ka tiesa jau tagad it kā pārstājusi būt par valsts orgānu un pārvērtusies par sabiedriski valstisku institūtu, jo tās sastāvā kā līdztiesīgi locekļi piedalās sabiedrības pārstāvji⁶, turklāt viņi ir vairākumā.

Kaut arī tautas piesēdētājus, tāpat kā sabiedrības pārstāvjus, kopš 1958. gada ievēlē darbaļaužu kolektīvi, tas nemaina viņu tiesisko stāvokli. Tāpat kā agrāk, tautas piesēdētāji, izpildot tiesnešu funkcijas, veic valstisku darbību — realizē ju-

⁵ Ar jēdzienu «sabiedrības pārstāvji» šajā rakstā turpmāk apzīmēti sabiedrisko organizāciju un darbaļaužu kolektīvu pārstāvji. Sk. T. H. Добровольская. Понятие советского социалистического правосудия. — В сб.: Ученые записки Всесоюзного института юридических наук, вып. 16. М., 1963, 15. lpp.; С. Д. Алахвердиев. Воспитательная роль советского правосудия. Автореферат канд. дисс. Л., 1965, 10. lpp.; С. С. Сатыбеков. Участие общественности в советском гражданском процессе. Автореферат канд. дисс. М., 1967, 3 lpp.; Ю. Д. Козлов, К. Б. Шейнин. Народные заседатели — равноправные судьи. М., 1967, 6. lpp.; Л. М. Голубева. Участие общественности в осуществлении правосудия. Фрунзе, 1968, 17. lpp.

⁶ Par sabiedriski valstiskiem orgāniem sīkāk sk. Ц. А. Ямпольская. Общественные организации и развитие социалистической государственности. М., 1965, 80.—90. lpp.

risdikciju, kas saistīta ar valsts piespiedu līdzekļu pielietošanu. Sabiedrības (sabiedrisko organizāciju un darbaļaužu kolektīvu) darbība, tieši pretēji, nav saistīta ar valsts funkciju realizēšanu un tās pārstāvjiem nav valsts varas pārstāvju pilnvaru. Sabiedriskā organizācija vai darbaļaužu kolektīvs, izvirzot savu pārstāvi civillietā sabiedriskās domas izteikšanai, dod viņam noteiktu uzdevumu. Sabiedrības pārstāvis nevar veikt tādas procesuālas darbības, kuras neatbilst sabiedriskās organizācijas vai darbaļaužu kolektīva gribai vai ir pretrunā ar to.

Turpretī tautas piesēdētājiem kolektīvs, kas viņus ir ievēlējis, nevar dot nekādus konkrētus uzdevumus vai norādījumus par to, kā būtu izspriežama kāda lieta. Tādi norādījumi, neatkarīgi no tā, kas tos devis, būtu tiešs tiesnešu neatkarības principa pārkāpums. Tautas piesēdētājs, kā jebkurš tiesnesis, iztiesājot civillietas, pakļaujas tikai likumam. Tas nozīmē, ka tautas piesēdētājs realizē visas tautas gribu, kura izteikta tiesību normās. Tātad, izpildot tiesneša funkcijas, tautas piesēdētājs uzstājas kā tautas, nevis kā atsevišķa kolektīva vai organizācijas pārstāvis, jo to griba var arī neatbilst visas tautas gribai.⁷ Lai stingri ievērotu sociālistisko likumību, nepieciešams norobežot civilprocesā tautas un sabiedrības pārstāvību kā atšķirīgus politiskus un tiesiskus institūtus.

Tautu tiesā pārstāv kā tautas piesēdētāji, tā arī pastāvīgie (profesionālie) tiesneši (it īpaši tautas tiesneši). Tautas pārstāvība tiesā noris zināmā secībā, trīs stadijās.

Pirmā stadija ir tautas pārstāvības izveidošana, ievēlot tiesnešus un tautas piesēdētājus. Tikai likumā noteiktā kārtībā ievēlētie tiesneši iegūst pilnvaras spriest tiesu padomju tautas vārdā («Latvijas PSR CPK» 7. pants).

V. I. Ļeņins izvirzīja un pamatoja prasību, lai tiesnešus ievēlētu darbaļaudis no sāva vidus.⁸ Tiesnešu ievēlamības principu V. I. Ļeņins pretstatīja tiesnešu iecelamībai un neatceļamībai buržuāzisko valstu tiesās.⁹

So Ļeņina ideju tiešā ietekmē padomju tiesa jau kopš paša tās rašanās sākuma izveidojās kā vēlētā tiesa visos tās orgānu

⁷ Ц. А. Ямпольская. Общественные организации и развитие социалистической государственности, 32.—33. lpp.

⁸ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 106. lpp.

⁹ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 18. sēj., 270.—271. lpp.

struktūras posmos. Visā padomju valsts vēsturē tiesneši tikuši iecelti tikai izņēmuma gadījumos.

Spēkā esošā likumdošana — PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas pamāti un saskaņā ar tiem pieņemtie likumi par tiesu iekārtu savienotajās republikās — paredz dažādu tiesnešu ievēlēšanas kārtību tautas tiesās un augstākstāvošajās tiesu instancēs: tautas tiesnešus ievēlē vispārējās, tiešās un vienlīdzīgās vēlēšanās, bet augstākstāvošo tiesu locekļus — attiecīgas vietējās un augstākās padomes; tautas piesēdētājus tautas tiesām ievēlē strādnieku, kalpotāju un zemnieku kopsapulcēs viņu darba un dzīves vietās, bet tautas piesēdētājus augstākstāvošo tiesu orgāniem ievēlē tāpat kā šo tiesu locekļus.

Jāpievienojas juridiskajā literatūrā izteiktajam viedoklim, ka, tālāk attīstoties tiesnešu ievēlamības principam, jāiet pa vēlēšanu kārtības unifikācijas ceļu.¹⁰ Tiešām, minēto atšķirību saglabāšanai tiesnešu un tautas piesēdētāju vēlēšanās nav īsta pamatojuma, it īpaši, ja ievēro, ka citu tautas pārstāvības orgānu — padomju — vēlēšanās pastāv vienota kārtība no zemākā līdz augstākajam orgānam. Priekšlikums visu tiesu instanču tiesnešus ievēlēt vispārējās, tiešās un vienlīdzīgās vēlēšanās un attiecīgi visus tautas piesēdētājus ievēlēt darbaļaužu sapulcēs atbilst PSKP Programmas prasībai tālāk «attīstīt padomju vēlēšanu sistēmas demokrātiskos principus».¹¹

Otrajā stadijā notiek tautas pārstāvības realizācija tiesā. Tautas pārstāvji — tiesneši un divi tautas piesēdētāji — koleģiāli veic jurisdikciju civillietās, būdami neatkarīgi un pakļauti tikai likumam («Latvijas PSR CPK» 6.—8. pants).

Sajā tiesas spriešanas principu kompleksā īstenojas dzīvē V. I. Ļeņina norādījums, ka «mums jātiesā pašiem. Pilsoņiem itin visiem jāpiedalās tiesā un valsts pārvaldīšanā.»¹²

Juridiskajā literatūrā izteikti priekšlikumi par tautas piesēdētāju skaitliskā sastāva mainīšanu. Daži iesaka palielināt tau-

¹⁰ Sk. Демократические основы советского социалистического правосудия. М., 1965, 9. lpp.

¹¹ Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma. Rīgā, 1961., 91. lpp.

¹² V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 107. lpp.

tas piesēdētāju skaitu sevišķi sarežģītās lietās,¹³ citi ierosina atsevišķu kategoriju lietas nodot tiesnešiem vienpersonīgai izskatīšanai bez tautas piesēdētāju piedalīšanās.¹⁴

Mēs uzskatām, ka tautas piesēdētāju līdzdalības principa izmaiņas nepieciešamību neizvirza objektīvi apstākļi. Pašreizējais tiesas sastāvs nodrošina speciālo juridisko zināšanu un profesionālo iemaņu savienojumu ar sabiedriski politisko un dzīves pieredzi, radot nepieciešamos priekšnoteikumus vispusīgai un objektīvai visu nepieciešamo faktu noskaidrošanai, pamatotam un likumīgam spriedumam. Padomju tiesas prakse neapstrīdami pierāda, ka tiesa esošajā sastāvā spēj noskaidrot objektīvo patiesību jebkurā lietā, sastādīt pārliecinošus un audzinošus spriedumus. Pilnīgi apstiprinājies V. I. Ļeņina atziņums, «ka saprātīgu noteikumu piemērošanai ir vajadzīgi tiesneši, kas nav novesti līdz vienkāršu ierēdņu stāvoklim...».¹⁵

Priekšlikumi par atteikšanos no tautas piesēdētāju pieaicināšanas tiesvedībā attiecas galvenokārt uz tā saucamajām bezstrīdus lietām. Pareizāk būtu tās vispār nepakļaut tiesas izskatīšanai kā neatbilstošas tās kompetencei, proti, izšķirt no civiltiesiskajām attiecībām radušos strīdus.¹⁶

Jāmaina nevis tiesas skaitliskais sastāvs, bet vairāk jāaktivizē tautas piesēdētāji un jānostiprina viņu patstāvība tiesas procesā. Nepieciešams arī palielināt tautas piesēdētāju atbildību par spriedumiem, ko pasludinājusi tiesa.

Izskatot lietas kasācijas vai uzraudzības kārtībā, pieņemts, ka par nepareizu spriedumu atbild tikai tautas tiesnesis. Protams, tautas tiesnesis kā tiesas sēdes priekšsēdētājs vispirms

¹³ Sk. piemēram, *Ф. Буллацкий*. Вопросы государства в проекте Программы КПСС. — «Коммунист», 1961, № 13, 47. lpp.; *Т. Н. Добровольская*. Организация и деятельность советского суда в период развернутого строительства коммунизма. — «Советское государство и право», 1963, № 1, 96. lpp.; Демократические основы советского социалистического правосудия, 19.—20. lpp.

¹⁴ Sk. *Д. М. Чечот*. Проблема защиты субъективных прав и интересов в порядке неисковых производств советского гражданского процесса. Автореферат докт. дисс. Л., 1969, 35. lpp.

¹⁵ *V. I. Ļeņins*. Raksti, 4. sēj., 355. lpp.

¹⁶ Seit jēdziens «civiltiesiskais strīds» lietots plašākā nozīmē: ar to domāti visi strīdi, kuri saskaņā ar «Latvijas PSR civilprocesa kodeksa» 1. pantu ietilpst tiesas kompetencē.

atbild par visu procesuālo normu ievērošanu, tieši viņam jāvirza iztiesāšana tā, lai panāktu visu lietas apstākļu pilnīgu, vispusīgu un objektīvu izmeklēšanu, lai noskaidrotu patiesību («Latvijas PSR CPK» 150. pants). Taču tiesa lietu izskata un strīdu izšķir pēc būtības koleģiāli, spriedumu pieņemot ar balsu vairākumu. Visiem tiesas locekļiem tāpēc jābūt vienādi atbildīgiem par sprieduma pamatotību un likumību.¹⁷

Tautas pārstāvības trešajā stadijā tauta (t. i., pārstāvmais) kontrolē savu pārstāvju — tiesnešu un tautas piesēdētāju — darbību, noklausās to atskaites, kā arī atsauc tiesnešus, kuri nav attaisnojuši tautas uzticību.

Ievēlēto tautas pārstāvju pirmstermiņa atsaukšanu V. I. Ļeņins uzskatīja par vienu no patiesas demokrātijas spilgtākajiem piemēriem. Dekrēta projektā par atsaukšanas tiesībām viņš, piemēram, rakstīja: «Vienalga kāda vēlēta iestāde vai pārstāvju sapulce par īsti demokrātisku un patiesu tautas gribas pārstāvētāju atzīstama tikai ar nosacījumu, ka tiek atzītas un izmantotas tiesības vēlētājiem atsaukt savus ievēlētos.»¹⁸

Paredzot visu tiesnešu atsaukšanas iespēju, spēkā esošā likumdošana tajā pašā laikā neuzliek par pienākumu visiem tiesnešiem atskaitīties vēlētājiem. Nav paredzēts, ka tautas piesēdētājiem būtu jāsniedz pārskats vēlētājiem par savu darbu.¹⁹ Ir nepieciešams pastāvošo likumdošanu papildināt atbilstoši PSKP Programmas prasībai kā tiesnešiem, tā arī tautas piesēdētājiem par savu darbību tiesā sniegt pārskatus.²⁰

V. I. Ļeņins uzskatīja, ka pareizai lietu iztiesāšanai svarīgs priekšnoteikums ir arī sabiedriskās domas izmantošana. Viņš norādīja, ka «ir vajadzīga sabiedrības pārstāvju piedalīšanās tiesā un sabiedriskā doma — lietas iztirzāšanā».²¹

Mūsdienās sabiedriskās domas izmantošana tiesas darbībā galvenokārt saistīta ar sabiedrības pārstāvju pieaicināšanu ci-

¹⁷ Sk. *Демократические основы советского социалистического правосудия*, 17.—18. lpp.

¹⁸ V. I. Ļeņins. *Raksti*, 26. sēj., 297. lpp.

¹⁹ Daudzas tiesas jau tagad praktizē tautas piesēdētāju atskaites vēlētājiem. Sk. *Н. Светланик*. Народные заседатели отчитываются. — «Советская юстиция», 1962, № 18, 19.—20. lpp.; *Т. Н. Добровольская*. Отчеты судей и народных заседателей. М., 1969, 9. lpp.

²⁰ Sk. *Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma*, 94. lpp.

²¹ V. I. Ļeņins. *Raksti*, 4. sēj., 355. lpp.

villietu iztiesāšanā. Sabiedrisko organizāciju un darbaļaužu kolektīvu piedalīšanās civilprocesā ļauj izmantot cīņā ar tiesību pārkāpumiem ne tikai likuma spēku, bet arī sabiedriskās domas autoritāti un sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļus. «Cīņā ar pagātnes paliekām, ar individuālisma un egoisma izpausmēm,» teikts PSKP Programmā, «liela loma ir sabiedrībai, sabiedriskās domas ietekmei, kritikas un paškritikas attīstībai. Pretsabiedriskas rīcības biedriska nosodišana pakāpeniski kļūs par galveno līdzekli, lai izskaustu buržuāziskos uzskatus, tikumus un paradumus.»²²

Sabiedriskās domas noskaidrošana un izmantošana ir visu valsts orgānu kopējs politisks pienākums. Pieredze rāda, ka šo pienākumu ir lietderīgi nostiprināt konstitucionālajās vai citās tiesību normās. Tādā veidā politiskais pienākums transformējas konkrētā tiesiskā pienākumā.²³

Sā pienākuma tiesiskais regulējums civilās tiesvedības sfērā izpaužas kā iespēja, izšķirot civiltiesiskos strīdus, sabiedriskajām organizācijām un darbaļaužu kolektīviem izteikt sabiedrisko domu tieši tiesas procesā. Sabiedrības piedalīšanās civilprocesā ir samērā daudzpusīga. Atkarībā no tiesas un sabiedrības sakaru pakāpes un rakstura visas esošās sabiedrības piedalīšanās formas civilprocesā var iedalīt tiešā un netiešā.

Saskaņā ar «PSR Savienības un savienoto republiku civilprocesa pamatiem» un savienoto republiku civilprocesa kodeksiem sabiedrība tieši tiesas procesā piedalās:

1) ierosinot tiesā civillietas, ja pēc likuma sabiedriskās organizācijas var griezties tiesā, lai aizstāvētu citu personu tiesības un intereses («Latvijas PSR CPK» 5. un 42. pants);

2) iestājoties jau ierosinātā civillietā, lai izteiktu tiesai savu viedokli par izskatāmo lietu («Latvijas PSR CPK» 149. pants).

Sabiedrības netieša piedalīšanās civilprocesā notiek tādējādi, ka sabiedriskā doma nonāk tiesā pastarpināti, piemēram, ar sabiedrisko organizāciju pilnvaroto starpniecību («Latvijas PSR CPK» 44. panta 3.—5. punkts) vai arī tiek izteikta ārpus civilprocesa, piemēram, presē, radio, sabiedrisko organizāciju atbildēs uz tiesas blakus lēmumiem utt.

²² Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma, 108. lpp.

²³ Sk. P. A. Сафаров. Выявление общественного мнения в государственно-правовой практике. — «Советское государство и право», 1967, № 10, 48. lpp.

Pieaugot padomju tautas radošajai aktivitātei, sabiedrības līdzdalība visās mūsu dzīves nozarēs, arī ciņā pret civiltiesiskajiem pārkāpumiem un strīdiem, gūst arvien jaunas formas. Kaut gan šai tendencei ir pozitīva nozīme, jāatzīst, ka pašreiz tiesu orgānu galvenais uzdevums ir pilnveidot jau izveidojušās sadarbības formas starp sabiedrību un tiesu orgāniem civillietu iztiesāšanā.

Padomju civilprocesuālā likumdošana attīsta ne tikai darbaļaužu kolektīvās līdzdalības formas tiesvedībā. Tā paver plašas iespējas arī atsevišķiem pilsoņiem piedalīties civilprocesā, lai aizstāvētu sabiedrības intereses un citu personu tiesības. V. I. Ļeņins ne vienreiz vien savos darbos uzsvēra, ka «tiesa ir orgāns, kam jāiesaista tieši itin visi trūcīgie ļaudis valsts pārvaldīšanā (jo tiesu darbība ir viena no valsts pārvaldīšanas funkcijām)...»²⁴ Viskrievijas trešajā padomju kongresā viņš izteica pārliecību, ka «ar katru padomju varas soli izvirzīsies arvien lielāks un lielāks daudzums cilvēku, kāš būs galīgi atbrīvojušies no vecā, buržuāziskā aizsprieduma, it kā vienkāršs strādnieks un zemnieks nevarētu pārvaldīt valsti. Viņš to var un iemācīsies, ja uzņemsies pārvaldīt!»²⁵

Tiesvedība civillietās, tāpat kā citas valstiskās darbības formas, pilnīgi apstiprina šā V. I. Ļeņina paredzējuma pareizību. Lai aizstāvētu sabiedrības intereses un citu personu tiesības, atsevišķi pilsoņi gan paši veic atsevišķas procesuālas darbības, gan piedalās dažādās procesuālās darbībās, piemēram, lietas atklātā iztiesāšanā («Latvijas PSR CPK» 10. pants). Likumā paredzētajos gadījumos atsevišķi pilsoņi var celt prasību citu personu interesēs («Latvijas PSR CPK» 5. un 42. pants). Atsevišķi pilsoņi var uzstāties kā citu personu pārstāvji tiesā («Latvijas PSR CPK» 44. panta 7. punkts), būt par pieaicinātiem lieciniekiem («Latvijas PSR CPK» 379. pants), izpildīt parādnieku mantas glabātāja pienākumu («Latvijas PSR CPK» 380., 382., 384. pants) un veikt citas likumā paredzētas procesuālas darbības. Tādā veidā atsevišķi pilsoņi sekmē sociālistiskās jurisdikcijas realizēšanu. Nav šaubu, ka tiesas sakari ar atsevišķiem pilsoņiem turpmāk pilnveidosies un nostiprināsies,

²⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 229. lpp.

²⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 418. lpp.

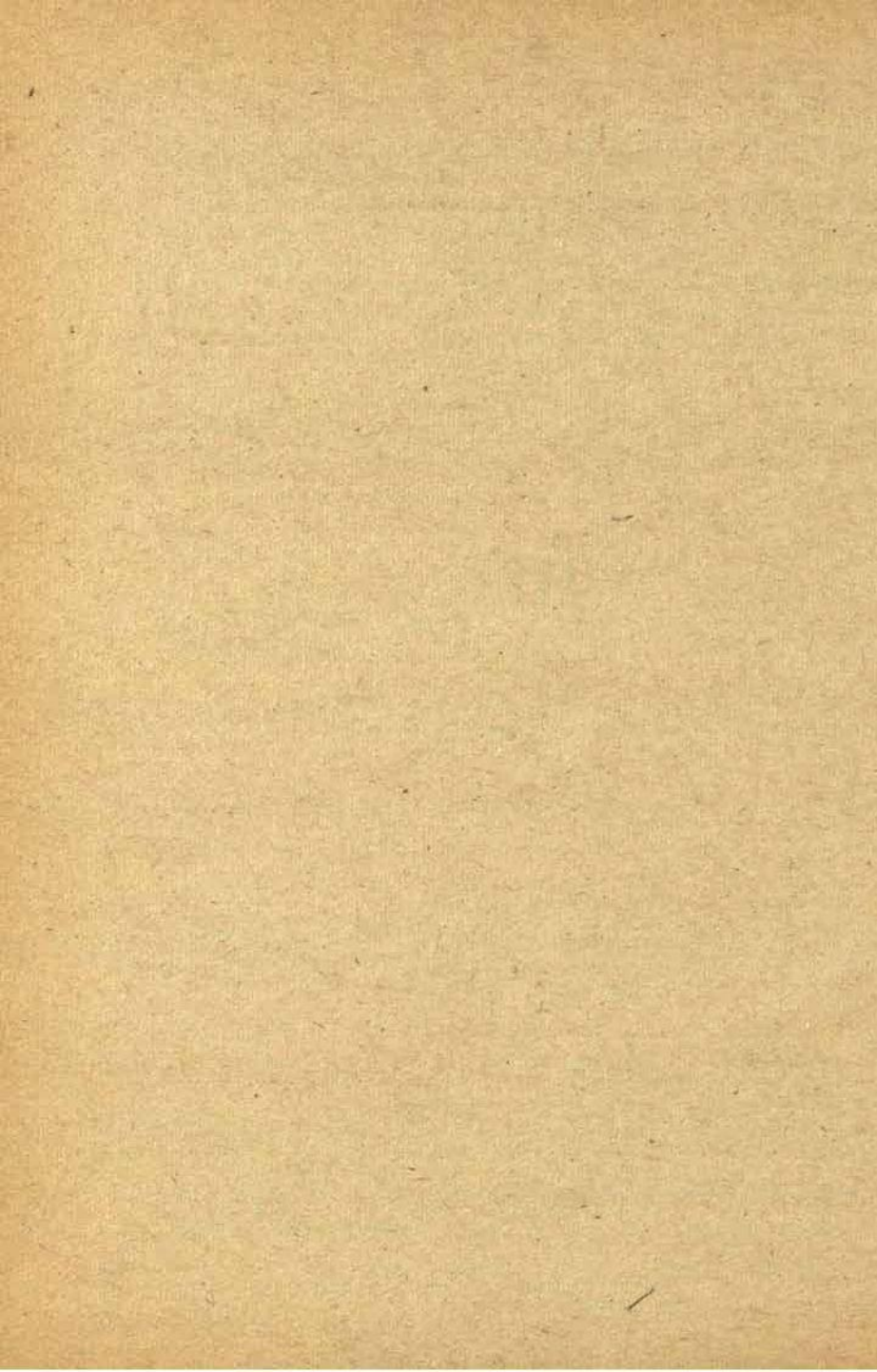
tāpat kā attīstās tiesas sakari ar sabiedriskām organizācijām un darbaļaužu kolektīviem.

PSKP Programmā uzsvērts, ka padomju tiesas demokrātiskie principi tiks tālāk attīstīti un pilnveidoti.²⁶ Tas viss mūs šuvina laikam, kad, runājot V. I. Ļeņina vārdiem, sabiedrības pārvaldes valstiskās «funkcijas, kas arvien vairāk vienkāršosies, izpildīs visi pēc kārtas, kas kļūs vēlāk par ieradumu un beidzot izzudīs kā īpaša cilvēku slāņa *īpašās funkcijas*».²⁷

²⁶ Sk. Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma, 95. lpp.

²⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 391. lpp.

III

M. BLOMA, juridisko zinātņu kandidāte

V. I. ĻEŅINA MĀCIBA PAR DETERMINISMU UN DAŽAS KRIMINĀLATBILDĪBAS PROBLĒMAS

Padomju krimināltiesību teorija pēdējos gados lielu uzmanību pievērš kriminālatbildības problēmai un tās realizācijas stadijām, Kriminālatbildības jēdzienu vairums zinātnieku atvasina no krimināltiesiskajām attiecībām, bet viņu uzskatī par krimināltiesisko attiecību būtību, kā arī par kriminālatbildības jēdzienu un šā jēdziena saturu ir dažādi.¹

Balstoties uz V. I. Ļeņina mācību par determinismu, gribu atbalstīt to zinātnieku uzskatus, kuri krimināltiesisko attiecību rašanos saista ar faktu, ka noziegums tiek izdarīts, t. i., ar tādu nodarījumu, kas satur krimināllikumā paredzēto nozieguma sastāvu. Krimināltiesiskās attiecības rodas starp valsti un personu, kas izdarījusi noziegumu, jo tieši valsts nosaka kriminālatbildības pamatu un robežas. Valsts funkcijas — saukt pie kriminālatbildības un sodīt (vai izņēmuma veidā — atbrīvot no soda) — realizē īpaši valsts orgāni: izmeklēšanas iestādes, tiesa, labošanas darbu iestādes.

Krimināltiesisko attiecību saturu veido, no vienas puses, vainīgās personas pienākums atbildēt par izdarīto noziegumu un tam korespondējošās tiesības atbildēt tikai saskaņā ar likumu; no otrās puses, valsts tiesības saukt vainīgo personu pie kriminālatbildības un sodīt un tām korespondējošais pienākums noteikt sodu tikai likuma robežās vai arī likumā paredzētajos gadījumos atbrīvot vainīgo no soda.

¹ Sk. Я. М. Браунин. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве. М., 1963; В. И. Курляндский. Уголовная ответственность и меры общественного воздействия. М., 1965; Н. С. Лейкина. Личность преступника и уголовная ответственность. Л., 1968; Проблемы вины в советском уголовном праве. — Ученые записки Дальневосточного государственного университета, вып. 21, ч. 1. Владивосток, 1968.

Krimināltiesiskās attiecības rodas ar nozieguma izdarīšanas brīdi, jo tieši ar šo brīdi valstij tās pilnvaroto orgānu personā rodas tiesības uzsākt kriminālvajāšanu, saukt vainīgo pie kriminālatbildības, sodīt un likt piespriesto sodu izciest, bet vainīgajam rodas pienākums atbildēt par savu nodarījumu, saņemt likumā paredzēto sodu un to izciest. Līdz ar to kriminālatbildība ir objektīvi pastāvoša kategorija — pienākums atbildēt par nodarījumu, ko likumdevējs jau iepriekš novērtējis kā noziedzīgu, aprakstot šāda nodarījuma pazīmes krimināllikumā un paredzot par to sodu.

Šādi pamatot pienākumu iespējams, balstoties uz marksistiski-ļeņinisko mācību par determinismu un gribas brīvību, jo kriminālatbildības institūta mērķis ir ietekmēt noziegumu izdarījušo personu un citas svārstīgas personas, lai viņas atturētos no sabiedrībai bīstamas darbības.

Sabiedrība var uzlikt savam loceklim pienākumu atbildēt par nozieguma izdarīšanu tikai tad, ja viņš ir spējīgs saprast sava nodarījuma būtību un nozīmi un virzīt savu darbību vēlamā virzienā, t. i., ja viņš nodarījuma izdarīšanas laikā bijis piešķaitāms.

Pieskaitāmības problēma cieši saistīta ar plašāku problēmu — gribas brīvības problēmu. Fr. Engelss uzsvēra, ka nevar runāt par morāli un tiesībām, neskarot jautājumu par tā saucamo gribas brīvību, par cilvēka pieskaitāmību, par attiecībām starp nepieciešamību un brīvību.²

Marksistiski-ļeņiniskā mācība par brīvību un nepieciešamību dod šīs problēmas zinātniski pamatotu atrisinājumu. Marksisms-ļeņinisms neidentificē nepieciešamību un cēlonību, kas dod iespēju atklāt cilvēka gribas un apziņas aktīvo lomu. Saskaņā ar marksisma-ļeņinisma mācību brīvība un nepieciešamība neizslēdz viena otru; tās atrodas nevis nesamierināmā pretrunā, bet gan dialektiskā vienībā.

Marksistiskajai gribas brīvības izpratnei nav nekā kopēja ar «ne no kā» nealkarīgu, «nenosacītu» brīvību, kādu sludina ideālisti.

V. I. Ļeņins darbā «Materialisms un empīriokriticisms» un «Filozofiskajās burtniecās» uzsvēra personas uzvedības deter-

² Šk. К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения, т. 20. М., 1961, 115. lpp.

minēto raksturu. Ļeņins parādīja cilvēka subjektīvā uzskata maldīgumu, ka viņa mērķi it kā esot neatkarīgi no ārējās pasaules, jo patiesībā cilvēka centienus un mērķus nosaka objektīvā pasaule. Cilvēks savā praktiskajā darbībā ir atkarīgs no objektīvās pasaules, tā nosaka viņa darbības raksturu.³

Atzīstot cilvēka uzvedības determinēto raksturu, materiālistiskā dialektika neizslēdz brīvību. K. Markss ar brīvību saprata valdīšanu pār nepieciešamību.⁴ Fr. Engelss uzskatīja, ka «brīvība slēpjas valdīšanā pašiem pār sevi un pār ārējo dabu, pamatojoties uz dabas nepieciešamību (Naturnotwendigkeiten) izpratni, tāpēc tā ir vēsturiskās attīstības nepieciešams produkts».⁵

Ar gribas brīvību saprotot ne vien nepieciešamības izziņāšanu, bet arī valdīšanu pār to, marksistiskā filozofija atklāj gribas nozīmi personas uzvedībā, apziņas un gribas īsto nozīmi un vietu. Balstoties uz marksistisko filozofiju par gribas brīvības izpratni, krimināltiesību zinātne pamato personas vainu un atbildību. «Engelss nešaubās,» rakstīja V. I. Ļeņins, «ka pastāv «aklā nepieciešamība». Viņš atzīst, ka pastāv nepieciešamība, ko cilvēks *nav izziņājis*. ... Ja mahisti būtu padomājuši dziļāk, viņi nebūtu varējuši nepamanīt *pilnīgu identitāti*, kāda ir Engelsa spriedumos par lietu objektīvās dabas izziņāmību un par «lietas par sevi» pārvēršanos «lietā priekš mums», no vienas puses, un viņa spriedumos par aklā, neizzināto nepieciešamību — no otras. Katra atsevišķā cilvēciskā indivīda apziņas attīstība un visas cilvēces kolektīvo zināšanu attīstība uz katra soļa mums parāda neizzinātās «lietas par sevi» pārvēršanos par izziņāto «lietu priekš mums», aklās, neizzinātās nepieciešamības, «nepieciešamības par sevi» pārvēršanos par izziņāto «nepieciešamību priekš mums».⁶

V. I. Ļeņins pamato apziņas un gribas aktīvo lomu marksistiskā determinisma pozīcijām. Par cilvēka apziņas nozīmi nepieciešamības izziņāšanā un kundzības nodrošināšanā pār to Ļeņins rakstīja: «Engelsam visa cilvēka dzīvā prakse ielaužas

³ Sk. V. I. Ļeņins. *Философские тетради*. М., 1947, 161.—164. lpp.

⁴ Sk. K. Маркс, Ф. Энгельс. *Сочинения*, т. 4, 281. lpp., zemteksta piezīme.

⁵ Fr. Engelss. *Anti-Dirings*. Rīgā, 1947., 113. lpp.

⁶ V. I. Ļeņins. *Раксти*, 14. sēj., 170.—171. lpp.

pašā atziņas teorijā, sniedzot patiesības *objektīvo* kritēriju: kamēr mēs nezinām dabas likumu, tas, pastāvot un darbojoties neatkarīgi, ārpus mūsu apziņas, padara mūs par «aklās nepieciešamības» vergiem. Ja mēs esam uzzinājuši šo likumu, kas darbojas (kā to tūkstošiem reižu atkārtojis Markss) *neatkarīgi* no mūsu gribas un no mūsu apziņas, — tad mēs esam dabas kungi. Kundzība pār dabu, kura parādās cilvēces praksē, ir rezultāts dabas parādību un procesu objektīvi pareizam atspoguļojumam cilvēka galvā, ir pierādījums tam, ka šis atspoguļojums (tā robežās, ko mums rāda prakse) ir objektīva, absolūta, mūžīga patiesība.»⁷

Cilvēku praktiskā darbība patiešām pierāda, ka personas apziņai un gribai ir aktīva loma.

Marksisms-ļeņinisms, atklājot personas apzinātas rīcības nozīmi, dod iespēju zinātniski atrisināt vainas problēmu un līdz ar to pamatot kriminālatbildību par nozieguma izdarīšanu.

V. I. Ļeņins, atmaskojot subjektīvos sociologus (Mihailovski u. c.), darbā «Narodņicisma ekonomiskais saturs» rakstīja: «Vēsturi darina, — spriež Mihailovska kgs, — dzīva personība ar visām savām domām un jūtām.» Pilnīgi pareizi. Bet kas noteic šīs «domas un jūtas»? Vai var nopietni aizstāvēt tādu uzskatu, ka tās parādās nejauši un nevis nepieciešami izriet no konkrētās sabiedriskās vides, kura noder kā personības garīgās dzīves materiāls un objekts un kura atspoguļojas personības «domās un jūtās» no pozitīvās vai negatīvās puses, tās vai citas sabiedriskās šķiras interešu pārstāvēniecībā? Un tālāk: pēc kādām pazīmēm mums jāspriež par *reālo* personību *reālajām* «domām un jūtām»? Saprotams, ka tāda pazīme var būt tikai viena: šo personu *darbība*, — bet, tā kā runa ir tikai par sabiedriskajām «domām un jūtām», tad jāpiebilst vēl: personību *sabiedriskā darbība*, t. i., *sociālie fakti.*»⁸

Subjektīvie sociologi, cīnoties pret marksismu, centās to visādi izkropļot un apmelot. Viņi apgalvoja, ka determinisms izslēdz atbildību, ētiku, cilvēka rīcības morālisku novērtējumu un vainu.

Sai sakarībā V. I. Ļeņins darbā «Kas tie tādi «tautas draugi» un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem?» rakstīja: «Lieta

⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 14. sēj., 171.—172. lpp.

⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 1. sēj., 363.—364. lpp.

tā, ka tas ir viens no iemīļotākiem subjektīvā filozofa zirdziņiem — ideja par konfliktu starp determinismu un tikumību, starp vēsturisko nepieciešamību un personības nozīmi. Viņš (Mihailovskis — *M. B.*) aprakstījis par to kaudzes papīra un sarunājis bezgala daudz sentimentālu sīkpilsonisku blēņu, lai atrisinātu šo konfliktu par labu tikumībai un personības lomai. Patiesībā te nekāda konflikta nav: to izdomājis Mihailovska kgs, kas nobijies (un ne bez pamata), ka determinisms atņems pamatu viņa tik iemīļotajai sīkpilsoniskajai morālei. Determinisma ideja, nosacīdama cilvēku rīcības nepieciešamību, noraidīdama mulķīgo pasaciņu par gribas brīvību, it nemaz neiznīcina ne cilvēka saprātu, nedz sirdsapziņu, nedz viņa darbības novērtējumu. Gluži pretēji, tikai ar deterministiskā uzskata palīdzību arī ir iespējams noteikti un pareizi novērtēt, bet nevis uzvelt visu, ko tikai vien vēlas, brīvai gribai. Tāpat arī vēsturiskās nepieciešamības ideja it nebūt nesatricina personības lomu vēsturē: vēsture visa veidojas tieši no personību rīcības, kuras neapšaubāmi ir darbinieki.»⁹

Ļeņins parādīja arī, kāpēc subjektīvie sociologi, nespēdami izprast sakarus starp determinismu un gribas brīvību, nonāca līdz fatālismam.

Kritizējot Mihailovska un citu Krievijas subjektīvistu sīkburžuāzisko ideoloģiju, Ļeņins izklāstīja marksisma attieksmi pret ētiku, kam jāpievērš liela vērība, risinot atbildības problēmu krimināltiesībās.

«Autors,» raksta V. I. Ļeņins, «citē jauku Engelsa paskaidrojumu par brīvības attiecību pret nepieciešamību: «Brīvība ir nepieciešamības saprašana». Determinisms ne vien neparedz fatālismu, bet, otrādi, tieši arī liek pamatu saprātīgai rīcībai. Nevar pie visa tā nepiebilst, ka Krievijas subjektīvistu neprata atrisināt pat tik elementāru jautājumu kā jautājumu par gribas brīvību. Mihailovska kgs nevarīgi maldījās determinisma un fatālisma sajaukumā un atrada izeju... nosēžoties starp diviem krēsliem: nevēlēdamies noliēgt likumsakarību, viņš apgalvoja, ka gribas brīvība ir mūsu apziņas fakts... un tāpēc var noderēt par ētikas pamatu. Protams, ka, pielāgojot šīs idejas so-

⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 1. sēj., 136. lpp.

cieloģijai, tās nevarēja neko dot, izņemot utopiju vai tukšu morāli, kas ignorē sabiedrībā notiekošo šķiru cīņu.»¹⁰

Kā liecina iepriekš minētie citāti, Ļeņins savos darbos pamatoja determinisma marksistisko izpratni. Krimināltiesību zinātne padarīja to sev par metodoloģisku un filozofisku bāzi, risinot sarežģītās vainas un ar to saistītās kriminālatbildības problēmas.

Visi padomju tiesību zinātnieki vadās no determinisma idejas, no cilvēka darbības nosacītā rakstura, kategoriski noraidot indeterminismu, kas izriet no subjektīvisma filozofijā. Tikpat kategoriski viņi atzīst, ka brīva griba izpaužas uzvedībā, kas nav ārējo apstākļu uzspiesta. Tieši šādu brīvas gribas izpratni marksisma-ļeņinisma pamatlicēji vairākkārt uzsvēruši kā cilvēka atbildības nosacījumu par savu rīcību.

Tā, Fr. Engelss darbā «Ģimenes, privātipašuma un valsts izcelšanās» uzsvēra, «ka cilvēks par savu rīcību tikai tad ir pilnā mērā atbildīgs, ja viņš to darījis no pilnīgi brīvas gribas, un ka tikumisks pienākums ir pretoties katrai piespiešanai uz netikumisku rīcību».¹¹

Šis Fr. Engelsa atziņas palīdz padomju krimināltiesību zinātnei pareizi izšķirt jautājumu par nepieciešamo aizstāvēšanos, galējo nepieciešamību, par fizisko un psihisko piespiešanu u. c.

Savā darbā «Anti-Dirings» Fr. Engelss rakstīja: «Katra... indivīdā domāšanai mēs varam piedēvēt suverenitāti tikai tiklīdz, ciktāl mēs nezinām nekādas varas, kas varētu atsevišķam indivīdam, kamēr tas atrodas veselā un modrā stāvoklī, ar varu uzspiest kādu domu.»¹²

Marksistiskajā juridiskajā literatūrā dažādi apzīmē gribas brīvību — to dēvē gan par «relatīvi brīvu gribu»,¹³ gan par

¹⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 1. sēj., 377. lpp.

¹¹ Fr. Engelss. Ģimenes, privātipašuma un valsts izcelšanās. Rīgā, 1946., 72. lpp.

¹² Fr. Engelss. Anti-Dirings, 87. lpp.

¹³ Общая теория советского права. М., 1966, 20. lpp.; П. И. Дагель. Проблемы вины в советском праве. — Ученые записки Дальневосточного государственного университета, вып. 21, ч. 1, Владивосток, 1968, 7. lpp.

«apziņas brīvību», «apzināto lēmumu brīvību», gan par «rīcības izvēles brīvību».¹⁴

Padomju tiesību zinātnieki dažādi pamato cilvēka uzvedības iekšējo determinantu.¹⁵ Bet neviens neapstrīd, ka cilvēka vajadzības un intereses, viņa mērķi un motīvi ir ārēji un iekšēji determinēti. Cilvēka gribu tāpat determinē ārējā vide un viņa paša personība, kas veidojas tās pašas vides ietekmē. Kā apgalvoja V. I. Ļeņins: «Nevar dzīvot sabiedrībā un būt brīvs no sabiedrības.»¹⁶

Tai pašā laikā visi padomju tiesību zinātnieki atzīst, ka cilvēka uzvedības objektīvi un subjektīvi nosacītais raksturs neizslēdz viņa iespēju izvēlēties uzvedības konkrēto formu, savu vajadzību apmierināšanas veidu un nosprausto mērķu sasniegšanas līdzekļus. Tieši te padomju krimināltiesību teorija saskata kriminālatbildības pamatojumu.

Cilvēks, ja vien tas netiek piespiests no ārienes, vienmēr atrodas šādas alternatīvas priekšā: izdarīt noziegumu vai to neizdarīt. Uz noziedzīgu rīcību viņu var pamudināt ārējie sociālie apstākļi un iekšēji dzinuli, kas determinē viņa apziņu un uzvedību. Bet viņa apziņu determinē arī objektīvi pastāvošs pienākums — atturēties no nozieguma. Personas apziņu un uzvedību determinē arī soda piemērošanas draudi.

Cilvēkam ir iespēja izšķirties par vienu no alternatīvām. Ja viņš izšķiras par uzvedību, kas apdraud sabiedrības intereses, viņam jāatbild sabiedrības priekšā. Atzīstot, ka cilvēka rīcību determinē viņa kaislības un mērķi, pārliecība un sirdsapziņa, ne tikai neizslēdzam, bet arī nemazinām viņa atbildību par savu rīcību. Ja cilvēks konkrētā situācijā pats pēc savas pārliecības izvēlas zināmu rīcības variantu, viņš to dara brīvi un pats uzņemas arī atbildību par savu izvēli un tās sekām, jo viņa pienākums ir izvēlēties tādu uzvedības variantu, kas sa-

¹⁴ А. И. Санталов. Уголовная ответственность и «свобода воли». — «Вестник Ленинградского университета», № 5. Экономика, философия, право, вып. 1, 1968, 121. lpp.

¹⁵ Sk. А. И. Санталов. Уголовная ответственность и «свобода воли», 122. lpp.; М. Э. Шаргородский. Детерминизм и ответственность. — «Правоведение», 1968, № 1, 42.—43. lpp.

¹⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 10. sēj., 30. lpp.

skanētu ar tiesību un morāles normām. Un viņam bija iespēja to darīt.¹⁷

Marksistiski-ļeņiniskā mācība par determinismu un gribas brīvību dod iespēju pamatot atbildību kā par noziegumiem, kas izdarīti ar nodomu (tiši), tā arī par tādiem, kas izdarīti aiz neuzmanības.

Persona, kas izdara noziegumu ar tiešu vai netiešu nodomu, kā arī aiz noziedzīgas pašpaļāvības, apzinās savas darbības vai bezdarbības sabiedriski bīstamo raksturu un paredz arī iespējamās sabiedriski bīstamās sekas. Šādas personas griba ir viens no viņas uzvedības determinantiem, viens no faktoriem, kas nosaka viņas rīcību. Šī persona var saskaņot savu uzvedību ar tiesību un morāles normām. Turpretī, ja tā neatsakās no sabiedriski bīstamas darbības, tad viņa ir vainīga par to.

Grūtāk atrast personas atbildības pamatojumu, ja tā ir izdarījusi noziegumu aiz nevēribas.

Buržuāziskā krimināltiesību zinātne nespēja atrisināt jautājumu par «absolūti brīvas gribas» izpausmi noziegumos, kas izdarīti aiz nevēribas, kad persona neapzinās savas darbības sabiedriski bīstamo raksturu, neparedz iespējamās sabiedriski bīstamās sekas, kaut gan tai vajadzēja un tā varēja šīs sekas paredzēt. Daļa buržuāzisko teorētiķu uzskata, ka aiz nevēribas izdarītajos noziegumos nevar runāt par vainu. Atbildības pamatā ir nodarījuma objektīvā bīstamība.

Tikai marksistiski-ļeņiniskais determinisms, kas dialektiski saskaņo atziņu par personas uzvedības ārēji un iekšēji nosacīto raksturu ar šīs personas apziņu un gribu kā svarīgāko faktoru, kurš nosaka tās uzvedību, dod iespēju atklāt personas psihiskās iespējas arī tad, kad tā rīkojas nevērigi. Personas iespējas paredzēt savas darbības vai bezdarbības sekas ir visai lielas. Ja persona koncentrē savu uzmanību vajadzīgajā virzienā, ja viņa pakļauj to sava pienākuma izpildei, ja priekšā stāvošā uzdevuma veikšana virza tās psihisko procesu, tad persona spēj paredzēt arī savas darbības vai bezdarbības rezultātu. Tātad pastāv psihisks sakars starp šo rezultātu un personas apziņu un gribu. Persona varēja izpildīt savu pienākumu

¹⁷ Sk. A. И. Санталов. Уголовная ответственность и «свобода воли», 123. lpp.

un nepieļaut sabiedriski bīstamu nodarījumu, un tā arī vajadzēja rīkoties. Nozieguma izdarīšana aiz nevērības liecina, ka persona ignorēja savu pienākumu un neievēroja esošās iespējas novērst sabiedriski bīstamās sekas. Arī šeit parādās cilvēka apziņas aktīvā loma.

Marxistiski-ļeņiniskā gribas brīvības izpratne dod iespēju norobežot un pareizi novērtēt pieskaitāmo personu rīcību, kuras varēja apzināties savas darbības sabiedriski bīstamo raksturu un to vadīt, un nepieskaitāmo personu rīcību, kurām šādas spējas nav — tās vai nu neapzinājās, ka viņu darbība (bezdarbība) ir sabiedriski bīstama, vai nespēja to vadīt.

Lai personu varētu atzīt par vainīgu un atbildīgu par sabiedriski bīstamo darbību, jāpierāda, ka tā varēja saprast un atturēties no šīs sabiedriski bīstamās darbības, bet nav šo iespēju izmantojusi. Tas pats jāsaka par personu, kuras pienākums bijis ar savu darbību novērst sabiedriski bīstamas sekas un kurai šāda iespēja bijusi, bet kura šo iespēju nav izmantojusi. Tikai tādu personu var nosodīt no sociālistiskās likumības un komunistiskās morāles viedokļa. Ja personai tādu iespēju nebija, ja viņa hroniskas gara slimības, gara darbības pārejošu traucējumu, plānprātības vai cita slimīga stāvokļa dēļ konkrēta sabiedriski bīstama nodarījuma izdarīšanas brīdī nespēja apzināties savu darbību vai to vadīt — viņu nevar nosodīt, nevar saukt pie kriminālatbildības — viņa nav vainīga.

Sai sakarā krimināltiesību teorijā radās jautājums, kā pamatot tādas personas kriminālatbildību, kura izdarījusi noziegumu stiprā dzēruma stāvoklī, kad tā nav varējusi apzināties savas darbības raksturu un to vadīt.

Kā zināms, «PSRS un savienoto republiku kriminālās likumdošanas pamatu» 12. pantā teikts, ka «persona, kas noziegumu izdarījusi dzērumā, nav atbrīvojama no kriminālatbildības».

Protams, nav nekādu grūtību pamatot personas kriminālatbildību un pat paaugstinātu atbildību par nozieguma izdarīšanu dzērumā, ja noreibums nav sasniedzis tādu pakāpi, ka persona pilnīgi zaudē paškontroli. Daļa zinātnieku atzīst, ka dzērumā persona nekad nezaudē iespēju apzināties savu darbību un to pilnīgi vadīt, tāpēc viņiem nerodas grūtības, pamatojot tādu personu atbildību.¹⁸

¹⁸ Sk. В. В. Орлов. Субъект преступления. М., 1958, 73. un sek. lpp.

Citi padomju kriminālisti atzīst, ka arī vienkāršais dzērums stāvoklis var izraisīt tādas izmaiņas cilvēka psihē, kas atņem viņam iespēju apzināties savas rīcības būtību un bīstamību. Daži autori šo stāvokli pat nosauc par «faktisko nepieskaitāmību».¹⁹

Nav pamata šaubīties, ka cilvēks dzērumā var pilnīgi zaudēt spējas apzināties savu darbību, to vadīt un tādā stāvoklī izdarīt sabiedriski bīstamu nodarījumu. Krimināllikums arī par šādā stāvoklī izdarītu sabiedriski bīstamu nodarījumu neparedz atbrīvošanu no atbildības. Padomju tiesību zinātnieki neapstrīd šādu jautājuma reglamentāciju. Tāpēc arī izvirzās jautājums par kriminālatbildības pamatojumu šādos gadījumos.

Daļa zinātnieku uzskata, ka tas ir vienīgais gadījums, kad kriminālatbildība paredzēta, bet trūkst vainas, jo nav subjektīvas atbildības pamata. Viņi samierinās ar šādu stāvokli un to attaisno ar kriminālpolitikas apsvērumiem, galvenokārt, pamatojot šādu stāvokli ar subjekta sabiedrisko bīstamību.

So viedokli daži teorētiķi aizstāvēja 20. gados,²⁰ daži arī vēl 60.—70. gados.²¹ Tā, V. Smirnovs apgalvo, ka PSRS un savienoto republiku «Kriminālās likumdošanas pamatu» 12. pants pieļauj sabiedriski bīstama rezultāta objektīvu pieskaitāmību, jo tas satur izņēmumu no Pamatu 3. pantā nostiprinātā kriminālatbildības pamatprincīpa. Šādu jautājuma atrisinājumu viņš atzīst par vienīgi iespējamu un pareizu. Pilnīgā dzērums stāvoklī izdarītu sabiedriski bīstamu nodarījumu sodīšana kalpo, pēc V. Smirnova domām, sociālistiskās sabiedrības morālo prasību apmierināšanai, tātad vispārējai prevencijai. Speciālās prevencijas mērķi šādos gadījumos viņš saskata atmaksā par izdarīto noziegumu.

Šādam apgalvojumam nevar pievienoties, jo tas pilnīgi ignorē krimināltiesību un soda noteikšanas pamatprincīpu — likumības un humānisma princīpu.

¹⁹ И. И. Горелик. Значение состояния опьянения при совершении общественно опасных действий. — В сб.: Вопросы уголовного права и процесса, вып. 1, Минск, 1958, 26. лрр.

²⁰ Ск. Е. Сосницкий. О преступлениях, совершенных в состоянии опьянения. — «Вестник советской юстиции», 1927, № 4, 173. лрр.

²¹ Ск. В. Г. Смирнов. Основание уголовной ответственности и наказания за преступления, совершенные в состоянии опьянения. — «Вестник Ленинградского университета», № 11. Серия экономики, философии и права, вып. 2, 1964, 131. un sek. лрр.

Tiesību zinātnieki N. Leikina, B. Beisenovs, P. Dagels, A. Gabiani uzskata, ka Pamatu 12. pantā nemaz nav paredzēta atteikšanās no «vainas principa». N. Leikina kriminālbildības pamatu šais gadījumos saskata tai apstākļi, ka persona pati apzināti novedusi sevi tādā stāvoklī. Lai izslēgtu domstarpības un nepieļautu objektīvas pieskaitāmības gadījumus, N. Leikina ieteic savienoto republiku kriminālkodeksu sevišķajā daļā paredzēt īpašu pantu, kurā būtu noteikta personas kriminālbildība par sevis novešanu līdz tādām dzēruma stāvoklim, kad tā, izdarot sabiedriski bīstamu darbību, nespēj apzināties tās raksturu un to vadīt.²²

Tāpat N. Leikina iesaka paredzēt kriminālbildību nevis par tiem noziegumiem, kurus attiecīga persona faktiski izdarījusi dzēruma stāvoklī, bet tikai par sevis novešanu līdz stipram dzēruma stāvoklim, kad nav iespējams novērtēt savu darbību un tās sekas.

Literatūrā ir izteikti arī citi priekšlikumi.²³

Nav šaubu, ka personas, kas izdarušas sabiedriski bīstamus nodarījumus stiprā dzēruma stāvoklī, nebūdamas spējīgas novērtēt savu darbību un to vadīt, nevar atzīt par nepieskaitāmām. Nepieskaitāmo personu rīcība un uzvedība neatspoguļo šo personu uzskatus un morāles principus. Tā ir slimības izpausme, patoloģijas simptoms. Toties dzērumā izdarīta sabiedriski bīstama darbība pauž personas nostādni, viņas sociālās pozīcijas, tāpēc atzīstama par personības aktu. Šāda persona, atšķirībā no nepieskaitāmas, varēja nepieļaut tādu stāvokli, lai zaudētu spēju apzināties savu darbību vai to vadīt. Tāpēc šī persona atzīstama par vainīgu un tās rīcība — par nosodāmu.

A. Gabiani atzīst, ka atbildība par nodarījumiem, kas izdarīti pilnīgā dzēruma stāvoklī, pamatojas uz vainas principu tikai gadījumos, ja personas psihiskā attieksme pret savu nodarījumu, kas izdarīts pilnīgā dzēruma stāvoklī, izpaužas nodoma

²² Sk. H. C. Лейкина. К вопросу об обосновании уголовной ответственности за преступления, совершенные в состоянии опьянения. — «Вестник Ленинградского университета», № 11. Серия экономики, философии и права, вып. 2, 1958, 118.—123. lpp.

²³ Sk. Б. С. Бейсенов. Проблемы обоснования ответственности за преступления, совершенные в состоянии опьянения. — В сб.: Вопросы уголовного права и процесса, т. 7. Алма-Ата, 1963, 35. lpp.

vai neuzmanības formā jau tai brīdī, kad tā pati izraisa šādu bezsamaņas stāvokli.²⁴ Tomēr izšķirt jautājumu, kādā vainas formā izdara noziegumu persona, kas atrodas pilnīgā dzēruma stāvoklī, diezgan grūti. Jautājums joprojām gaida atrisinājumu, kas jābalsta uz marksistiski-leninisko mācību par determinismu un gribas brīvību, ar ko padomju krimināltiesību zinātne visumā pamato vainas un atbildības problēmu.

Gandrīz visi padomju tiesību zinātnieki personas atbildības filozofisko pamatojumu saskata tai apstākļi, ka persona, būdama pieskaitāma, spēj kritiski novērtēt savu rīcību un, kritiski novērtējot savu darbību un tās varbūtējās sekas, izšķirties par labu tam uzvedības variantam, kas atbilst sociālistiskās sabiedrības interesēm.

Kaut gan cilvēka atbildības filozofiskā pamatojuma problēmu padomju juristi visumā pareizi atrisinājuši, tomēr jautājumā par kriminālatbildības juridisko pamatojumu pastāv domstarpības. Daļa zinātnieku apgalvo, ka cilvēka spēja apzināti pieņemt lēmumus un izšķirties par noteiktu uzvedības variantu pati par sevi ir kriminālatbildības pamats. No «PSRS un savienoto republiku Kriminālās likumdošanas pamatu» 3. panta viņi galvenokārt uzsver to, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma persona, kas *vainīga* nozieguma izdarīšanā, t. i., kas *noziegumu izdarījusi ar nodomu vai aiz neuzmanības*. Tātad vainīgums, viņi secina, ir kriminālatbildības pamats. Tādu viedokli aizstāvēja prof. B. Ņikiforovs, T. Sergejeva, pa daļai A. Šļapočņikovs,²⁵ kā arī A. Saharovs.²⁶

Prof. B. Ņikiforovs un T. Sergejeva apgalvo, ka Pamatu 3. pānts par kriminālatbildības pamatu izvirza *nevis* nozieguma sastāvu, bet vainīgumu. Arī A. Šļapočņikovs atbalsta līdzīgu viedokli. Tikai viņš uzskata, ka kriminālatbildības un soda pamatā ir *ne vien* nozieguma sastāvs, bet arī citi apstākļi, kas raksturo nodarījumu un vainīgā personību, kaut tie arī ne-

²⁴ Sk. A. Габуани. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии опьянения. Тбилиси, 1968, 99. лрр.

²⁵ Sk. Б. С. Ни́кифоров. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. — В сб.: Важный этап в развитии советского права. М., 1960, 32. лрр.; Т. Л. Сергеева. — Турпат, 145. лрр., А. С. Шляпчников. — Турпат, 150.—151. лрр.

²⁶ Sk. А. Б. Сахаров. О личности преступника и причинах преступности в СССР. М., 1961, 23. лрр.

ietilpst nozieguma sastāvā, tomēr ietekmē vainas pakāpi un tātad — atbildības un soda individualizāciju.²⁷

Saskaņā ar otru viedokli, ko pašlaik aizstāv padomju tiesību zinātnieku vairākums (V. Smirnovs, M. Sargorodskis, A. Piontkovskis u. c.), kriminālatbildības pamats ir un paliek nozieguma sastāvs. Pēc viņu domām, tas izriet no «PSRS un savienoto republiku Kriminālās likumdošanas pamatu» 3. panta, kurā uzsvērts, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai persona, kas ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi *krimināllikumā paredzētu sabiedriski bistamu nodarījumu*.

No tā var secināt, ka Pamatu 3. pants tiek iztulkots dažādi. Pēc būtības Pamatu 3. pantā rod atspoguļojumu divi patstāvīgi padomju krimināltiesību principi: kriminālatbildība tikai par nodarījumu, kurā ir konstatējams nozieguma sastāvs (nozieguma sastāvs — vienīgais kriminālatbildības pamats), un kriminālatbildība tikai par personas vainu (noliegta objektīva pieskaitāmība). Likumdevējs nav nejauši sakopojis šos principus vienā pantā, dodot tiem nosaukumu: «Kriminālatbildības pamats». Tos nevar atdalīt vienu no otra, jo vaina — nodoma vai neuzmanības formā — ir katra nozieguma sastāva obligāta pazīme. Objektīvas pieskaitāmības noliegšana tikai pastiprina nozieguma sastāva kā vienīgā kriminālatbildības pamata nozīmi, nevis izvirza divus patstāvīgus kriminālatbildības pamatus.

Autori, kas saskata «Kriminālās likumdošanas pamatu» 3. pantā pamatojumu viedoklim, ka vaina (vainīgums) ir kriminālatbildības pamats, sajauc jautājumu par kriminālatbildības pamatu ar jautājumu par kriminālatbildības un soda individualizāciju.²⁸ Abi jautājumi ir savstarpēji saistīti, un tie jāizšķir tiesai sprieduma taisīšanas laikā; tie tomēr neaizstāj viens otru un ir pilnīgi patstāvīgi. Izšķirot jautājumu par to, vai konkrēta persona saucama pie kriminālatbildības un sodāma, tiesai vispirms jānoskaidro, vai personas nodarījumā ir inkriminētā nozieguma sastāvs, tātad, vai ir pamats personas saukšanai pie kriminālatbildības.

²⁷ Sk. A. C. Шляпочников. Minētais darbs, 150.—151. lpp.

²⁸ Sk. Я. М. Брайнин. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве, 31. lpp. un sek.

Pozitīvi atrisinot šo jautājumu, tiesai jānovērtē visi pārējie konkrētās lietas apstākļi, kā arī vainīgā personība, tātad — apstākļi, kas dod iespēju novērtēt personas vainas un bīstamības pakāpi un individualizēt atbildību; tas dod tiesai kritēriju atbilstoša soda veida un mēra izraudzīšanai vai arī vainīgā atbrīvošanai no soda.

No apstākļiem, kas ietekmē soda noteikšanu vai jautājuma izšķiršanu par atbrīvošanu no soda, vissvarīgākais ir personas vainas raksturs un pakāpe, jo tieši vaina kā viens no nepieciešamajiem nozieguma sastāva elementiem pamato vainīgā sabiedriski bīstamā nodarījuma nosodišanu no valsts un sabiedrības puses. Tas tomēr nedod pamatu pārspilēt vainas nozīmi, piedot tai kriminālatbildības pamata spēku. Nodoms un neuzmanība neparādās ārpus noteiktas likumā paredzētas sabiedriski bīstamas darbības vai bezdarbības. Personas psihiskā attieksme pret nodarījumu prezumē sabiedriski bīstama nodarījuma izdarišanu; tikai tāpēc šī attieksme kļūst par vienu no noteicošām kriminālatbildības pazīmēm.

Tātad, atzīstot, ka kriminālatbildības vienīgais pamats ir nozieguma sastāvs — visu likumā paredzēto nozieguma pazīmju kopums —, mēs nebūt nenoliedzam, ka «atbildība tikai par vainu» ir viens no padomju krimināltiesību principiem, kas aizvien vairāk nostiprinās padomju kriminālajā likumdošanā. Vaina ir viens no kriminālatbildības nosacījumiem nozieguma sastāva ietvaros, viens no tā elementiem. Kamēr nav noskaidrotas visas pazīmes, kas raksturo nozieguma objektu, objektīvo pusi un subjektu, jautājums par personas vainu nevar rasties, jo nav atrisināms. Ar vainas formu noskaidrošanu personas nodarījumā nobeidzas nozieguma sastāva konstatēšana. Tikai šai sakarībā un šai aspektā var runāt par vainu kā kriminālatbildības pamatu.

Atbildība par vainu kā viens no padomju krimināltiesību pamatprincipiem neparedz nekādus izņēmumus. Šai principā jāmeklē kriminālatbildības morālais pamatojums. Prasība pēc vainas kā nepieciešamā kriminālatbildības nosacījuma izriet no sociālistiskās jurisdikcijas taisnīguma un humānisma principiem un kalpo sociālistiskās likumības nostiprināšanai padomju krimināltiesībās. Padomju krimināltiesību princips — atbildība tikai par vainu — atbilst padomju sabiedrības tiesis-

kajai apziņai un tāpēc nodrošina iespēju ar tiesību palīdzību ietekmēt cilvēku uzvedību. Nevainīgu personu saukšana pie atbildības un sodīšana ir netaisna, tā ir pretrunā ar pilsoņu tiesisko apziņu.

V. I. Leņins vienmēr uzsvēra, ka sodīt var tikai vainīgos un atbilstoši vainas pakāpei.

Pirms Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas Leņins izskaidroja strādniekiem vainas principa būtību un nozīmi un mācīja viņiem aizsargāt savas intereses un tiesības.²⁹

V. I. Leņins atmaskoja buržuāzisko juristu mēģinājumu izkropļot vainas un atbildības jēdzienus.³⁰

Vainas principa precīzas ievērošanas nepieciešamību Leņins sevišķi uzsvēra pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas revolucionārās tiesiskās kārtības un likumības veidošanās periodā. Visus Leņina norādījumus par sociālistiskās valsts pārvaldīšanu caurstrāvo kategoriska prasība saukt pie atbildības un sodīt tikai vainīgos un noteikt sodu, kas būtu samērīgs ar vainas pakāpi.³¹

Vainas problēmai, kas nesaraujami saistīta ar kriminālatbildības problēmu, padomju krimināltiesību zinātnei, balstoties uz leņinismu, jāpievērš sevišķa uzmanība, sekmējot ar to sociālistiskās likumības nostiprināšanu.

²⁹ Sk. V. I. Leņins. Raksti, 2. sēj., 26. lpp.

³⁰ Sk. V. I. Leņins. Raksti, 4. sēj., 354. lpp.

³¹ Sk. V. I. Leņins. Raksti, 26. sēj., 333. lpp.; 27. sēj., 436. lpp., 438.—439. lpp., 445. lpp.; 33. sēj., 257. lpp., 295. lpp.; 35. sēj., 457. lpp.

A. LIEDE, juridisko zinātņu doktors

TIESISKO PIERĀDIJUMU PĀRBAUDES PROBLEMAS V. I. ĻEŅINA ATZIŅU SKATIJUMĀ

Filozofiskā skatījumā pierādījumi un pierādīšana kriminālprocesā ir objektīvās realitātes izzināšanas veids. Istenības izzināšana tiesvedībā ir ierobežota ar noskaidrojamo noziedzīgo nodarījumu, bet tā saistīta ar pierādīšanu. Pirmstiesas izmeklēšanā un tiesā noziegumu nav iespējams tvērt tieši, tas pieder pagātnei; tas jāpierāda ar tagadnē atrodamiem faktiem. Kriminālprocesuālā pierādīšana, kam ir sava specifika, pakļaujas vispārējai īstenības izzināšanas likumībai, kas ir principiāli vienāda visās izziņas sfērās.

Jebkura cilvēkam pieejamā esamības izzināšana filozofiski balstās uz atziņām par esamības un domāšanas būtību un savstarpējo sakaru. Dialektiskais materiālisms māca, ka objektīvā pasaule pastāv reāli ārpus mūsu apziņas, neatkarīgi no tās un ir izzināma. Izzināšana sastāv no diviem galvenajiem savstarpēji saistītiem posmiem — empīriskā (sajūtu posma) un loģiskā (racionālā, domāšanas posma). Empīriskajā posmā ārpusauli cilvēks uztver ar saviem maņu orgāniem. Loģiskajā posmā tiešā uztvere tiek domāšanas ceļā sakārtota un pārstrādāta. Kopsakarā ar agrāk iegūtām zināšanām rodas atziņa par uztverto. Bet ar to izziņas process vēl nav beidzies. V. I. Ļeņins māca, ka atziņu patiesīgums pārbaudāms praktiski, jo tikai tā iespējams noskaidrot iegūto priekšstatu atbilstību realitātei.¹ «No dzīvā vērojuma uz abstrakto domāšanu un no tās uz praksi — tāds ir patiesības izziņas, objektīvās realitātes izziņas dialektiskais ceļš.»²

¹ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 14. sēj., 94. lpp.

² V. I. Ļeņins. Raksti, 38. sēj., 153. lpp.

Šim V. I. Ņeņina tēzēm ir ne vien milzīga filozofiska, bet arī liela praktiska nozīme pierādījumu novērtēšanā kriminālprocesā, tāpēc tās praktiskajā tiesvedībā konsekventi jāievēro. Tikai tad, ja pierādījumu novērtēšanas nobeigumā konstatēto faktu patiesīgums tiek iespēju robežās praktiski pārbaudīts, no to kopsakara pietiekami droši var spriest par krimināllietā meklējamo patiesību. Turpretim, ja pierādījumi praktiski netiek pārbaudīti vai arī pārbaude nav pietiekami rūpīga, paveras ceļš izmeklēšanas nepilnībai un tiesvedības kļūdām.

Pierādījumu praktiskā pārbaude ir viens no svarīgākajiem pierādīšanas posmiem krimināllietā, pie kam tas ir cieši saistīts ar pierādījumu novērtēšanu. Tas izriet jau no dialektiskās metodes prasībām, un par to iespējams pārliecināties, aplūkojot pierādījumu novērtēšanas norisi un tās komponentus.

Pierādījumu teorija balstās uz dialektiskā materiālisma atziņām par objektīvās realitātes patiesas izziņāšanas iespēju un izziņas dialektisko metodi. Arī kriminālprocesuālajā pierādīšanā pamatmetode ir materiālistiskās dialektikas metode. Galvenās tās prasības, kuras jāievēro vienlīdz visos pierādīšanas posmos, ir šādas: a) parādību un lietu attīstības un maiņas ievērošana; b) pierādīšanas vispusība; c) uzkrātās praktiskās pieredzes izmantošana pierādīšanā un secinājumu patiesīguma pārbaudē; d) atziņas ievērošana, ka patiesība ir konkrēta.

Aplūkosim tos no šiem metodoloģiskajiem postulātiem, kam ir sevišķa nozīme pierādījumu pārbaudē krimināllietā.

Parādību un lietu attīstība un maiņa obligāti jāievēro pierādīšanas norisē. Visos pierādīšanas posmos (kā pierādījumu konstatēšanā un savākšanā, tā arī to pārbaudē un novērtēšanā) un visās tiesvedības stadijās (kā pirmstiešas izmeklēšanā un iztiesāšanā, tā arī sprieduma likumības un pamatotības pārbaudē), meklējot krimināllietā patiesību, vienlīdz nepieciešams izvairīties no lietu un parādību tikai statistiskas uztveres. Arī pierādīšanā jāpatur vērā, ka viss pakļauts nepārtrauktai kustībai un maiņai. Lai izmeklētājs pareizi novērtētu konstatētās nozieguma pēdas, noteikti nepieciešams ievērot iespējamās izmaiņas tajās. Šīs izmaiņas varētu būt radušās laika posmā no nozieguma pēdu izcelsmes līdz to konstatēšanas brīdim. Cietušā vai liecinieka liecībās arī nevar neievērot izmaiņas, kādām pakļauta uztvertā saglabāšana atmiņā laikā, kas pagājis līdz

liecināšanai. Novērtējot šīs izmaiņas, jāvadās no attiecīgām psiholoģiskām likumsakarībām. Bet krimināllietā nozīmīgu parādību attīstība un maiņa visticamāk un patiesīgāk atklājas tieši praktiskā pārbaudē. Tā ir nepieciešams komponents pierādījumu novērtēšanā. Procesuālie līdzekļi, kādus var izmantot šādai praktiskai pārbaudei, ir šādas izmeklēšanas darbības: liecību pārbaude uz vietas, uzrādīšana uzzīmēšanai, konfrontēšana, skaņu ierakstu atskaņošana, izmeklēšanas eksperiments un arī ekspertīze.

Praktiskās pieredzes izmantošana ir kriminālprocesuālās pierādīšanas neatņemama sastāvdaļa. Tas spilgti izpaužas jebkurā izmeklētāja, prokurora vai tiesneša darbībā krimināllietas izmeklēšanas gaitā. Jau tās pašā sākumā, izvirzot izmeklēšanai varbūtējās nozieguma versijas, izmeklētājs vadās ne vien no lietā konstatētajiem faktiem, bet arī no pieredzes, kas uzkrāta agrāk, izmeklējot līdzīgas krimināllietas. Bagātīga praktiska pieredze ir nepieciešama, lai pareizi orientētos jebkuros pierādījumos, lai pareizi novērtētu ne vien lietā izzinātos faktus, bet arī lai spētu pareizi spriest par apsūdzētā personību, nozieguma cēloņiem un motīviem.

Noskaidroto faktu praktiskās pārbaudes nepieciešamība vispilgtāk izpaužas, izmantojot lietiskos pierādījumus un izdarot procesuālo ekspertīzi.

Dialektiskās loģikas atziņai, ka patiesība vienmēr ir konkrēta,³ liela nozīme arī pierādījumu teorijā. Patiesība ir konkrēta, jo reāli nav iespējami absolūti identī objekti, pilnīgi tāpatīgas parādības, ko tā atspoguļo. Bez šīs atziņas kriminālprocesuālā pierādīšana varētu nonākt uz kļūmīga ceļa. No tēzes par patiesības konkrētību izriet noteikums, ka pierādīšanā nedrīkst vadīties tikai no vispārīgām abstraktām atziņām vai vispārinātas agrākās pieredzes. Katrā atsevišķā gadījumā jāievēro konkrētie apstākļi. Situāciju un lietu savstarpējo sakaru daudzveidība ir bezgalīga; tās nevar absolūti tāpatīgi atkārtoties. Tāpēc visas situācijas un lietu savstarpējie sakari krimināllietā katru reizi jāizmeklē un jānovērtē konkrēti, patstāvīgi. Vispārinātai agrākai pieredzei, dažām prezumpcijām var būt zināma nozīme, bet pierādīšanā nedrīkst vadīties tikai no tām.

³ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 32. sēj., 71. lpp.

Piemēram, izvairīšanās no izmeklēšanas un tiesas, bēgšana, nepatiesas liecības došana, viltotu pierādījumu iesniegšana sevis attaisnošanai lielākoties norāda uz attiecīgās personas vainu, tomēr šādu uzvedību, izolēti aplūkotu, nevar tūdaļ pieskaitīt vainas neliešajiem pierādījumiem. Un otrādi: ja apsūdzētais atklāti atzīstas viņam inkriminētajā noziegumā, no tā vien nedrīkst tūdaļ abstrakti secināt, ka viņš runā patiesību arī visos citos ar lietu saistītos jautājumos (piemēram, jautājumā par līdzdalībniekiem, nozieguma motīviem u. tml.). Tikpat nepieļaujami ir abstrakti secināt, ka apsūdzētais, kurš savu vainu stūrgalvīgi noliedzis, kaut gan tā ir neapstrīdami pierādīta, ir nepatiesa arī pārējos paskaidrojumos.

Kādi tad ir procesuālie līdzekļi, ar kuriem iespējams ar pietiekamu ticamību noskaidrot šais jautājumos meklējamo patiesību? Kriminālprocesa likums izmeklētājam un tiesai dod iespēju arī šai gadījumā izmantot jau iepriekš minētās praktiskās izmeklēšanas darbības, t. i., abstraktos vērtējumus pārbaudīt ar praksi.

Vadoties pierādīšanā no patiesības konkrētības principa, jāatzīst, ka dažos ar pierādīšanu saistītos jautājumos kriminālprocesā noteicošas var būt arī vispārējās zinātniskās likumsakarības un arī vispārināta praktiskā pieredze. It īpaši tas sakāms par eksperta atzinumu. Ekspertīzes pamatā neatkarīgi no tās rakstura vienmēr ir vispārējās zinātniskās vai tehniskās atziņas vai agrākās pieredzes vispārinājums. Tieši ar to eksperts pamato savu atzinumu. Tā, piemēram, nosakot uz apsūdzētā drēbēm atrasto asins traipu asins grupu, ekspertam nav svarīgi konkrētie apstākļi, kādos ekspertīzes objekts iegūts. Eksperts dod atzinumu lielākoties, nevis novērtējot konkrētos apstākļus, bet gan izpētot zināmu objektu, pamatojoties uz savu «kompetenci», t. i., uz zināšanām un vispārināto agrāko pieredzi.

Taču teorētisko atziņu vispārinājuma nenoliedzamā nozīme pierādīšanā nemaina to izmantošanas konkrēto, praktisko raksturu: krimināllietā tas lielākoties nav nekas cits kā konstatēto fakti praktiska pārbaude.

Tātad materiālistiskās dialektikas pielietošana kriminālprocesuālajā pierādīšanā metodoloģiski prasa pierādījumu praktisku pārbaudi. Un tas pilnīgi saskan ar jau minēto V. I. Ļe-

ņina atziņu, ka patiesīgums pārbaudāms praktiski, jo tikai tā iespējams noskaidrot iegūto priekšstatu atbilstību realitātei.

Svarīgi noskaidrot, kāda nozīme ir pierādījumu pārbaudei kriminālprocesā un kāds sakars šai pārbaudei ar pierādījumu novērtēšanu. Lai uz šo jautājumu varētu atbildēt, vispirms nepieciešams kaut īsumā aplūkot pierādījumu novērtēšanu un tās komponentus.

Pierādījumu novērtēšana ir domāšanas un spriešanas norise, kurā atklājas pierādījumu vērtība un nozīme krimināllietā. Tā pavada gan faktisko ziņu konstatēšanu un savākšanu, gan pierādījumu procesuālo nostiprināšanu, gan izpaužas kā loģiski secinājumi par lietā noskaidrojamiem apstākļiem, kas izriet no jau savāktiem un procesuāli fiksētiem pierādījumiem.

Tā tad pierādījumu novērtēšana plašākā nozīmē ir intelektuāla norise, kas pavada jebkuru praktisku darbību — krimināllietā noderīgu ziņu un faktu savākšanu, izpētīšanu, procesuālu nostiprināšanu un pārbaudi. Pierādījumu novērtēšana šaurākā nozīmē, kādā šo jēdzienu parasti lieto pierādījumu teorijā, aptver tikai to domāšanas un spriešanas loģisko norisi, kurā atklājas pierādījumu faktu procesuālā vērtība, t. i., to pieļaujamība, attiecināmība, kā arī to nozīme patiesības noskaidrošanā. Tāpēc pierādījumu teorijā pierādījumu novērtēšanu mēdz reducēt uz to pieļaujamības, attiecināmības, ticamības un nozīmes noskaidrošanu. Tie, bez šaubām, ir centrālie jautājumi pierādījumu procesuālajā novērtēšanā, taču novērtēšanas saturs ir plašāks un daudzpusīgāks. Tas ir atkarīgs ne vien no pierādīšanas vispārējā uzdevuma, bet arī no pierādīšanas subjektiem, tiesvedības stadijas un pat atsevišķa tās posma, kurā pierādījumi tiek novērtēti.

Faktus nav iespējams nedz konstatēt, nedz savākt bez priekšstata par to saturu un nozīmi, t. i., bez sākotnējas novērtēšanas. Iekāms jebkurš atsevišķs fakts procesuāli lietā tiek nostiprināts kā pierādījums, izmeklētājam vai tiesai jānoskaidro, vai tas nāk no likumā paredzētā avota un vai var domāt, ka tam ir sakars ar lietu. Bet arī pēc tam, kad fakts ir jau procesuāli fiksēts, t. i., kļuvis par pierādījumu lietā, tā novērtēšana tiek turpināta gan atsevišķi, gan kopsakarā ar citiem pierādījumiem, precizējot tā vērtību un nozīmi patiesības noskaidrošanā.

Atsevišķu pierādījumu novērtēšanu krimināllietā dēvē par šo pierādījumu analīzi. Pierādījumus analizējot, tiek novērtēts pierādījumu avots, pierādīšanas līdzeklis un pierādījumu fakts.

Tā, piemēram, lai analītiski novērtētu tāda pierādījuma fakta nozīmi, ko satur liecinieka liecība, vispirms jānovērtē šā pierādījuma avota pieļaujamība un ticamība, kā arī paša pierādīšanas līdzekļa kvalitāte. Jānoskaidro, vai liecinieks kā ziņu avots ir pieļaujams, vai to var aicināt un pratināt («Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa» 52. pants). Jānoskaidro arī šā avota ticamība, kas ir atkarīga no liecinieka situācijas lietā, no viņa attiecībām ar apsūdzēto un cietušo, kā arī no tā, kā liecība tapusi, t. i., kādos apstākļos liecinieks uztvēris faktus, par kuriem liecina, kā tos saglabājis atmiņā. Pēc tam jāanalizē liecinieka sniegto ziņu sakars ar lietu, t. i., jānoskaidro pierādījumu attiecināmība. Jāpievērš uzmanība arī liecinieka liecības procesuālās dokumentācijas kvalitātei, t. i., pašam pierādīšanas līdzeklim; jāpārlicinās, vai liecinieka nopratināšanas protokols atbilst visām likuma prasībām, vai tas pēc formas ir nevainojams.

Atsevišķa pierādījuma analīzē ietilpst arī tā sakara noskaidrošana ar citiem pierādījumiem, lai konstatētu, kā to var izmantot turpmākā pierādīšanas gaitā.

Pierādījumu grupas, kas ietilpst atsevišķā versijā, vai visu lietā esošo pierādījumu novērtēšanu dēvē par pierādījumu kopuma analīzi vai to sintēzi. Pierādījumu sintēzē ietilpst pierādījumu kopuma nozīmes noskaidrošana lietas apstākļu izzināšanā, t. i., patiesības noskaidrošanā. Šajā pierādīšanas posmā atklājas, ciktāl pierādījumu kopums ir pietiekams, lai izmeklēšanu varētu atzīt par vispusīgu, pilnīgu un objektīvu un varētu pieņemt tiesvedības posmam atbilstošu lēmumu.

Tātad atsevišķu pierādījumu novērtēšana, t. i., to analīze, aptver šādus vērtējumus:

1) pierādījuma pieļaujamības konstatēšanu, noskaidrojot, vai tas atbilst procesuālās formas prasībām;

2) pierādījuma attiecināmības konstatēšanu, noskaidrojot, vai tas ir pieņemams pēc satura;

3) pierādījuma sakara konstatēšanu ar citiem lietā jau savākti pierādījumiem, noskaidrojot šā sakara raksturu un nozīmi;

4) pierādījuma tālākas izmantošanas iespēju noskaidrošanu.

Atsevišķi pierādījumi tiek novērtēti visā faktisko ziņu savākšanas, procesuālās nostiprināšanas un pārbaudes gaitā, kā arī salīdzināti ar visiem lietā noskaidrotiem apstākļiem kopumā («Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa» 51. panta 1. daļa).

Pierādījumu kopnovērtējumu dod, ceļot apsūdzību, un pēc tam procesuālo stadiju beigās: pabeidzot izziņu, iepriekšējo izmeklēšanu un lietas izskatīšanu pirmajā instancē, kasācijas un uzraudzības kārtībā. Citiem vārdiem sakot, pierādījumu kopnovērtējums notiek, sastādot šādus procesuālus aktus par atsevišķiem svarīgākiem tiesvedības posmiem: lēmumu par saukšanu pie kriminālatbildības, lēmumu par lietas izbeigšanu, lēmumu par lietas virzīšanu medicīniska rakstura līdzekļu piespiedu lietošanai, apsūdzības rakstu, lēmumu par nodošanu tiesai un taisot kriminālspriedumu.

Pierādījumu kopnovērtējums, t. i., to sintēze, aptver šādus vērtējumus:

1) pierādījumu kopuma (vai to atsevišķas grupas, vērtējot versiju) nozīmes noskaidrošanu patiesības izzināšanai lietā;

2) pierādījumu kopuma atbilstības noskaidrošanu lietas apstākļu izmeklēšanas vispusības, pilnīguma un objektivitātes prasībām un

3) pierādījumu kopuma atbilstības noskaidrošanu attiecīgajā tiesvedības posmā nepieciešamā lēmuma pieņemšanai vai kriminālsprieduma taisīšanai.

Pierādījumu novērtēšanai var būt hipotētisks (sākotnējs) vai galīgs raksturs.

Hipotētiskji pierādījumus novērtē visā krimināllietas gaitā, noskaidrojot nozieguma versijas. Galīgi pierādījumus novērtē, izbeidzot krimināllietu, pieņemot kriminālspriedumu vai kasācijas jeb uzraudzības instances lēmumu.

Sākotnējo materiālu pārbaude, kas notiek saskaņā ar «Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa» 109. panta prasībām, nav uzskatāma par pierādījumu novērtēšanu, jo pirms lietas ierosināšanas vēl nav pierādīšanas līdzekļos nostiprinātu pierādījumu. Taču, arī beidzoties krimināllietas ierosināšanas stadijai un pieņemot lēmumu vai nu par krimināllietas ierosināšanu, vai par atteikšanos to ierosināt (109. panta 2. daļa), nepieciešams novērtēt faktisko materiālu. Pieņemot lēmumu par lietas ierosināšanu, pierādījumu novērtēšana būs hipotētiska, bet, pieņemot lēmumu par atteikšanos lietu ierosināt, — galīga.

Kaut gan pierādījumu pārbaude ir cieši saistīta ar novērtēšanu, tomēr tas nav viens un tas pats. Pārbaude attiecas tikai uz savāktiem un procesuāli fiksētiem pierādījumiem. No pierādījumu teorijas viedokļa raugoties, pārbaudei pakļauti nevis jebkuri fakti, bet tikai procesuāli fiksēti fakti, t. i., pierādījumi.⁴ Pārbaudīt pierādījumus nozīmē praktiski pārliecināties par to pieļaujamību, attiecināmību un ticamību. Pierādījumu pārbaudē izpaužas pierādījumu novērtēšanas praktiskais aspekts, t. i., tajā izpaužas jau iepriekš minētā V. I. Ļeņina tēze par patiesības izzināšanas ceļu: no dzīvā vērojuma uz abstrakto domāšanu un no tās uz praksi. Šai ziņā pierādījumu pārbaudi raksturo papildu materiālu savākšana ar dažādu izmeklēšanas darbību palīdzību, lai galīgi noskaidrotu, vai pierādījumu fakts ir iegūts no likumā pieļauta avota, vai pierādīšanas līdzeklis ir likumīgs, vai pierādījumam ir neapšaubāms sakars ar lietā noskaidrojamiem apstākļiem un kāda ir pierādījuma ticamība.

Pierādījumu pārbaude var notikt pēc pierādījumu analīzes, lai precizētu atsevišķu pierādījumu vērtību un nozīmi, novērstu pretrunas starp tiem. Pierādījumu pārbaude var izpausties kā jaunu pierādījumu faktu konstatēšana, kā papildu vai atkārtota ekspertīze, apskate, izmeklēšanas eksperiments u. tml. Bet pierādījumu pārbaude var būt saistīta arī ar pierādījumu sintēzi, to kopnovērtējumu zināmā tiesvedības posmā, lai lietā varētu pareizi pieņemt noteiktu lēmumu.

Pierādījumu pārbaude šādā nozīmē ir sevišķi raksturīga pierādīšanai pirmstiesas izmeklēšanā, bet tā notiek arī pirmās instances tiesas sēdē. Citās tiesvedības stadijās pierādījumu pārbaude iepriekš aprakstītajā nozīmē procesuāli ir ierobežota.

Tātad pierādījumu pārbaude būtībā ir to patiesīguma un procesuālās vērtības pārbaude, t. i., papildu garantija to pareizai novērtēšanai. Pierādījumu pārbaudē galvenokārt noskaidrojama to attiecināmība un ticamība. Pierādījumu pieļaujamība ir vieglāk konstatējama. Tās īpaša pārbaude vajadzīga visai reti.

Pierādījumu attiecināmību pārbaudot, galvenā uzmanība tiek pievērsta sakaru analīzei starp pierādījumu faktu un lietā

⁴ Vairumā teorētisko rakstu pierādījumu pārbaude tiek jaukta ar faktisko ziņu iepriekšēju pārbaudi, kas atsevišķos gadījumos iespējama arī pirms šo ziņu procesuālas fiksēšanas.

noskaidrojamiem apstākļiem. Jākonstatē vismaz kāda no šo sakaru pamatformām — vai nu cēloņu un sekū (kauzālais) sakars, vai faktu koeksistēšanas sakars telpā un laikā (sakrišanas sakars).⁵

Pierādījumu ticamības pārbaude aptver dažādu procesuālu un psiholoģisku jautājumu noskaidrošanu kā par pierādījumu avota, tā arī par pierādīšanas līdzekļa ticamību. Pierādījumu avota ticamības pārbaudē ietilpst, piemēram, šādu jautājumu noskaidrošana: vai liecinieks vai cietušais runā patiesību; vai viņiem nav kādu motīvu faktu apzinātai sagrozīšanai; vai viņi apliecinātos faktus nav kļūdaini uztvēruši; vai nav pamata apšaubīt liecinieka vai cietušā sniegto ziņu pareizu saglabāšanos viņu atmiņā; vai nav pretrunu viņu liecībās, vai viņu liecības nav pretrunā ar citiem lietā konstatētiem faktiem u. tml. Pierādīšanas līdzekļa ticamības pārbaudē ietilpst galvenokārt tā dažādu procesuālās noformēšanas defektu noskaidrošana (neatrunāti izkasījumi, labojumi u. tml.), kā arī tā avota kompetences noskaidrošana. Piemēram, vai eksperts, kas devis atzinumu, patiešām ir speciālists attiecīgā ekspertizes nozarē un kāda ir viņa kā speciālista kvalifikācija.

Pierādījumu pārbaude nav jāsaprot kā atsevišķs pierādīšanas posms. Pierādījumu pārbaude praktiski ir nesāraujami saistīta ar pierādījumu novērtēšanu un notiek ar to vienlaikus. Pēc tam kad pārbaude ir pabeigta, jāizdara galīgie secinājumi par pierādījumu nozīmi lietas patiesības izzināšanā.⁶

Kriminālprocesa teorijā tomēr nav vienotu uzskatu par pierādījumu pārbaudes raksturu un kopsakaru ar to novērtēšanu. Ir arī citādi viedokļi, kas atšķiras no šeit izklāstītās pierādījumu novērtēšanas un pārbaudes struktūras un pat no šo jēdzienu izpratnes. Atsevišķi padomju procesuālisti, iztīrējot pierādījumu novērtēšanu, dažādi akcentē tās svarīgākos posmus, dažādi saprot pierādījumu pārbaudi un pat izdala atsevišķu pirmsnovērtēšanas posmu, dēvējot to par pierādījumu izpētīšanu.

⁵ Sk. A. A. Эйсман. О некоторых логических системах связи косвенных доказательств. — «Вопросы криминалистики», 1964, № 12.

⁶ Kriminālprocesa kodeksā šiem jēdzieniem ir arī citāds saturs: pierādījumu novērtēšana pirmās instances tiesā, kasācijas un uzraudzības instances tiek dēvēta par «pierādījumu pārbaudi» (277. pants, 331. panta 1. daļa, 384. panta 1. daļa). Ar to ir uzsvērts pierādīšanas raksturs šais stadijās.

Tā, piemēram, M. Strogovičs uzskata, ka pierādījumu pārbaude notiek pirms to novērtēšanas, bet novērtēšana ir pierādījumu pārbaudes rezultāts. Pēc viņa koncepcijas, novērtēt pierādījumu nozīmē atzīt par esošu vai neesošu to faktu, kuru grib ar attiecīgo pierādījumu konstatēt, bet pati novērtēšana aptver tikai loģisko domāšanu un spriešanu.⁷

Taču A. Trusova koncepcija ir citāda. Galveno nozīmi pierādījumu novērtēšanā viņš piešķir pierādījumu ticamības noskaidrošanai, uzskatot to par pierādīšanas pamatjautājumu. Pierādījumu novērtēšanā A. Trusovs iekļauj arī praktisko darbību pirmstiesas izmeklēšanā un tiesā, pārbaudot dažādas versijas.⁸ Līdzīga pozīcija šai jautājumā ir arī S. Golunskim.⁹ Turpretī P. Paškevičs, V. Arsenjevs, L. Uljanova, A. Larins, R. Belkins¹⁰ un citi pierādījumu pārbaudi nemaz neietver pierādījumu novērtēšanā. Pierādījumu novērtēšanu viņi iztīrā tikai kā domāšanas un loģiskas spriešanas norisi un nesaista to ar pierādījumu praktisku pārbaudi.

Daži no šiem procesuālistiem pierādījumu novērtēšanā ievieš kriminālistiskus akcentus. Tā, R. Belkins uzskata, ka pirms katra atsevišķa pierādījuma novērtēšanas vienmēr notiek tā izpēte, kas sastāv no šādiem posmiem: a) pierādījuma satura izzināšanas; b) pierādījuma faktiskās eksistēšanas ticamības pārbaudes; c) pierādījuma saskaņošanas ar visiem pārējiem pierādījumiem.¹¹ Šāda pierādījumu izpētes gaita tiek izskaidrota sekojoši. Pierādījuma satura izzināšana nozīmē tās informācijas apgūšanu, ko satur pierādījums. «Izzināt pierādī-

⁷ Sk. M. С. Строгович. Курс советского уголовного процесса. М., 1958, 164. lpp.

⁸ Sk. А. И. Трусов. Основы теории судебных доказательств. М., 1960, 87.—92. lpp.

⁹ Sk. С. А. Голунский. Об оценке доказательств в советском уголовном процессе. — «Советское государство и право», 1955, № 7, 70.—73. lpp.

¹⁰ Sk. П. Ф. Пашкевич. Объективная истина в уголовном судопроизводстве. М., 1961, 49. lpp.; В. Д. Арсеньев. Вопросы общей теории судебных доказательств. М., 1964, 130. lpp.; Л. Г. Ульянова. Оценка доказательств судом первой инстанции. М., 1959, 65. lpp.; А. М. Ларин. Работа следователя с доказательствами. М., 1966, 66. lpp.; Р. С. Белкин. Собрание, исследование и оценка доказательств. М., 1966, 66.—67. lpp.

¹¹ Sk. Р. С. Белкин. Собрание, исследование и оценка доказательств, 48. lpp.

juma saturu nozīmē noskaidrot, kas ar to tiek pierādīts.»¹² Bet pierādījuma eksistēšanas un saskaņotības pārbaude, pēc šā autora domām, izpaužas kā pierādījuma avota analīze, lai noskaidrotu tā sniegto ziņu ticamību salīdzinājumā ar pārējiem pierādījumiem un meklētu jaunus pierādījumus, kas varētu apstiprināt šā pierādījuma ticamību.¹³

No sacītā var secināt, ka R. Belkins nav atradis jaunus elementus pierādījumu novērtēšanā. Tas, ko viņš dēvē par pierādījumu izpēti, ierādīdams tai vietu pirms pierādījumu novērtēšanas, īstenībā nav nekas cits kā tie paši pazīstamie pierādījumu novērtēšanas un pārbaudes posmi, kas ietilpst pierādījumu analīzē, tikai savirknēti ačgārnā kārtībā. Pierādījumu analīzes beigu posms — pierādījumu sakara konstatēšana ar citiem lietā savāktiem pierādījumiem — ir pārvietots no analīzes beigām uz sākumu, kamēr vēl pat nav noskaidrots, vai pierādījums maz attiecas uz lietu.

Šāda pierādījumu novērtēšanas struktūra ir nelogiska un samākslota. Pirms pierādījumu pieļaujamības un attiecināmības noskaidrošanas nodarboties ar to izpētišanu aprakstītajā nozīmē ir priekšlaicīgi. Pierādījumu «izpēte» var būt vajadzīga to analīzes sākumā tikai tad, ja bez īpašiem pētījumiem nav iespējams spriest, vai konstatētajam faktam ir sakars ar lietu. Piemēram, lai, izmeklējot slepkavības lietu, varētu spriest par tādu asins traipu, kas konstatēti uz aizdomās turētā apģērba, attiecināmību, nepieciešams vispirms izdarīt ekspertīzi asins grupas noteikšanai. Bet tā jau ir citāda rakstura pētišana, kurai var pakļaut ne tikai procesuālos pierādījumus, bet arī faktiskās ziņas, lai noskaidrotu iespēju tās fiksēt kā pierādījumus. Faktisko ziņu izpēte un pārbaude, ja tā nepieciešama, protams, nav iekļaujama pierādījumu novērtēšanā. Bet lielumā lielajā vairumā gadījumu tā var notikt tikai, rikojoties ar tādām faktiem (priekšmetiem), kam piešķirama lietisko pierādījumu nozīme. Tāpēc to nevar izvīzīt kā principiālu elementu pierādījumu novērtēšanas vispārējā struktūrā.

P. Paškeviča, V. Arsenjeva, L. Uljanovas un citu minēto procesuālistu uzskatu trūkums ir tas, ka viņi pierādījumu novērtēšanu izolē no to praktiskās pārbaudes un saprot ar to tikai

¹² Sk. P. C. Белкин. Собрание, исследование и оценка доказательств, 49. lpp.

¹³ Turpat, 58.—63. lpp.

loģisku prāta darbību. No formālās loģikas viedokļa šos uzskatus nevar atzīt par nepareiziem. Formāli pierādījumu novērtēšanu nemaz nav iespējams iedomāties citādi kā loģisku prāta darbību, kā domāšanu, spriešanu, secinājumus. Taču diez vai var atzīt, ka šais uzskatos būtu pietiekami respektēta Ļeņina tēze par atziņu patiesīguma praktisku pārbaudi.

Pierādījumu novērtēšanas, t. i., loģiskas spriešanas, rezultātā rodas zināmi priekšstati, kuri tiek uzskatīti par patiesību. Taču to patiesīgumu nepieciešams vēl praktiski pārbaudīt. Tikai tā ir iespējams noskaidrot iegūto priekšstatu pilnīgu atbilstību realitātei.

Pierādījumu novērtēšana ir nepieciešama, lai noskaidrotu patiesību krimināllietā. Bet Ļeņinskais patiesības noskaidrošanas kritērijs ir prakse. Pierādījumu pārbaude sakarā ar to novērtēšanu ir šā praktiskā patiesības noskaidrošanas kritērija pielietojums. Tāpēc pierādījumu praktiskā pārbaude uzskatāma nevis par pierādīšanas sākuma, bet beigu posmu.

Šāda pierādīšanas struktūra, pierādījumu novērtēšanas cieša saistība ar to praktisko pārbaudi novērstu vairāk kļūdu tiesvedībā nekā aprobežošanās ar formāli loģisku pierādījumu novērtēšanas izpratni.

A. REIGASE, vecākā pasniedzēja

PADOMJU TIESAS ORGANIZĀCIJAS UN DARBĪBAS PRINCIPI V. I. ĻEŅINA DARBOS

Ar V. I. Ļeņina vārdu nesaraujami saistīta padomju tiesas izveidošanās un attīstība. Par tiesu Ļeņins rakstīja dažādos laika posmos un dažādos apstākļos, taču viņa uzskati kopumā veido vienotu mācību par vienu no padomju valsts orgāniem — padomju tiesu.

V. I. Ļeņina mācība par tiesu pārsteidz ar risināto problēmu dziļumu un aktualitāti, ar to, ka tās savu nozīmi saglabājušas līdz pat mūsdienām. Ļeņina darbos teorētisks pamatojums dots tādiem jautājumiem kā buržuāziskās tiesas šķiriskajai būtībai, nepieciešamībai sociālistiskās revolūcijas gaitā salauzt buržuāzisko tiesas aparātu, jaunās, sociālistiskās tiesas uzdevumiem, tās demokrātiskajiem organizācijas un darbības principiem u. tml. V. I. Ļeņina uzskatus par tiesu labi raksturo ne tikai viņa raksti, piezīmes, dienesta vēstules, bet arī rūpīgi rediģētie pirmie padomju valsts likumdošanas akti par tiesu, piemēram, labojumi dekrētu projektos par tiesām, par revolucionārajiem tribunāliem u. c.

V. I. Ļeņina uzskati par padomju tiesu palīdz dziļāk un vispusīgāk izprast marksistiski-ļeņinisko mācību par valsti. Taču, lai to apgūtu, nepieciešams sīki izpētīt atsevišķas valsts mehānisma sastāvdaļas, tātad arī padomju tiesas organizācijas un darbības principus.

Runājot un rakstot par padomju tiesu, Ļeņins uzsvēra: «... tiesa ir valsts iestāde, tiesas darbība ir viena no valsts darbības daļām.»¹ No šā viedokļa viņš risināja visus ar tiesas darbību saistītos jautājumus.

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 269. lpp.

Vispārīgā likumsakarība, ko atklājis Marķss un savos darbos tālāk attīstījis un bagātinājis Ļeņins, ir šāda: varai pārējot darbaļaužu rokās, obligāts nosacījums ir buržuāziskās valsts mašīnas salaušana un jauna tipa valsts aparāta radīšana.²

So svarīgo uzdevumu Krievijā veica Lielā Oktobra sociālistiskā revolūcija. Cariskās Krievijas valsts mašīnas iznīcināšanas procesā tika likvidēta arī buržuāziskā tiesa kā varas orgāns,³ kā buržuāziskās ekspluatācijas aparāts,⁴ jo tiesa buržuāziskajās valstīs kā valsts aparāta galvenā sastāvdaļa ir «akls, smalks, naudas maisa interešu aizstāvētājs ierocis nesaudzīgai ekspluatēto apspiešanai».⁵

Pārņemt veco valsts aparātu proletariāts nevarēja, jo tas kalpoja buržuāzijas interesēm, darbaļaužu apspiešanai. «Tāpēc proletāriskās revolūcijas neapšaubāms uzdevums,» norādīja V. I. Ļeņins, «bija nevis reformēt tiesu iestādes... — bet gan pilnīgi iznīcināt, līdz pamatiem noārdīt visu veco tiesu un tās aparātu. Šo nepieciešamo uzdevumu Oktobra revolūcija ir veikusi — un veikusi sekmīgi.»⁶

Tikai valsts varas pāreja strādnieku šķiras rokās, demokrātiskas, sociālistiskas iekārtas nodibināšana, buržuāziskās tiesas aparāta salaušana deva reālu iespēju izveidot jaunu, īstu tautas tiesu, kas darbotos vairākuma interesēs un būtu tuva un saprotama darbaļaudim.

Šāda tiesa tika izveidota nevis represiju un piespiešanas, bet gan masu aktīvas, apzinīgas un radošas darbības ceļā. Pēc 1917. gada 25. oktobra (7. novembra) revolucionārās masas vietējo varas orgānu vadībā sāka izveidot savas — strādnieku un zemnieku tiesas. Darbaļaudis tiesas ievēlēja, un tās darbojās koleģiāli. Revolucionāro masu radošo aktivitāti atzinīgi novērtēja V. I. Ļeņins. Tai faktā, ka revolucionārās masas tūlīt pēc revolūcijas nostājās uz pareizā ceļa, «sākdamas dibināt savas

² Vecā valsts aparāta salaušanas un jaunā aparāta izveidošanas galvenos jautājumus V. I. Ļeņins izanalizēja pirms Oktobra revolūcijas darbā «Valsts un revolūcija». (Sk. Raksti, 25. sēj., 349.—452. lpp.)

³ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 153. lpp.

⁴ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 184. lpp.

⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 413. lpp.

⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 184. lpp.

tiesas, strādnieku un zemnieku tiesas, jau pirms jebkādiem dekrētiem par buržuāziski birokrātiskā tiesu aparāta atļaišanu», V. I. Ļeņins saskatīja revolūcijas dzīvības spēku.⁷

Jaunās tiesas pēc strādnieku, zaldātu un zemnieku deputātu padomju iniciatīvas tika radītas Petrogradā un Maskavā, Kronštātē un Smoļenskā, Sibīrijā u. c. vietās. Šīm tiesām bija dažādi nosaukumi, sastavs un struktūra, taču visām tām bija raksturīgas kopīgas pazīmes: tiesu darbā piedalījās tikai darbaļaužu pārstāvji, un tās aizsargāja jaunās padomju varas intereses.

Masu pieredze padomju tiesas izveidošanā atspoguļota un nostiprināta vēsturiskajā KPFSR Tautas Komisāru Padomes 1917. gada 24. novembra Dekrētā par tiesu Nr. 1. Šis Dekrēts likvidēja buržuāzisko tiesu aparātu un lika pamatus jaunajai padomju tiesai.

V. I. Ļeņins padomju tiesu uzskatīja par proletāriskās valsts orgānu, kura uzdevums ir realizēt valstī piespiedu metodes.⁸ Sakarā ar to padomju tiesai bija jāveic sevišķi atbildīgi un sarežģīti vēsturiski uzdevumi. Raksta «Padomju varas kārtējie uzdevumi» pirmuzmetumā Ļeņins analizē šos tiesas uzdevumus: «Jaunā tiesa bija vajadzīga vispirms cīņai pret ekspluatatoriem, kas cenšas atjaunot savu kundzību vai nosargāt savas privilēģijas, vai slepeni izblēdīt, ar viltu izdabūt vienu vai otru šo privilēģiju daļiņu. Bet bez tā uz tiesām, ja tās organizētas tiešām pēc padomju iestāžu principa, gulstas otrs, vēl svarīgāks uzdevums. Tas ir uzdevums nodrošināt darbaļaužu disciplīnas un pašdisciplīnas visstingrāko ieturēšanu.»⁹

Ekspluatatoru apspiešanu un darbaļaužu audzināšanu kā vienotu tiesas uzdevumu pirmoreiz savos darbos formulēja V. I. Ļeņins, norādot, ka tiesai vajaga gan iebiedēt, gan audzināt.¹⁰

Šis norādījums par padomju tiesas divējādo uzdevumu atspoguļojas piespiešanas kā vienas no valsts celtniecības metodēm divējādā izmantošanā: pirmkārt, piespiešana kā gāzto šķiru pretošanās apspiešana un, otrkārt, piespiešana kā darbaļaužu audzināšanas metode.

⁷ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 229. lpp.

⁸ Sk. Turpat, 185. lpp.

⁹ Turpat, 184.—185. lpp.

¹⁰ Sk. B. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 36, 547., 549. lpp.

Uzsverot, ka tiesas uzdevums ir cīnīties pret ekspluatatoriem, Ļeņins norādīja uz nepieciešamību izveidot patiesi ātras un revolucionāri nesaudzīgas tiesas. Viņš uzskatīja, ka cīņa pret padomju varas ienaidniekiem (politiskajiem pretiniekiem un buržuāzijas aģentiem) vienmēr ir bijis un būs padomju tiesas svēts pienākums. Šo patiesību Ļeņins ne vienreiz vien atgādināja padomju darbiniekiem.¹¹

Taču padomju tiesai ne vien jāapspiež gāzto ekspluatatoru šķiru pretošanās, bet, kas vēl svarīgāk, jāaudzina darbaļaudis tādā garā, lai tie būtu uzticīgi dzimtenei, precīzi un nelokāmi pildītu padomju likumus, saudzīgi izturētos pret sociālistisko ipašumu, ievērotu darba disciplīnu, respektētu pilsoņu tiesības un sociālistiskās sadzīves noteikumus. Šai jomā tiesas nozīme ir nenovērtējama.

Par masu audzināšanas pamatmetodi Ļeņins uzskatīja pārliecināšanu. Taču pārliecināšanai, tāpat kā piespiešanai, reāli jāpastāv. Ap personām, kas pārkāpj sociālistisko disciplīnu, sabiedrībai jārada neiecietības atmosfēra, vēl vairāk, šīs personas jāsoda. Ļeņins norādīja, ka «soda profilaktisko nozīmi nosaka nevis soda bardzība, bet tā neatvairāmība. Nav svarīgi tas, lai par noziegumu uzliktu smagu sodu, bet gan tas, lai *neviens* nozieguma gadījums nepaiešu garām neatklāts.»¹²

Istenojot dzīvē šos Ļeņina norādījumus, tiesa no darbaļaužu ekspluatācijas un apspiešanas ieroča tika pārveidota par ekspluatatoru apspiešanas, pat vairāk — par tautas audzināšanas līdzekli. Padomju tiesas uzdevums — audzināt padomju pilsoņus — sevišķi lielu nozīmi iegūst plašas komunisma celtniecības periodā, kad par visas tautas uzdevumu izvirzās noziedzības izskaušana Padomju Savienībā. V. I. Ļeņina tēzes par padomju tiesas divējādo uzdevumu — uzdevumu audzināt un sodīt — nostiprināšana «PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatos» palīdz padomju tautai veikt partijas izvirzīto uzdevumu — cīnīties pret noziegumiem un pilnīgi tos izskaust.

¹¹ Sk. *V. I. Ļeņins*. Полное собрание сочинений, т. 53, 298. lpp.; О задачах Наркомюста в условиях новой экономической политики (письмо Д. И. Курскому). — Полное собрание сочинений, т. 44, 396. — 397. lpp.

¹² *V. I. Ļeņins*. Raksti, 4. sēj., 361. lpp.

Jau padomju valsts celtniecības pirmajā posmā tiesas sistēma tika veidota pēc vienotiem principiem.

Galvenos proletāriskās tiesas organizācijas un darbības principus vispārējā formā Ļeņins izstrādāja jau pirms Oktobra sociālistiskās revolūcijas (tiesām jābūt vēlētām, tiesneši jāievēlē no darbaļaužu vidus, tiesnešus var atcelt, lietas jāiztiesā atklāti u. c.). Taču šo principu izvērsts formulējums tika dots pēc Oktobra revolūcijas, kad jaunās padomju valsts celtniecības gaitā izvirzījās praktiska nepieciešamība radīt pasaulē pirmo padomju tiesu.

Padomju tiesas celtniecības principi tika nostiprināti pirmajos padomju valsts dekrētos par tiesu. Kaut gan Dekrēta par tiesu Nr. 1 galvenais uzdevums bija likvidēt veco tiesu un atcelt visus vecos likumus,¹³ tomēr tajā jau bija noteikti daži ļoti svarīgi padomju tiesas organizācijas un darbības principi: tiesas tiek vēlētas, tiesu sēdēs piedalās tautas piesēdētāji, lietas izskata koleģiāli u. c. Tālāku attīstību šie principi guva 1918. gada KPFSR Nolikumā par tautas tiesu, partijas VIII kongresā pieņemtajā Programmā utt. Jānorāda, ka visu šo dokumentu izstrādāšanā tieši piedalījās Ļeņins.

Viens no galvenajiem padomju valsts uzdevumiem pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas bija iesaistīt valsts pārvaldīšanā un tātad arī tiesas darbā masas.

Plašu darbaļaužu masu iesaistišanu tiesas darbā V. I. Ļeņins uzskatīja par padomju tiesvedības pamatprincipu. Šī principa izstrādāšanai Ļeņins veltīja daudz uzmanības jau pirms revolūcijas. Tā 1901. gadā, kritizējot buržuāzisko tiesu, viņš rakstīja: «... vajadzīgi tiesneši, kas nav novesti līdz vienkāršu ierēdņu stāvoklim, ir vajadzīga sabiedrības pārstāvju piedalīšanās tiesā un sabiedriskā doma — lietas iztīrīšanā.»¹⁴ Turklāt viņš norādīja, ka strādnieku un zemnieku piedalīšanās buržuāziskajā tiesā neizslēdz jurisdikcijas šķirisko raksturu, neiznīcina šķiru cīņu, bet padara to tikai apzinīgu, brīvu, atklātu.¹⁵ Tūlīt pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas uzsaukumā

¹³ Sk. П. И. Стучка. Ленин и революционный декрет. — В кн.: Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права. Рига, 1964, 344. lpp.

¹⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 355. lpp.

¹⁵ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 18. sēj., 270., 271. lpp.

«Iedzīvotājiem» Ļeņins atgādināja: «Biedri darbaļaudis! Atcerieties, ka *jūs paši* tagad pārvaldāt valsti... Apcietiniet un nododiet tautas revolucionārai tiesai katru, kas iedrošināsies kaitēt tautas lietai...»¹⁶

Nepieciešamību plašas tautas masas iesaistīt tiesas darbā V. I. Ļeņins pilnīgi formulēja KK(b)P VII kongresā, noradot: «Mums jātiesā pašiem. Pilsoņiem itin visiem jāpiedalās tiesā un valsts pārvaldīšanā.»¹⁷

So domu Ļeņins vēlreiz sāka risināt KK(b)P VIII kongresā, kur referātā par partijas Programmas projektu norādīja: «Mēs vēl ne tuvu šeit neesam noveduši lietu līdz galam, tomēr daudz apgabalos esam izveidojuši tiesu tādu, kā vajag. Mēs esam izveidojuši orgānus, kuros ne tikai virieši, bet arī sievietes, pats atpalikušākais un nekustīgākais elements, var darboties bez izņēmuma.»¹⁸

Ļeņina izvirzītā pamattēze par darbaļaužu plašu iesaistišanu tiesas darbā tiek tālāk attīstīta un konkretizēta šādos principos: visi tiesu locekļi mūsu valstī jāievēlē no darbaļaužu vidus, pirmās instances tiesas lietas jāizskata, piedaloties tautas piederētājiem, lietu izskatīšana visās tiesās ir atklāta, sabiedrisko apsūdzību un sabiedrisko aizstāvību tiesā realizē sabiedrisko organizāciju pārstāvji utt.

Vadoties no šiem principiem, padomju tiesa nodrošina savu uzdevumu ātru un objektīvu izpildi, nodibina ciešas saites ar darbaļaudim, ceļ tiesas autoritāti tautā. «Vienīgi šādas tiesas,» norādīja V. I. Ļeņins, «ja tajās piedalīsies visplašākās darbaļaužu un ekspluatēto iedzīvotāju masas, spēs demokrātiskās formās atbilstoši padomju varas principiem panākt to, lai vēlēšanās nodibināt disciplīnu un pašdisciplīnu nepaliktu tukša vēlēšanās. Vienīgi šādas tiesas spēs panākt, lai mums būtu revolucionāra vara...»¹⁹

Ļeņins formulēja arī principu par tiesnešu vēlēšanām sociālistiskā valstī. Viņš uzskatīja darbaļaužu piedalīšanos padomju tiesu orgānu vēlēšanās par neatņemamu padomju iekār-

¹⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 262. lpp.

¹⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 107. lpp.

¹⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 154. lpp.

¹⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 27. sēj., 185. lpp.

tas pazīmi. Minēto principu Ļeņins sāka izstrādāt jau pirms revolūcijas. Kritizējot cariskajā Krievijā pastāvošo ierēdņu iecelšanas kārtību, Ļeņins 1903. gadā rakstīja: «Kamēr valsti nav *vēlētas valdības*, kamēr nav *tautas deputātu sapulces*, strādnieki un zemnieki nekad netiks vajā no ierēdņu un policijas kukuļņemšanas, stubās patvaļas un ņirgāšanās.»²⁰

V. I. Ļeņins izstrādāja un pamatoja prasību par amatpersonu vēlēšanām, it sevišķi uzsverot nepieciešamību ievēlēt tiesnešus. Sai sakarā viņš rakstīja, ka visās civilizētajās zemēs par konsekventa demokrātisma noteikumu tiesu izkārtojumā atzīst to, ka tiesnešus ievēlē tauta.²¹

Šī Ļeņina tēze guva atspoguļojumu KSDSP II kongresā pieņemtajā programmā — minimumā.²² Taču partijas otrās programmas projektā, ko Ļeņins iesniedza VIII partijas kongresam apstiprināšanai, šī deklaratīvā buržuāziskās demokrātijas principa vietā bija izvirzīts proletāriskais princips — tiesnešus ievēlē no darbaļaužu vidus un tikai darbaļaudis. Ļeņins rakstīja: «Saņēmis visu varu savās rokās, proletariāts agrākās izplūdušās formulas: «Tiesnešus ievēlē tauta» — vietā izvirza šķiras lozungu: «Tiesnešus ievēlē no darbaļaužu vidus tikai darbaļaudis» — un realizē to visā tiesas organizācijā.»²³ Konkretizējot šo domu, Ļeņins norādīja, ka tiesas sastāvā ievēlē tikai strādnieku un zemnieku pārstāvjus, kas neizmanto algotu darbu peļņas iegūšanas nolūkā.²⁴

Jau ar pirmajām padomju tiesas pastāvēšanas dienām ievēlēja ne tikai tautas tiesnešus, bet arī tautas piesēdētājus. Tautas piesēdētāju institūts tika izveidots ar 1917. gada 24. novembrī publicēto dekrētu par tiesu. Šo dekrētu ir parakstījis V. I. Ļeņins. Šī institūta pilnveidošanai un attīstīšanai partija Ļeņina vadībā pievērsa lielu uzmanību. Tā, 1919. gadā KK(b)P VIII kongresa pieņemtajā partijas programmā bija uzsvērts, ka tautas piesēdētāju piedalīšanās tiesā ir obligāta. Programma atzīmēja, ka tautas piesēdētāju institūts radīts, lai iesaistītu

²⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 6. sēj., 345. lpp.

²¹ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 18. sēj., 270.—271. lpp.

²² Sk. PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos, I, 37. lpp.

²³ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 106. lpp.

²⁴ Sk. Turpat.

tiesas spriešanā proletariātu un nabadzīgo zemniecību.²⁵ Tikai caur tiesu, kā norādīja V. I. Ļeņins referātā par partijas programmas projektu KK(b)P VIII kongresam, padomju vara guva iespēju iesaistīt strādniekus un zemniekus valsts pārvaldē, jo tiesāt pēc darbaļaužu šķiru revolucionārās tiesiskās apziņas var katrs.²⁶ Sādu iespēju varēja realizēt ar tautas piesēdētāju institūta starpniecību. Sakarā ar to valsti vienlaikus sāka darboties īstas tautas tiesas, kuras aptvēra visplašākās darbaļaužu masas.

Tautas tiesnešu un tautas piesēdētāju ievēlēšana no darbaļaužu vidus palīdzēja tiesu darbā ievērot pareizu šķirisku līniju. Nemitīgi rūpējoties par īstas tiesas izveidošanu, Ļeņins vienmēr norādīja uz padomju tiesas proletārisko raksturu. Viņš rakstīja: «... mēs neatzīstam ārpusšķiru tiesas. Pie mums jābūt vēlētam, proletāriskām tiesām, un tiesām jāzina, ko mēs pieļaujam.»²⁷

Padomju tiesa kopš pirmajām pastāvēšanas dienām kļuva par darbaļaužu gribas paudēju un pilnīgi attaisnoja V. I. Ļeņina izvirzīto tēzi, ka «tiesas mums ir šķiriskas, pret buržuāziju».²⁸

Organizējot padomju tiesas, Ļeņina izvirzītais princips par tiesnešu ievēlēšanu no darbaļaužu vidus tika konsekventi ievērots.²⁹ Šāda tiesu izveidošanas kārtība, kas nodrošināja šķiriskas tiesas radišanu, sevi attaisnoja arī turpmākajos sociālistiskās valsts attīstības posmos. Arī pašreiz PSRS Konstitūcijā noteikts, ka tautas tiesu tautas tiesnešus ievēlē rajona (pilsētas) pilsoņi uz vispārēju, vienlīdzīgu un tiešu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot, uz 5 gadiem, bet tautas tiesu tautas piesēdētājus ievēlē uz 2 gadiem strādnieku, kalpotāju un zemnieku kopsapulcēs pēc viņu darba vai dzīves vietām un karavīru kopsapulcēs karaspēka daļās. Šāda tautas tiesu vēlēšanu

²⁵ Sk. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК, ч. 1. М., 1954, 418. lpp.

²⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 154. lpp.

²⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 271. lpp.

²⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 32. sēj., 319. lpp.

²⁹ 1918. gada 7. marta dekrēts par tiesu Nr. 2; 1918. gada 30. novembra nolikums par tautas tiesu; 1922. gada 11. novembra nolikums par tiesu iekārtu KPFSR; 1924. gadā izdotie «PSR Savienības un savienoto republiku tiesu iekārtas pamati» u. c.

kārtība dod iespēju iesaistīt to darbā arvien jaunas darbaļaužu masas un liecina par padomju tiesas patiesi demokrātisko raksturu.

Par vienu no svarīgākajām darbaļaužu iesaistišanas formām tiesu darbā Ļeņins uzskatīja sabiedrisko apsūdzētāju un sabiedrisko aizstāvju piedalīšanos tiesas spriešanā. Sabiedrisko apsūdzētāju un sabiedrisko aizstāvju institūts tika izveidots vienlaikus ar padomju tiesas sistēmas organizēšanu, un tā radīšanā aktīvi piedalījās V. I. Ļeņins.

Rediģējot Dekrēta par tiesu Nr. 1 projekta tekstu, Ļeņins ierosināja izveidot Strādnieku, zaļdātu un zemnieku deputātu padomēs kolēģijas, kuru locekļi nodarbotos gan ar sabiedrisko apsūdzību, gan arī ar sabiedrisko aizstāvību.³⁰ Kā zināms, ierosinājums tika pieņemts. Arī pašreiz spēkā esošajā likumdošanā atspoguļojumu guvis šis leņiniskais princips.³¹ Sabiedrisko apsūdzētāju un sabiedrisko aizstāvju piedalīšanās tiesas procesā, kur viņi izsaka sabiedrisko domu, uzskatāma par vienu no visefektīvākajām masu iesaistišanas formām tiesas darbā, jo tā palīdz tiesai un prokuratūrai realizēt valsts noteikto politiku, nostiprināt sociālistisko likumību, pilnīgāk un vispusīgāk iztiesāt lietas.

V. I. Ļeņins ne tikai izstrādāja jau minētās darbaļaužu masu iesaistišanas formas tiesas darbā, bet izvirzīja arī prasību — nodibināt tautas kontroli pār tiesas darbu. Šī kontrole, kā norādīja Ļeņins, izpaužas vispirms valsts orgānu un amatpersonu pienākumā atskaitīties darbaļaudim par paveikto.³² Šis Ļeņina norādījums attiecas arī uz tiesnešiem un uzliek tiem par pienākumu atskaitīties darbaļaudim par savu un tiesas darbu.

Saskaņā ar to spēkā esošo «PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatu» 33. pantā norādīts: «Tautas tiesneši sistemātiski sniedz atskaites vēlētājiem par savu un tautas tiesu darbu.» Spēkā esošā likumdošana arī augstākstāvošām tiesām uzliek par pienākumu

³⁰ Ленинский сборник, XXI, 218. lpp.

³¹ PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamati. — «Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija un Valdības Ziņotājs», 1959., Nr. 1, 15. pants.

³² Ленинский сборник, XX, 329. lpp.

sniegt atskaites par savu darbu orgāniem, kas tās ievēlējuši («PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatu» 34. pants).

Taču darbaļaužu kontrole pār tiesu darbu izpaužas ne tikai tiesnešu pienākumā atskaitīties par savu un tiesas darbu, bet arī tiesībās atsaukt tos tiesnešus, kas nav attaisnojuši vēlētāju vai ievēlējušo orgānu uzticību. V. I. Ļeņins vēlētāju tiesības atsaukt ievēlētās personas uzskatīja par demokrātisma augstāko izpausmi. Viņš rakstīja: «Vienalga kāda vēlēta iestāde vai pārstāvju sapulce par īsti demokrātisku un patiesu tautas gribas pārstāvētāju atzīstama tikai ar nosacījumu, ka tiek atzītas un izmantotas tiesības vēlētājiem atsaukt savus ievēlētos.»³³

Aizstāvēt tiesnešu atsaukšanas principu, Ļeņins atmaskoja buržuāziskajās valstīs plaši izplatīto tiesnešu neatceļamības principu, par ko rakstīja: «*Istenībā neatceļamību pilnīgā veidā nevar realizēt, un to arī būtu neļiedzīgi aizstāvēt attiecībā uz nederīgiem, paviršiem, sliktiem tiesnešiem. Viduslaikos tiesnešu iecelšana atradās vienīgi tikai feodāļu un absolūtisma rokās. Buržuāzija, kas tagad plaši var iekļūt tiesnešu aprindās, sarga sevi pret feodāļiem ar «neatceļamības principa» palīdzību... Tādējādi, sargādama sevi pret feodāļiem, buržuāzija tai pašā laikā sarga sevi pret demokrātiju, aizstāvēdama tiesnešu iecelamību.»³⁴*

Sie V. I. Ļeņina uzskati raduši atspoguļojumu spēkā esošajā likumdošanā. Tā, «PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatu» 35. pantā noteikts, ka tiesnešiem un tautas piesēdētājiem pirms termiņa nevar atņemt pilnvaras citādi kā vienīgi pēc vēlētāju vai ievēlējušo orgānu atsaukuma vai uz kriminālprieduma pamata.

Ļeņina mācībā par tiesu centrālo daļu aizņem sociālistiskās likumības izveidošanas un visstingrākās ievērošanas jautājumi. Pilsoņu kara laikā un nepa periodā Ļeņins nenogurstoši cīnījās par sociālistiskās likumības nostiprināšanu. Plaši pazīstamajā vēstulē Politbirojam «Par «divkāršo» pakļautību un likumību» Ļeņins rakstīja, ka padomju valstī nedrīkst būt Kalugas likumība un Kazaņas likumība, bet jābūt «... vienotai Viskrievijas

³³ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 297. lpp.

³⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 18. sēj., 271. lpp.

likumībai un pat vienotai visas Padomju republiku federācijas likumībai».³⁵

Ļeņins brīdināja par sekām, kādas rada sociālistiskās likumības neievērošana. «Vēstulē strādniekiem un zemniekiem sakarā ar uzvaru pār Kolčaku» viņš rakstīja: «Vismazākā nelikumība, vismazākais padomju kārtības pārkāpums jau ir *sprauga*, kuru nekavējoties izmantos darbaļaužu ienaidnieki...»³⁶

Jaunā padomju valsts savus uzdevumus sekmīgi varēja veikt tikai tad, ja nelokāmi tika ievēroti tās likumi. Šo domu ļoti skaidri izteicis viens no redzamākajiem padomju tiesu iestāžu darbiniekiem P. Stučka, norādot, ka revolucionārā likumība ir revolūcijas turpinājums un tāpēc tai jābūt revolucionārai, nevis jāaiztur revolūcija, bet jāvirza tā uz priekšu.³⁷

Galveno sociālistiskās likumības principa garantiju V. I. Ļeņins saskatīja noteikumā, ka padomju valstī tiesa jāspriež tikai tiesu orgāniem. Kā zināms, sakarā ar konkrēto vēsturisko situāciju padomju varas pastāvēšanas pirmajos gados tiesu uzdevumus realizēja arī Viskrievijas Ārkārtējā Komisija (VĀK). Taču šādu stāvokli, ko bija izraisījis pilsoņu karš, Ļeņins uzskatīja par pārejošu. Tāpēc arī sociālistiskās likumības nostiprināšanas jautājumus pēc pilsoņu kara viņš vispirms saistīja ar tiesu orgānu nozīmes palielināšanu un ārkārtējo komisiju reorganizēšanu. Sai sakarā Ļeņins rakstīja: «Jo vairāk mēs ieejam apstākļos, kuri ir drošas un stingras varas apstākļi, jo tālāk iet civilās apgrozības attīstība, — toties neatlaidīgāk nepieciešams izvirzīt stingru lozungu par lielākas revolucionāras likumības realizēšanu un toties šaurāka kļūst tās iestādes sfēra, kura ar pretsitienu atbild uz katru sazvērnieku sitienu.»³⁸

Ļeņina prasība par tiesu orgānu nozīmes palielināšanu nepa periodā tika ietverta VCIK prezidija 1922. gada 6. februāra dekrētā par VĀK likvidēšanu, kur bija norādīts, ka turpmāk visas lietas par noziegumiem, kas vērsti pret padomju iekārtu vai KPFSR likumiem, tiks izskatītas tikai tiesas ceļā revolucionārajos tribunālos vai tautas tiesās pēc piekritības.³⁹

³⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 317. lpp.

³⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 500. lpp.

³⁷ Sk. П. И. Стучка. 13 лет борьбы за революционно-марксистскую теорию права. М., 1931, 210. lpp.

³⁸ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 145. lpp.

³⁹ СУ РСФСР, 1922, № 16, 160. lpp.

Mūsdienās šis Ļeņina norādījums kļuvis par konstitucionālu principu, saskaņā ar kuru padomju valstī nevienu nevar atzīt par vainīgu noziegumā un uzlikt tam kriminālsodu citādi kā vienīgi ar tiesas spriedumu («Latvijas PSR kriminālprocesa kodekss», 12. pants).

Par vienu no nepieciešamajiem priekšnoteikumiem, lai tiesas veiktu savu uzdevumu, Ļeņins uzskatīja padomju varas pieņemto likumu ievērošanu. Uz to viņš norādīja vairākkārt: «Atcēlusi gāzto valdību likumus, partija dod padomju vēlētajiem tiesnešiem lozungu — realizēt proletariāta gribu, piemērojot viņa dekrētus...»⁴⁰

Ļeņins norādīja, ka «likums ir politisks līdzeklis, tā ir politika»⁴¹ un tāpēc tiesām absolūti vienādi jāpiemēro padomju valsts likumi.⁴²

Vienlaikus ar to V. I. Ļeņins uzsvēra sociālistiskās tiesību apziņas lielo nozīmi tiesas spriešanā, it sevišķi tad, ja nav atiecīga padomju valsts likuma vai tas ir nepilnīgs.⁴³

Ievērojot Ļeņina izvīrīto principu, ka tiesu darbībai jānorit ciešā saskaņā ar likumu, PSRS Konstitūcijas 112. pantā noteikts: «Tiesneši ir neatkarīgi un pakļauti tikai likumam.»⁴⁴

Ļeņins likumības ievērošanu uzskatīja par absolūti nepieciešamu priekšnoteikumu jaunās padomju valsts normālai attīstībai. Tāpēc viņš kategoriski pieprasīja: «... jāievēro visstingrākā revolucionārā kārtība, svēti jāievēro padomju varas likumi un rīkojumi un jāraugās, lai visi tos pildītu.»⁴⁵

Ļeņins nenogurstoši cīnījās pret mēģinājumiem pārkāpt vai apiet padomju likumus. Sai sakarā raksturīga viņa atbilde uz priekšlikumu apiet dekrētu, kas aizliedza vienā uzņēmumā strādāt radniekiem: dekrētu apiet nedrīkst, par tādu priekšlikumu vien nodod tiesai.⁴⁶ Ļeņins aicināja bez vilcināšanās saukt pie atbildības pilsoņus, kas pārkāpj, patvaļīgi groza vai iztulko padomju likumus, neatkarīgi no ieņemamā amata un partijas

⁴⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 106. lpp.

⁴¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 23. sēj., 36. lpp.

⁴² Sk. B. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 44, 399.—400. lpp.

⁴³ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 106. lpp.

⁴⁴ Latvijas PSR Konstitūcija, 84. pants.

⁴⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 499. lpp.

⁴⁶ Sk. Ленинский сборник, XXXV, 60. lpp.

piederības. It sevišķi stingri par to viņš prasīja sodīt partijas biedrus. Doma par komunistu atbildības paaugstināšanu izteikta arī 1922. gada 20. februāra vēstulē D. Kurskim, kurā norādīts, ka par neizdarību, nolaidību utt. komunisti jāsoda pat trīsreiz bargāk nekā bezpartejiskie.⁴⁷

Saskaņā ar Ļeņina uzskatiem par pilsoņu vienlīdzību likuma priekšā «PSR Savienības, savienoto un autonomo republiku tiesu iekārtas likumdošanas pamatu» 5. pantā noteikts: «Tiesas savus uzdevumus PSR Savienībā veic, ievērojot principu, ka pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā, neatkarīgi no viņu sociālā, mantiskā un dienesta stāvokļa, nacionālās un rases piederības un ticības.»

Sociālistiskās likumības nostiprināšanu Ļeņins saistīja ar tiesvedības kultūru un tās stāvokli valstī. Sai problēmai viņš veltīja daudz uzmanības, jo sociālistiskās likumības nostiprināšana bija saistīta ar darbaļaužu miljonu praktisko darbību. Darbaļaudīm aktīvi iesaistoties valsts dzīvē, «... katram masu pārstāvim, katram pilsonim jābūt nostādītam tādos apstākļos, lai viņš varētu piedalīties kā valsts likumu apspriešanā, tā savu pārstāvju izvēlē un arī valsts likumu realizēšanā».⁴⁸ Taču darbaļaudis nespēs pienācīgi veikt šos svarīgos uzdevumus, ja vienlaicīgi netiks veikti masu tiesību apziņas un kultūras līmeņa paaugstināšanas pasākumi. Sai sakarā Ļeņins rakstīja, ka nepieciešams iemācīt darbaļaudis kulturāli cīnīties par likumību.⁴⁹

Tā kā masu tiesību apziņas un kultūras līmeni ietekmē arī valsts aparāta darbinieku kultūras līmenis, tad Ļeņins aicināja nesaudzīgi cīnīties pret dažādiem trūkumiem valsts aparāta darbā: pret birokrātismu, formālismu un citām kaitīgām parādībām, vienlaicīgi norādot, ka cīņa pret birokrātismu «... ir ļoti grūta māksla, ko bez kultūras līmeņa vispārējas paaugstināšanas... nevar atrisināt!»⁵⁰

Lai paaugstinātu darbaļaudis tiesību apziņu, Ļeņins ieteica pastiprināti propagandēt un izskaidrot padomju likumus. Viņš uzskatīja, ka šim nolūkam ļoti noderīga ir lietu atklāta iztiesā-

⁴⁷ Sk. *V. I. Ļeņins. Полное собрание сочинений*, т. 44, 397. lpp.

⁴⁸ *V. I. Ļeņins. Raksti*, 27. sēj., 179.—180. lpp.

⁴⁹ Sk. *V. I. Ļeņins. Полное собрание сочинений*, т. 44, 465. lpp.

⁵⁰ *V. I. Ļeņins. Raksti*, 33. sēj., 52. lpp.

šana tiesās. Norādījumā saimnieciskā darba jautājumos, kas tika pieņemts Viskrievijas IX padomju kongresā 1921. gadā, Ļeņins uzsvēra atklāto tiesas procesu lielo audzinošo nozīmi. Šie procesi nepieciešami «gan lai kāpinātu atbildību par ļaunumu, pret kuru tik grūti cīnīties mūsu apstākļos, gan lai pievērstu strādnieku un zemnieku masu uzmanību šim ļoti svarīgajam jautājumam.»⁵¹

Ļeņins norādīja, ka atklāta lietu iztiesāšana palīdzēs sekmiģi cīnīties arī pret birokrātismu un to izskaust. Vēstulē P. Bogdanovam viņš rakstīja: «Nav jābaidās no tiesas (tiesa mums ir proletāriska) un atklātības, birokrātisms ir jāvelk atklātības tiesā: tikai tā mēs šo slimību pa istam izārstēsīm.»⁵²

Vienlaikus ar atklātu lietu iztiesāšanu tiesās Ļeņins ierosināja organizēt pēc partijas orgānu ieteikumiem rūpnīcās un laukos tiesu izbraukuma sesijas. Turklāt tās jāriķo biežāk, «izraugoties «spilgtākus» gadījumus un iztaisot no katras prāvas *politisku* lietu».⁵³ Viņš uzskatīja, ka šādi procesi masas audzina likumu ievērošanas garā, attīsta ne tikai darbaļaužu tiesisko apziņu un iemāca uzraudzīt likuma ievērošanu, bet paaugstina arī darbaļaužu vispārējo kultūras līmeni.

Ļeņina prasība rīkot atklātas tiesas sēdes savu nozīmi nav zaudējusi arī mūsdienās. Tā ir kļuvusi par vienu no konstitucionālajiem principiem, kas ļauj tautas masām kontrolēt tiesas darbu un stimulēt tā uzlabošanu.

Padomju tiesa, kas ir organizēta un darbojas saskaņā ar Ļeņina izstrādātajiem padomju tiesas organizācijas un darbības principiem, ir kļuvusi par īsteni demokrātisku tiesu, kas ar savu darbību palīdz padomju tautai īstenot PSKP Programmā nospraustos uzdevumus — ievērot sociālistisko likumību, izskaust jebkādas tiesiskās kārtības pārkāpumus, likvidēt noziegumus, novērst cēloņus, kas tos izraisa.⁵⁴

⁵¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 33. sēj., 149. lpp.

⁵² V. I. Ļeņins. Raksti, 36. sēj., 508. lpp.

⁵³ V. I. Ļeņins. Raksti, 35. sēj., 464. lpp.

⁵⁴ Sk. PSKP Programma. Rīgā, 1961., 94. lpp.

I. INDULENS, juridisko zinātņu kandidāts,
R. DOMBROVSKIS un V. SMILGAINIS, pasniedzēji

MARKSISMS-ĻEŅINISMS UN PADOMJU KRIMINALISTIKA

Padomju kriminālistikai ir īpaša vieta juridisko zinātņu vidū. Tās uzdevums — apbruņot izmeklēšanas, izziņas, tiesu un tiessekspertizes iestādes ar tādiem zinātniskiem paņēmieniem un metodēm, kas nodrošinātu jebkura nozieguma atklāšanu un jebkura noziedznieka atmaskošanu.

Kaut gan mūsu zemē ir iznīcināts kapitālisms un nodibinātas jaunas, sociālistiskas sabiedriskās attiecības, tomēr vēl nav pārvarētas kapitālistiskās ideoloģijas paliekas dažu cilvēku apziņā.

Viens no galvenajiem uzdevumiem mūsdienās ir cīņa ar noziedzību, padomju cilvēka audzināšana komunisma cēlāju morāles kodeksa garā — tāda cilvēka audzināšana, kas brīvs no privātipašnieciskās psiholoģijas, brīvs no buržuāziskās ideoloģijas un morāles paliekām. «Sabiedrībā, kas ceļ komunismu, nevar būt vietas tiesību pārkāpumiem un noziegumiem», teikts PSKP Programmā.¹

Pirmās sociālistiskās valsts nodibinātāja V. I. Ļeņina darbos dotas sociālistiskās likumības svarīgākās pamattēzes. Cīņā par proletariāta diktatūru un sociālisma uzvaru Ļeņins lielu uzmanību pievērta padomju tiesību pilnveidošanai un sociālistiskās likumības nostiprināšanai.² Ļeņins «Vēstulē strādniekiem un zemniekiem sakarā ar uzvaru pār Kolčaku» deva plaši pazīstamo, arī mūsdienās visai aktuālo norādījumu: «Vismazākā nelikumība, vismazākais padomju kārtības pārkāpums jau ir *sprauga*, kuru nekavējoties izmantos darbaļaužu ienaidnieki...»³

¹ PSKP Programma. Rīgā, 1961., 95. lpp.

² Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 26. un 262. lpp.

³ V. I. Ļeņins. Raksti, 29. sēj., 500. lpp.

Cīņai ar tautas ienaidniekiem, jaunās padomju valsts revolucionāro likumu pārkāpējiem bija nepieciešams noorganizēt spēcīgas izmeklēšanas iestādes, sagatavot augsti kvalificētus izmeklētājus, apbruņot viņus ar revolucionāro marksistisko teoriju un izmeklēšanas metodēm, kā arī nodrošināt izmeklēšanas iestādes ar pirmšķirīgu kriminālistikas tehniku.

Cariskajā Krievijā, tāpat kā buržuāziskajā Latvijā, tā saucamā policijas tehnika vispirms bija vērsta pret darbaļaudim, pret patvaldības politiskajiem ienaidniekiem. Policijas tehnikas arsenālā galvenokārt bija tādas reakcionāras cīņas metodes kā spīdzināšana, nelikumīgi aresti, nepamatotas kratišanas, dokumentu falsifikācija, «lietisko pierādījumu» organizēšana u. tml., kam nav nekā kopīga ar objektīvās patiesības noskaidrošanu krimināllietā un kam tāpēc nav vietas padomju kriminālistikā.

Padomju kriminālistika — zinātne par noziegumu atklāšanu un noziedznieku, kas vēršas pret padomju valsts iekārtu un tiesisko kārtību, atmaskošanu, — sāka veidoties kopš pirmajām mūsu valsts pastāvēšanas dienām. Par vienu no padomju kriminālistikas stūrakmeņiem jau pašā tās attīstības sākumā kļuva Ļeņina norādījums, ka «nav svarīgi tas, lai par noziegumu uzliktu smagu sodu, bet gan tas, lai *neviens* nozieguma gadījums nepaietu garām neatklāts».⁴

Visu noziegumu atklāšana un noziedznieku atmaskošana ir nepieciešams priekšnoteikums sociālistiskās likumības nostiprināšanai, noziegumu novēršanai un vispārējai noziedzības likvidēšanai mūsu zemē. Padomju kriminālistika pretstatā buržuāziskajai kriminālistikai maca, ka ir iespējams atklāt jebkuru noziegumu un ir iespējams noskaidrot katra nozieguma īstenos apstākļus.

Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa 2. pants prasa «...ātri un pilnīgi atklāt noziegumus, noskaidrot vainīgos un nodrošināt likumu pareizu pielietošanu, lai katra persona, kas izdarījusi noziegumu, tiktu taisnīgi sodīta un neviens nevainīgais netiktu saukts pie kriminālatbildības un notiesāts».

Kādā veidā padomju kriminālistika palīdz izmeklētājiem ātri un pilnīgi atklāt noziegumu, atmaskot noziedznieku un tādejādi nodrošināt efektīvu krimināllikuma pielietošanu?

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 361. lpp.

Vispirms jāuzsver, ka padomju kriminālistika ir apbruņota ar vienīgi pareizo zinātnisko metodi — marksistiski dialektisko metodi — un tā tad balstās uz stingri zinātniskiem pamatiem. Jau Fr. Engelss norādīja, ka materiālistiskā dialektika «ir mūsu labākais darba rīks un mūsu asākais ierocis».⁵ Noziegumu atklāšanas procesā padomju kriminālistika izmanto marksistiski dialektisko metodi. Izmantojot no šīs metodes atvasinātās zinātniskās kategorijas un jēdzienus, iespējams izziņāt konkrēto parādību būtību un to izpausmes formas. Tomēr būtu nepareizi uzskatīt, ka marksistiski-ļeņiniskā filozofija pati par sevi jau atrisina konkrēto zinātņu problēmas. Marksistiski dialektiskā metode paredz, ka katrā konkrētā zinātnē nepieciešamas arī speciālas izziņas metodes, kas cieši saistītas ar attiecīgās zinātnes īpašiem uzdevumiem.

Kļūdās tie, kas ignorē šīs atsevišķās, īpatnējās izziņas metodes, kuras izriet no konkrētās zinātnes specifikas. Arī daži padomju kriminālisti, pietiekami nenovērtējot vai pat noliedzot speciālo izziņas metožu nozīmi, uzskata, ka katrā konkrētā zinātnē jāizmanto tikai marksistiski dialektiskā metode.⁶

Marksistiski dialektiskā metode ir jebkuras zinātniskas izziņas vispārīga metode, balstoties uz kuru, jāizstrādā specifiskas metodes konkrētu parādību sīkākai izpētei.

Marksistiski dialektiskās metodes un speciālo izziņas metožu kopsakarība pareizi izprotama tikai marksistiski-ļeņiniskās filozofijas gaismā, ievērojot vispārīgā, sevišķā un atsevišķā filozofiskās kategorijas.

Padomju kriminālistika noziegumu izmeklēšanā plaši izmanto tādas īpašas metodes kā aprakstišanu, mērīšanu, eksperimentu, salīdzināšanu u. c. Šīs speciālās metodes izmanto visdažādākajās kriminālistiskajās ekspertīzēs.

Viena no svarīgākajām padomju kriminālistikas īpašajām metodēm jeb pareizāk — metožu kopumiem — ir identifikācija. Kriminālistiskās identifikācijas teorijas pamatlicējs ir prof. S. Potapovs. Tās teorētiskajā pilnveidošanā lielu darbu veikuši

⁵ K. Markss, Fr. Engelss. Darbu izlase, 2. Rīgā, 1950., 363. lpp.

⁶ С. Бордонов, А. И. Винберг. Против вульгаризации марксизма в советской науке криминалистики. — «Социалистическая законность», 1951, № 5.

un veic tādi padomju kriminālisti kā profesori A. Vinbergs, I. Krilovs, A. Dulovs, R. Belkins, A. Eismans u. c.

Identifikācija jeb tāpatības noteikšana balstās uz marksistiskās filozofijas atziņu par to, ka katra parādība ir identa tikai sev. Tas nozīmē, ka katrs materiālās pasaules objekts atšķiras no jebkura cita objekta. Iztirzājot identitātes jautājumus, Fr. Engelss atzīmēja: «Pats par sevi saprotams, ka *identitātei ar sevi* jau no paša sākuma kā nepieciešams papildinājums ir *atšķirība no visa cita.*»⁷

Atziņai par objektu individualitāti ir visai svarīga nozīme padomju kriminālistikā, un varētu pat teikt, ka bez individualitātes atzišanas vispār nebūtu iespējams atklāt ar noziegumu saistītos objektus un izdibināt objektīvo patiesību krimināllietās.

G. Samoilovs definē kriminālistisko identifikāciju kā objekta tāpatības noteikšanas vai noliegšanas procesu pēc pazīmēm attēlojumos (pēdās, fotouzņēmumos, domās utt.).⁸ Šai definīcijai var pievienoties, jo tā atspoguļo svarīgākās identifikācijas iezīmes.

Kriminālistisko identifikāciju iepriekšējā izmeklēšanā izmanto visā pierādījumu vākšanas gaitā, it sevišķi kriminālistiskajās ekspertizēs: trasologiskajā, ballistiskajā, dokumentu un daktiloskopiskajā.

Izmeklētājam tāpatība jānosaka gandrīz jebkurā izmeklēšanas darbībā, bieži vien, pat risinot identifikācijas jautājumus intuitīvi, īpaši nedomājot par identifikācijas procesu. Piemēram, atrodot nozieguma vietā ieroci un izšautās čaulītes, izmeklētājs mēģina jau pirms ekspertīzes noskaidrot, vai no šā ieroča ir izšautas čaulītes. Pēc aculiecinieku apraksta izmeklētājs, aplūkojot aizdomās turētā fotoattēlu, mēģina konstatēt aprakstītā raksturīgākās pazīmes. Izmeklēšanas eksperimentā, liecinieku liecību pārbaudē uz vietas, izmeklētājs konstatē izmeklējamu objektu tāpatību. Pēc cietušā norādītām nozagtā priekšmeta pazīmēm, kas saglabājušās viņa atmiņā, izmeklētājs atrod un izņem šo priekšmetu utt. Nozieguma pēdas ļauj noskaidrot personu vai priekšmetu individuālās pazīmes. Tā, eksperts kriminālists var noteikt, vai nozieguma vietā atrastos pirkstu nospie-

⁷ Fr. Engelss. Dabas dialektika. Rīgā, 1949., 178. lpp.

⁸ Sk. Криминалистическая экспертиза, вып. 1. М., 1966, 29. lpp.

dumus atstājusi attiecīga persona. Pēc cilvēka ārējām pazīmēm, kas saglabājušās aculiecinieku atmiņā, uzzīmēšanas procesā noziedznieks tiek identificēts.

Katra marksistiskās dialektikas kategorija jāapskata nevis izolēti, bet kopā ar pretējo kategoriju, savstarpējā sakarībā un mijiedarbībā. Konkrētā gadījumā tās ir tāpatības un atšķirības kategorijas. «Identitāte un atšķirība... lūk... pretstati, kas, ja tos aplūkojam atsevišķi, pārvēršas viens otrā.»⁹

Līdzās objekta identitātei pastāv arī tā atšķirības. Priekšmetu un parādību vispusīgu savstarpēju sakaru un savstarpējās atkarības ideja neatzīst objekta absolūtu identitāti pašam ar sevi, noliedzot objekta nemainību.

Aplūkot objektus savstarpējās attiecībās ar apkārtējo vidi nozīmē atzīt to attīstību, ievērojot objektā notiekošās pārmaiņas. «Apstākļi, ka... ķermeņi atrodas savstarpējā sakarā, jau slēpjas tas, ka tie iedarbojās viens uz otru, un šī viņu savstarpējā iedarbība tad arī ir kustība.»¹⁰ Padomju kriminālistiskās identifikācijas teorija uzskata identitāti par konkrētu un relatīvu.

Tā, salīdzinot pie aizdomās turētā izņemtos apavus ar nozieguma vietā atstātajiem apavu nospiedumiem, eksperts ievēro ne tikai pazīmju tāpatību, bet arī to atšķirības. Pazīmju atšķirībai var būt par cēloni vairāki nosacījumi: pirmkārt, nospiedumā neizpaužas pilnīgi visas pēdu veidotājas pazīmes, jo objektīvi jebkurā atveidojumā ir mazāk pazīmju nekā oriģinālā; otrkārt, ir pagājis zināms laika posms no pēdu atstāšanas brīža līdz apavu izņemšanai no aizdomās turētās personas, un šajā laikā, apavus lietojot un uzglabājot, daudzas pazīmes jau ir izmainījušās.

S. Potapovs uzskatīja, ka viņa izstrādātā kriminālistiskās identifikācijas teorija ietver sevī visas noziegumu izmeklēšanas metodes. Viņš faktiski sāka ignorēt arī dialektisko metodi, uz kuru sākumā balstījās arī viņa paša metode.

S. Potapovs nepareizi reducēja visdažādākās objektīvās realitātes attiecības un sakarus tikai uz identitāti vai atšķirībām. Par identifikācijas objektiem viņš uzskatīja visdažādākos priekšmetus un parādības, to sugas un veidus, daudzumu un kva-

⁹ Fr. Engels. Dabas dialektika, 179. lpp.

¹⁰ Turpat, 48. lpp.

litāti, telpas daļas un laika momentus, cilvēka personību visumā un tās atsevišķās pazīmes, cilvēka fiziskās īpašības un viņa gara spējas, viņa darbību un psihi.¹¹ Šādus uzskatus pamatoti kritizēja A. Vinbergs un daži citi padomju kriminālisti.¹²

Lai pareizi izprastu un novērtētu attiecības starp identifikācijas procesa objektiem, nepieciešams ievērot Ļeņina formulēto attēlošanas likumu: «...attēls nevar eksistēt bez attēlojamā, bet attēlojamais eksistē neatkarīgi no attēlotāja.»¹³ Pirmkārt, tas nozīmē, ka pēdas, nospiedumi u. tml. attēli ir sekundāri attiecībā pret attēlotajiem objektiem un tādēļ ir viņiem līdzīgi. Tomēr attēls satur mazāk informācijas nekā oriģināls. Otrkārt, tas nozīmē, ka attēlos izpaužas attēlotā objekta pazīmes, tātad katrā identifikācijas procesā tiek pētīti divi objekti: identificējamie un identificējošie.¹⁴

Protams, metožu iedalījums kopējās un atsevišķās ir visai nosacīts. Iepriekš minēto kriminālistiskās identifikācijas metodi sauc par atsevišķu, bet, piemēram, personības tāpatības noteikšanu, uzrādot lieciniekam fotoattēlu uzzīmēšanai un tāpatības noteikšanai pēc fotoattēla, — par atsevišķu.

Visas atsevišķās izziņas metodes ir marksistiski dialektiskās metodes sastāvdaļas, tās ir savstarpēji saistītas un veido sarežģītu sistēmu.

Ļeņins uzsvēra, ka atsevišķais neeksistē citādi kā sakarībā, kura ved pie kopējā, jebkurš atsevišķais daļēji ietilpst kopējā. Jebkurš atsevišķais tūkstoš pārejām saistīts ar cita veida atsevišķo (lietām, parādībām, procesiem).¹⁵

Marksistiski Ļeņiniskā filozofija pārvēršas par praktiskās darbības un zinātniskās izziņas metodi tikai tad, kad to pilnīgi pārvalda un apzināti izmanto praktiskajā un zinātniskajā darbā.

Līdzīgi tam kā dialektikas likumi un kategorijas atspoguļo materiālās pasaules visbūtiskākos, nepieciešamākos sakarus un likumsakarības, tā arī konkrēto zinātņu jēdzieni atspoguļo tā-

¹¹ Sk. C. M. Поганов. Введение в криминалистику. М., 1946, 16. лрр.

¹² Sk. А. И. Винберг. Некоторые вопросы криминалистической идентификации. — «Вопросы криминалистики», 1961, № 1—2, 25. лрр.

¹³ V. I. Ļeņins. Raksti, 14. sēj., 56. лрр.

¹⁴ Sk. P. С. Белкин, А. И. Винберг. Криминалистика и доказывание. М., 1969, 96. лрр.

¹⁵ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 38. sēj., 339. лрр.

das likumsakarības, kuras raksturīgas tikai parādībām, ko šīs zinātnes pēta.

V. I. Ļeņins uzskatīja, ka «vienotā divējādošanās un tā pret-runīgo daļu izziņāšana» ir dialektikas būtība.¹⁶

Izdarot noziegumu, notiek visdažādākās izmaiņas priekšmetos, apstākļos un nozieguma objektā, starp kuriem pastāv cēloniskas attiecības. Lai spētu pareizi izprast nozieguma mehānismu, kriminālistikas zinātnie pētī šo priekšmetu un parādību mijiedarbību un cēlonisko sakarību.

Dialektiskā metode pētī dabu un sabiedrību kā mūžīgā kustībā esošas parādības. Arī noziedznieka atstātās pēdas kopš to rašanās momenta mainās. Izmantojot dialektisko metodi, padomju kriminālistika norāda ceļus pareizam šo pierādījumu izmaiņu novērtējumam. Padomju kriminālistikas pamatā ir marksisma-ļeņinisma mācība par to, ka katrs objekts spēj atspoguļoties.

Nozieguma atklāšana ir saistīta ar parādību izziņāšanu, kas notikušas pagātnē, t. i., nozieguma izdarīšanas laikā.

Pretēji buržuāziskajai kriminālistikai padomju kriminālistika, kas balstās uz marksismu-ļeņinismu, uzskata, ka pagātnes parādības ir precīzi izdibināmas. Tieši marksisma pamatlicēji atklāja izziņas procesa dialektiku. «... cilvēka domāšana pēc savas dabas spēj dot un dod mums absolūto patiesību, kas veidojas no relatīvo patiesību summām. Katra pakāpe zinātnes atklāšanā šai absolūtās patiesības summai pievieno jaunus graudus, bet katra zinātniskā apgalvojuma patiesības robežas ir relatīvas, zināšanu tālākais pieaugums tās gan paplašina, gan sašaurina.»¹⁷ Dialektiskais materiālisms māca, ka «... vēsturiski nosacītas ir mūsu zināšanu tuvošanās robežas objektīvai, absolūtai patiesībai...»¹⁸ Izziņas avots ir objektīvā pasaule, apkārtnējā vide un tās parādības. Marxisms-ļeņinisms pretstatā ideālismam uzskata, ka pasaule ir izziņājama un cilvēka prāts spēj gūt pareizu priekšstatu par ārējās pasaules parādībām: «... ejot *pa* Marksa teorijas ceļu, mēs tuvosimies objektīvajai patiesībai arvien vairāk un vairāk (nekad to neizsmēlot)...»¹⁹

¹⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 38. sēj., 337. lpp.

¹⁷ V. I. Ļeņins. Raksti, 14. sēj., 118. lpp.

¹⁸ Turpat, 119. lpp.

¹⁹ Turpat, 126. lpp.

Noziedznieka rīcības gaitu un rezultātus iespējams noskaidrot, pētīt to vidi un apstākļus, kas ir saistīti ar noziedzīgo darbību un kuros notikušas attiecīgas izmaiņas.

Lai noskaidrotu patiesību, vācot pierādījumus krimināllietā, nepieciešams visus apstākļus, priekšmetus un citas parādības, kam ir vai var būt sakars ar izdarīto noziegumu, izmeklēt vispusīgi, pilnīgi un objektīvi. To prasa arī Latvijas PSR kriminālprocesa kodeksa 19. pants.

Noskaidrot patiesību krimināllietā nozīmē konstatēt, ka meklējamie fakti pilnīgi saskan ar īstenību. Pierādījumi nevar būt izdomāti, abstrakti. Katru ar noziegumu saistītu faktu nepieciešams izmeklēt vispusīgi, tā attīstībā, saistībā ar citiem faktiem, ievērojot un novērtējot pārmaiņas tajos nozieguma izdarīšanas laikā un pēc tam. Jau V. I. Ļeņins mācīja: «Lai priekšmets tiešām tiktu izziņāts, vajag aptvert, izstudēt visas tā puses, visus sakarus un «starpniecības». To mēs nekad nesaņiegsim pilnīgi, bet prasība pēc vispusības pasargās mūs no kļūdām un no sastinguma. ... dialektiskā loģika prasa, lai priekšmets tiktu ņemts viņa attīstībā, «paškustībā» ..., izmaiņā. ... dialektiskā loģika māca, ka «abstraktas patiesības nav, patiesība vienmēr ir konkrēta...»²⁰

Padomju kriminālistikas teorija, izstrādājot rekomendācijas noziegumu izmeklēšanai, vadās no Ļeņina norādījuma par parādību savstarpēju attiecību sīku studēšanu.

Patiesības noskaidrošanas iespējamību krimināllietās noliedza A. Višinskis, norādot, ka pagātnes faktus iespējams novērtēt tikai ar maksimālo varbūtību. Viņš ne vien mēģināja attaisnot patvarību un likumu neievērošanu, bet ilgu laiku kavēja pareizu uzskatu veidošanos kriminālistikas teorijā par patiesības izziņāšanu tiesvedībā.²¹ Tagad A. Višinska nepareizā teorija ir sagrauta un pilnīgi atjaunots padomju kriminālistikas marksistiski ļeņinskais pamats.

Visai svarīga noziegumu izmeklēšanas procesā ir lietisko pierādījumu vākšana. Lietisko pierādījumu fiksēšanas iespējas nosakāmas, balstoties uz iepriekš minēto V. I. Ļeņina attēlošanas teoriju.

²⁰ V. I. Ļeņins. Raksti, 32. sēj., 71. lpp.

²¹ Теория доказательств в советском уголовном процессе. М., 1966, 60. lpp.

Noziegumā atspoguļojas noziedznieka darbība, kas izriet no viņa nodoma. Tas nozīmē, ka arī nozieguma motīvs ir izziņāms. Padomju kriminālistika apbruņo izmeklētājus ar konkrētiem parādību izziņāšanas paņēmieniem, taktiskiem un tehniskiem līdzekļiem nozieguma atklāšanai un noziedznieka atmaskošanai.

Padomju kriminālistika pētī noziegumu kā noteiktu, likumsakarīgu parādību. Svarīga nozīme šo likumsakarību noskaidrošanā ir noziegumu izdarišanas paņēmieni un izmeklēšanas prakses analīzei, vispārināšanai un sistematizācijai.

Lai neklūdītos savos atzinumos un ieteikumos, padomju kriminālisti balstās uz materiālistisko teoriju par to, ka lietas eksistē ārpus mums, ka «mūsu uztveres un priekšstati ir to tēli. Šo tēlu pārbaudīšanu, patieso tēlu atšķiršanu no maldīgajiem izdara prakse.»²²

Marxisms-ļeņinisms māca, ka īsta zinātne ir cieši saistīta ar praksi un ir tai nepieciešama. «Dzīves, prakses viedoklim jābūt atziņas teorijas pirmajam un galvenajam viedoklim.»²³ Teorija un prakse ir savstarpēji nosacīta. Padomju kriminālistikas zinātne ir cieši saistīta ar noziegumu izmeklēšanas praksi. Kriminālistikas zinātnes ieteikumi balstās uz secinājumiem, kas gūti dziļas un vispusīgas noziegumu izdarišanas paņēmieni, noziegumu subjektu, priekšmetu, kā arī izmeklētāju darbības izpētes rezultātā. Pamatojoties uz izmeklēšanas un tiesas praksi, padomju kriminālistika izstrādā zinātniski pamatotus līdzekļus pierādījumu vākšanai. Nav iespējams veiksmīgi izziņāt nozieguma izdarišanas mehānismu, ja izmeklētājs nezina noziegumu izdarišanas paņēmienus. Tā, nezinot durvju uzlaušanas paņēmienus, izmeklētājs nevarēs atmasket uzlaušanas simulāciju utt.

1920. gada 6. februārī runā IV guberņu ārkārtējo komisiju konferencē Ļeņins norādīja, cik liela nozīme ir prakses studēšanai, faktu materiāla sīkai apspriešanai šādās konferencēs, domu apmaiņai, kā rezultātā var izstrādāt stabilāku taktiku.²⁴

Arī buržuāziskā kriminālistika nenoliedz izmeklēšanas prakses vispārināšanu, kriminālistikas līdzekļu un tehnikas attīstību

²² V. I. Ļeņins. Raksti, 14. sēj., 94. lpp.

²³ Turpat, 125. lpp.

²⁴ Ск. В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 40, 115.—116. лpp.

un pilnveidošanu. Tomēr kopumā noziegumu izmeklēšanas paņēmieni un metodēm tā nemeklē zinātnisku pamatojumu, tāpēc to nevar uzskatīt par zinātņi. Nav nejaušība, ka daudzi buržuāziskie kriminālisti noliedz kriminālistiku kā zinātņi un identificē to ar policijas tehniku.

Apkopojojot un analizējot padomju izmeklēšanas orgānu pieredzi, izmantojot dabas zinātņi un tehnisko zinātņi jaunākos sasniegumus, padomju kriminālistika sekmē cīņi pret noziedzību mūsu valstī. Padomju izmeklētāji un kriminālistiskās pētniecības iestādes, sevišķi pēdējos gados, saņēmušas modernu tehniku. Kriminālistikas tehnikas un taktikas izveidošanā veikts milzīgs zinātnisks darbs. Padomju kriminālistika, balstoties uz Ļeņina tēzi: «No dzīvā vērojuma uz abstrakto domāšanu un no tās uz praksi — tāds ir *patiesības* izziņas, objektīvās realitātes izziņas dialektiskais ceļš»,²⁵ izstrādājusi ieteikumus, kā visātrāk un pilnīgāk atklāt noziegumus un atmaskot noziedzniekus.

Sevišķa nozīme nozieguma izmeklēšanā ir loģiskajai izziņai, analīzei un sintēzei. Viss izmeklēšanas process, pierādījumu vākšana un novērtēšana, pierādījumu kriminālistiskā izpēte nav iedomājama bez analīzes un sintēzes, kas pamatojas uz marksistiski Ļeņinisko izziņas teoriju.

Padomju kriminālistikas zinātne stingri balstās uz marksisma-ļeņinisma principiem. Jau V. I. Ļeņins norādīja, ka materiālists «ietver sevi, tā sakot, partejiskumu, uzliekot par pienākumu ikviena notikuma novērtēšanas gadījumā tieši un atklāti nostāties uz noteiktas sabiedriskās grupas viedokļa».²⁶

Saskaņā ar partejiskuma principu jebkuru parādību vai notikumu nepieciešams šķiriski raksturot. Tas nepieciešams, lai teoriju saistītu ar praksi. Partejiskuma princips padomju sabiedrībā nosaka, ka zinātne tikai tad var būt progresīva un gūt panākumus, ja tā ir cieši saistīta ar visas padomju tautas interesēm un kalpo visai tautai. Šis princips ietverts padomju kriminālistikas definīcijā.

Zinātnes partejiskums noliedz jebkuru monopolu zinātnē, prasa zinātnieku radošu sadarbību, aicina cīnīties pret jebkuru buržuāziskās ideoloģijas izpausmi zinātnē.

²⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 38. sēj., 153. lpp.

²⁶ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 11. sēj., 360. lpp.

Viens no svarīgākajiem un aktuālākajiem padomju kriminālistikas teorijas un izmeklēšanas prakses jautājumiem pašlaik ir sabiedrības iesaistišana noziegumu izmeklēšanā un novēršanā. Ļeņins pievērsa lielu uzmanību sociālistiskās likumības konsekventai ievērošanai un ne vienreiz vien norādīja, ka nepieciešams iesaistīt cīņā ar noziegumiem visplašākās tautas masas.²⁷ «... mums ir «brīnišķīgs līdzeklis», kā uzreiz, vienā rāvienā *desmitkāšot* savu valsts aparātu, līdzeklis, kāds nekad nav bijis un nevar būt neviens kapitālistiskas valsts rīcībā. Šis brīnišķīgā lieta ir darbaļaužu iesaistišana, trūcīgo iesaistišana valsts pārvaldīšanas ikdienas darbā.»²⁸ Šie norādījumi mūsdienās iegūst aizvien lielāku nozīmi. Darbaļaudis ir ieinteresēti, lai sociālistiskā likumība, kas pauž visas padomju tautas gribu, tiktu stingri ievērota, un aktīvi piedalās cīņā par noziedzības likvidēšanu mūsu zemē.

Padomju Savienībā noziedzība pakāpeniski samazinās. Tomēr jāatzīmē, ka vēl netiek veikti visi iespējamie pasākumi noziedzības efektīvai samazināšanai, atsevišķu bīstamu noziegumu pilnīgai izskaušanai. Cīņa ar noziedzību ne visur ir mērķtiecīga un plānveidīga, nepilnīgi tiek izmantoti valsts piespiedu līdzekļi un sabiedriskās domas iedarbības spēks, visas daudzveidīgās cīņas formas.

Padomju Savienības Komunistiskās partijas XX kongress nosprauda pasākumus ļeņinisko principu atjaunošanai dzīvē, sabiedrības iesaistišanai administratīvo orgānu darbā, mērķtiecīgai visu administratīvo, partijas, padomju un sabiedrisko organizāciju darbības koordinācijai cīņā ar noziedzību un citiem likuma pārkāpumiem. Partijas XXII, XXIII un XXIV kongresa lēmumos norādīti virzieni vēl tālākai sociālistiskās demokrātijas pilnveidošanai un noziedzības apkarošanai.

Pašreiz sabiedrības piedalīšanās cīņā pret sociālistiskās tiesiskās kārtības pārkāpējiem iegūst kvalitatīvi jaunas iezīmes. Tās izpaužas arvien lielākā tiesvedības demokratizācijā.

Sabiedrības iesaistišana noziedzības apkarošanā ir visai sarežģīts process, kur panākumus nosaka pareiza administratīvo orgānu un sabiedrības sadarbība. Arī «Latvijas PSR krimi-

²⁷ Sk. V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 262. lpp.

²⁸ Turpat, 84. lpp.

nālprocesa kodeksa» 143. pants paredz plaši izmantot sabiedrības palīdzību noziegumu atklāšanā un noziegumu veicinātāju čeloņu noskaidrošanā. Sabiedrības līdzdalība noziedzības apkarošanā paaugstina izmeklēšanas efektivitāti un palīdz pilnīgi atklāt noziegumus. Sabiedrības iesaistīšana cīņā pret noziegumiem un citiem likumu pārkāpumiem sekmē arī sabiedrības locekļu morāli politisko izaugsmi. Sabiedrības pārstāvji, piedaloties izmeklēšanā, veic tādas darbības, kurām nav kriminālprocesuāla rakstura.

Plānojot sabiedrības iesaistīšanu izmeklēšanā, jāņem vērā tās iespējas, kādas ir tautas kontroles grūpām, tautas brīvprātīgo kārtības sargu vienībām, biedru tiesām, arodbiedrību revīzijas komisijām, kolhozu revīzijas komisijām u. c. sabiedriskajiem orgāniem.

Sabiedrības līdzdalības formas cīņā ar noziedzību un pārkāpumiem ir ļoti daudzveidīgas. Šo formu dažādība un plaša izmantošana sekmēs noziegumu pilnīgu izskaušanu. Runājot par sabiedrības piedalīšanās formu daudzveidību cīņā ar antisociālistiskiem elementiem, Ļeņins rakstīja: «Pašām komūnām, sīkajām šūniņām uz laukiem un pilsētā, jāizstrādā un jāpārbauda praksē tūkstošiem formu un veidu, kā praktiski izdarīt bagāto, blēžu un liekēžu uzskaiti un kontroli. Daudzveidība šeit ir dzīvīguma garantija, sekmju ķīla kopējā, vienotā mērķa sasniegšanā: ... Jo lielāka daudzveidība, — jo labāka, jo bagātāka būs kopējā pieredze, jo drošāk un ātrāk socialisms gūs sekmes, jo vieglāk praksē izstrādāsies — jo tikai praksē var izstrādāties — *vislabākie* cīņas paņēmieni un līdzekļi.»²⁹

G. Svets sabiedrības līdzdalības formas cīņā ar tiesību pārkāpumiem klasificē šādi:

1) sabiedrības pārstāvji, kam ar likumu piešķirtas procesuālās tiesības, — sabiedriskie apsūdzētāji, sabiedriskie aizstāvji, kuri piedalās krimināllietu izspriešanā tiesā un ir tiesas dalībnieki;

2) sabiedriskās organizācijas, kurām ir tiesības iesniegt lūgumus izmeklēšanas un tiesu orgāniem konkrētās krimināllietās;

3) speciāli izveidotas sabiedriskas organizācijas cīņai ar sabiedriskās kārtības pārkāpējiem: tautas brīvprātīgo kārtības

²⁹ V. I. Ļeņins. Raksti, 26. sēj., 368.—369. lpp.

sargu vienības, biedru tiesas, nepilngadīgo lietu komisijas, no-
vērošanas komisijas u. c.;

4) atsevišķas personas, kas sabiedriskā kārtā pastāvīgi pie-
dalās noziedzības apkarošanā kā izmeklētāju sabiedriskie pa-
ligi, iekšlietu iestāžu ārštata darbinieki u. c.;

5) darbaļaužu kolektīvi (piemēram, apspriežot konkrētu no-
ziegumu darbaļaužu kolektīva sapulcē, apspriežot cīņu ar no-
ziedzību vietējās darbaļaužu deputātu padomes sesijās u. c.);

6) atsevišķas personas, kas individuāli, epizodiski piedalās
atsevišķu noziegumu izmeklēšanā vai paziņo iekšlietu orgānu
darbiniekiem par noziegumu, palīdz meklēt noziedznieku
u. tml.³⁰

Kā liecina izmeklēšanas prakse, sabiedrības līdzdalība no-
ziegumu izmeklēšanā izpaužas galvenokārt sekojošās darbībās:
palīdzot izmeklēšanas orgāniem sameklēt izlaupītās vērtības,
rīkus, ar kuriem izdarīts noziegums, un citus lietiskos pierādī-
jumus; noskaidrojot personas, kuras būtu varējušas izdarīt
noziedzību; atrodot un aizturot noziedznieku; norādot lieci-
niekus un cietušos; noskaidrojot un likvidējot noziedzību vei-
cinošos apstākļus, noziegumu cēloņus; nepieļaujot izdarīt no-
ziegumu, paziņojot izmeklēšanas iestādēm par sagatavotiem
un izdarītiem noziegumiem.

Lai savlaicīgi iegūtu ziņas par sagatavotiem un izdarītiem
noziedzumiem, lai nekavējoši varētu ierosināt krimināllietu un
sākt izmeklēšanu, izmeklētājam jāuztur ciešs kontakts ar sa-
biedrību. Svarīga nozīme noziegumu izmeklēšanā ir sabiedrības
iesaistīšanai to personu noskaidrošanā, kuras būtu varējušas
izdarīt konkrētu noziegumu. Daudzreiz pilsoņi atrod un aiztur
noziedzniekus. Tā, 1969. gadā Rīgas pilsētas prokuratūra izmek-
lēja krimināllietu par radiodetaļu un radioūztvērēju izlaupī-
šanu lielos apmēros A. Popova Rīgas radiatorūpniecā. Krimināl-
lietu ierosināja sakarā ar rūpniecības darbinieku ziņojumiem ko-
lektīva sapulcēs.

Noziedznieks līdz viņa sabiedriski bīstamās darbības atmas-
košanai vai viņa aizturēšanai nav izolēts no sabiedrības. Viņš

³⁰ Sk. Г. С. Свет. *Формы участия общественности в борьбе с правонарушителями.* — В сб.: 50 лет Советского государства и социалистической законности. Материалы научно-практической конференции. Волгоград, 1961, 165.—166. lpp.

dzīvo un strādā sabiedrības locekļu vidū, darbaļaužu kolektīvā. Tāpēc sabiedrības locekļi noteikti ir ievērojuši tā dzīves veidu un sabiedriski bīstamo darbību.

Noziegumu izmeklējot, svarīgi noskaidrot apsūdzētā personību, it īpaši, lai atklātu nozieguma mērķus un motīvus. Tieši sabiedrība var dot apsūdzētā vispilnīgāko raksturojumu, sniedzot izmeklētājam datus par apsūdzētā tieksmēm, attieksmi pret darbu, kolektīvu, ģimeni u. c. jautājumiem. Visām šīm ziņām var būt svarīga nozīme krimināllietas izmeklēšanā. Piemēram, Rīgas pilsētas Ļeņina rajona prokuratūrā 1968. gadā par divu slimības lapu viltošanu un izmantošanu pie kriminālatbildības tika saukta Ilguciema alusdarītavas strādniece V. Izmeklētājs ziņoja šīs rūpnīcas ceha strādnieku sapulcē par V. noziegumu. Pēc sapulces strādniece Z. paziņoja izmeklētājam, ka V. kopā ar savu vīru sistemātiski lietojusi alkoholiskos dzērienus, viltojusi slimības lapas arī vīram, lai nelikumīgi saņemtu slimības pabalstu un attaisnotu darba kavējumus. Pārbaudot Z. sniegtos faktus, tie apstiprinājās. Tādējādi sabiedrība palīdzēja ne tikai noskaidrot lietā visus apstākļus, bet palīdzēja atklāt arī noziegumu, kas izmeklēšanas orgāniem nebija zināms.

Mūsu valstī, kur pastāv nosacījumi noziedzības pilnīgai izskaušanai, sabiedrībai sevišķi liela nozīme ir noziegumu novēršanā. Izmeklēšanā un noziegumu novēršanā jāizmanto visas sabiedrības līdzdalības formas. Mūsu likumdošanas iestādes ievēro marksistisko tēzi, ka gudrs likumdevējs savlaicīgi novērsīs noziegumu, lai nebūtu par to jāsoda.³¹

Padomju kriminālistikai raksturīga visstingrākās likumības ievērošana. Tam ir ārkārtīgi liela nozīme komunisma celtniecībā. Sociālistiskās likumības ievērošanā paraugs ir V. I. Ļeņins, kas nepieļāva nekādu novirzi no sociālistiskās kārtības. Nevienu pārkāpumu viņš neatstāja bez ievēribas. Tā, 1921. gada 17. septembrī Ļeņins uzdeva Tautas Komisāru Padomes liefu pārvaldniekam N. Gorbunovam ierosināt lietu pret N. Cerļunčakeviču un D. Kurski, kas bija izbraukuši no Maskavas, neparakstījuši Mazās Tautas Komisāru Padomes protokolus. Pat protokolu neparakstīšanu Ļeņins novērtēja kā «nelikumības kalngalu».³²

³¹ Sk. K. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, т. I. М., 1955, 131. lpp.

³² В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, т. 53, 199. lpp.

Padomju kriminālistikas ieteikumi izmeklēšanas un tiesu iestādēm balstās uz kriminālprocesa likumiem un ir virzīti uz kriminālprocesa likumu realizēšanu. Ārpus kriminālprocesa un civilprocesa nav kriminālistikas. Padomju kriminālistika nepieļauj nekādas atkāpes no likuma.

Ļeņins vairākkārt norādīja, ka nekādā gadījumā nedrīkst nepamatoti saukt pie kriminālatbildības nevainīgus padomju pilsoņus, ka nepieciešams izmeklēt katru noziegumu vispusīgi, pilnīgi, objektīvi.

Pēteris Stučka ne vienreiz vien norādīja, ka galvenais noteikums likuma revolucionārai pielietošanai un izskaidrošanai ir likuma *dialektiska piemērošana un izskaidrošana*.

Kriminālistikas tālāko attīstību lielā mērā sekmē PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1965. gada 10. decembra lēmums par prokuratūras, sabiedriskās kārtības sargāšanas un izmeklēšanas orgānu darba uzlabošanu. Lēmumā paredzēts aktīvāk pilnveidot izmeklēšanas zinātniski tehniskos līdzekļus un plašāk izmantot tos noziedzības apkarošanai.

J. PEKA, asistents

V. I. ĻEŅINS PAR DROŠIBAS LIDZEKĻIEM KRIMINALPROCESĀ

V. I. Ļeņinam ir milzīga nozīme padomju kriminālprocesa teorijas izstrādāšanā. Nav neviena būtiska jautājuma kriminālprocesa zinātnē, kuru Ļeņins nebūtu aplūkojis. Viņa uzskatu studēšana par kriminālprocesa teoriju bagātina šo zinātni ar jaunām, būtiskām atziņām.¹ Kā 1934. gadā rakstīja N. Kriļenko, V. I. Ļeņins ir sīki izstrādājis padomju kriminālpolitiku visos tās aspektos, līdz pat praktiskām detaļām.² Ļeņina atziņām par kriminālpolitikas dažādiem aspektiem raksturīga uzskatu vienotība kā pirms, tā arī pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas.

V. I. Ļeņins atmaskoja cariskās Krievijas policijas un tiesu orgānu patvaļu, to šķirisko pieeju aresta kā drošības līdzekļa pielietošanā, spīdzināšanu un citas nelikumības, ko cara ierēdņi pielāva pret arestētajiem.

1901. gadā rakstā «Gadījuma piezīmes» V. I. Ļeņins sīki analizē zemnieka T. Vozduhova nelikumīgo arestu un tā noslep-kavošanu 1901. gada 20. aprīlī Nižņijnovgorodā. Sajā rakstā autors sniedz arī šīs lietas fabulu. 20. aprīlī Vozduhova atbraucis ar važoni pie gubernatora nama. Vozduhova bijis iereibis, bet ne piedzēries. Gubernatora nama uzraugs licis Vozduhovu aizvest uz policijas iecirkni. Policists Seļemetjevs «iegrūdis» Vozduhovu «sardzes istabā», nevis «arestā» telpās. «Grūžot viņš ar zobenu aizķeras aiz durvju krampja, drusku iegriež sev rokā, iedomājas, ka zobenu aizmur Vozduhova, un metas to sist, kliegdam, ka viņam sagriezuši roku.»³ Tad sākas Vozduhova

¹ Sk. B. A. Галкин. Советский уголовно-процессуальный закон. М., 1962, 33. lpp.

² Sk. Н. В. Крыленко. Ленин о суде. М., 1934, 9. lpp.

³ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 351. lpp.

piekaušana. Kopā ar policistu Seļemetjeva piekaušanā piedalās arī policisti Sulpins, Sihajevs un iecirkņa uzrauga v. i. Panovs. No saņemtajiem sitieniem Vozduhovs nākošajā dienā nomirst. Salauztas desmit ribas, ir zemādas asins izplūdumi pa visu ķermeni un asins izplūdums smadzenēs.

Pēc Ļeņina vārdiem, šī vienkāršā fabula spilgti liecina, kāda kārtība parasti bija policijas iestādēs. V. I. Ļeņins ar sašutumu norāda uz cariskās tiesas miksto spriedumu. Vienīgais, ko policijas ierēdņi var secināt no šī sprieduma, ir tas, ka policijai jādarbojas pēc principa «sit, bet nenosit pavisam.»⁴

Sis piemērs rāda, cik asi V. I. Ļeņins reaģēja uz cariskās policijas patvaļīgo, zvērisko rīcību. Tajā pašā laikā, kā liecina tekstā izceltie vārdi «*sardzes istaba*» un «*aresta telpa*», Ļeņins pievērsa lielu uzmanību aresta procesuālās kārtības ievērošanai. Tā, zemnieku Vozduhovu būtībā vajadzēja ievietot aresta telpās, kur attiecībā pret arestētajiem tomēr vajadzēja ieturēt noteiktu kārtību.

V. I. Ļeņins ne tikai protestēja pret cariskās Krievijas policijas patvaļu aresta pielietošanā, bet Krievijas sociāldemokrātijas vārdā prasīja ar likumu noteikt procesuālas garantijas, kas nodrošinātu tāda drošības līdzekļa kā arests pielietošanas likumību. 1903. gadā darba «Trūcīgajiem lauku ļaudīm» 5. nodaļā «Kādus uzlabojumus visai tautai un strādniekiem cenšas panākt sociāldemokrāti» V. I. Ļeņins rakstīja: «Sociāldemokrāti prasa, lai policija bez tiesas nevienu nedrīkstētu likt cietumā. Par patvarīgu arestēšanu ierēdņi stingri sodāmi. Lai izbeigtu ierēdņu patvarības, vajag iekārtot tā, lai tauta pati vēlētu ierēdņus, lai ikvienam būtu tiesība iesniegt tieši tiesā sūdzību par katru ierēdņi.»⁵

Par šī drošības līdzekļa lielo nozīmi revolucionārajā situācijā liecina Ļeņina izteiktie uzskati rakstā «Par tautas ienaidniekiem», kuru viņš uzrakstīja 1917. gada jūnijā, t. i., dažus mēnešus pirms sociālistiskās revolūcijas Krievijā: «XX gadsimta «jakobiņi» [proletārieši un pusproletārieši — J. P.] nesāktu giljotinēt kapitālistus — sekot labam paraugam nenozīmē kopēt to. Pietiktu apcietināt 50—100 magnātu un banku

⁴ V. I. Ļeņins. Raksti, 4. sēj., 354. lpp.

⁵ V. I. Ļeņins. Raksti, 6. sēj., 346. lpp.

kapitāla dūžu, valsts apzadzēju un banku aplaupītāju galveno varoņu; pietiktu apcietināt viņus uz dažām nedēļām, lai atklātu viņu blēdības, lai parādītu visiem ekspluatētiem, «kam ir vajadzīgs karš». Pēc tam kad būtu atklātas banku karaļu blēdības, viņus varētu izlaist, nodibinot strādnieku kontroli gan pār bankām, gan pār kapitālistu sindikātiem, gan pār visiem uzņēmējiem, kas «strādā» valstij.»⁶ Taču pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas turpinājās asa šķiru cīņa.

Šādos apstākļos Ļeņins un jaunā padomju vara radīja priekšnoteikumus sociālistiskās likumības izveidošanai un nostiprināšanai Padomju Krievijā. V. I. Ļeņins, būdams Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs, aktīvi piedalījās dažādu likumdošanas aktu izstrādāšanā par drošības līdzekļu izmantošanu. Jaunie padomju tiesu un izmeklēšanas orgāni, pielietojot drošības līdzekļus, stingri ievēroja sociālistiskās likumības pamatprincipus. Šo orgānu darbu Ļeņins bieži pārbaudīja. Sevišķi rūpīgi viņš pārbaudīja faktus un apstākļus, kas bija par pamatu arestam.⁷ Tā, 1918. gada 17. augustā Ļeņins telegrafē Brjanskas AK un lūdz, lai viņam paziņo izpildkomitejas priekšsēdētāja Ternovska aresta cēloņus.⁸ 1918. gada 17. jūlijā Ļeņins nosūta telegrammu Permās padomei un lūdz noskaidrot, kāpēc arestēts poļu revolucionārs St. Paļčinskis. Ļeņins lūdz stingri kontrolēt Paļčinska lietu, objektīvi to izšķirt un par izpildīšanu paziņot.⁹

V. I. Ļeņins uzskatīja, ka drošības līdzekļus var pielietot tikai pret apsūdzēto. Drošības līdzekli pielietojot pret aizdomās turēto, nepieciešams uzrādīt konkrētu apsūdzību. Ja tas nav iespējams, tad drošības līdzeklis jāatceļ. Tā, sakarā ar kaitniecības aktu elektrostacijas celtniecībā uz Svīras upes Ļeņins interesējās, vai ir atbrīvotas no aresta tās personas, pret kurām nav konkrētas apsūdzības.¹⁰ No šiem piemēriem redzams, kādu uzmanību Ļeņins pievērša aresta pamatotībai. Viņš uzskatīja, ka arestu var pielietot tad, ja ir pietiekami pierādījumi, kas pamato šī drošības līdzekļa izmantošanas nepieciešamību. Tā,

⁶ V. I. Ļeņins. Raksti, 25. sēj., 40.—41. lpp.

⁷ Sk. Н. В. Крыленко. Ленин о суде. М., 1934, 232. lpp.

⁸ Sk. Ленинский сборник, XXI, 231. lpp.

⁹ Тургат, 228. lpp.

¹⁰ Sk. Ленинский сборник, XXXV, 244. lpp.

1921. gada 19. augustā V. I. Leņins rakstīja J. Unšlihtam Selehesa lietā un lūdza, lai atsūta: 1) precīzas ziņas par pierādījumiem, 2) nopratināšanas protokolu kopijas vai nopratināšanas protokolus Nazvanova un Selehesa lietā.¹¹

V. I. Leņins ļoti asi uzstājās pret nelikumīgiem arestiem. Uzzinājis, ka Novgorodā Bulatovs arestēts par to, ka sūdzējies viņam, Leņins brīdināja atbildīgus Novgorodas padomju un ĀK darbiniekus, ka par Bulatova arestu viņi paši tiks arestēti un nošauti.¹²

Pirmajos padomju varas pastāvēšanas gados sakarā ar šķiru cīņas ipatnībām arests kā drošības līdzeklis tika izmantots samērā plaši, lai lauztu gāzto šķiru pretestību. Tā, arestu kā drošības līdzekli pret strādniekiem un zemniekiem izmantoja tikai izņēmuma gadījumos, bet attiecībā pret gāzto šķiru pārstāvjiem šo drošības līdzekli pielietoja ar visu likuma bardzību.¹³ Raksturīgs šajā ziņā ir Tautas Komisāru Padomes 1917. gada 16. novembra dekrēts «Par Petrogradas domes likvidēšanu», kurā bija noteikts, ka par šī dekrēta neizpildīšanu vainīgie tiks nekavējoši arestēti, lai tos nodotu revolucionārajai kara tiesai.¹⁴

1917. gada 15. decembrī Tieslietu tautas komisariāts pieņēma lēmumu «Par aizturēto ieslodzīšanu un par izmeklēšanas komisiju radišanu cietumos, kuras pārbaudītu aresta pareizību un likumību».¹⁵ Sajā lēmumā bija noteikts, ka izmeklēšanas komisijai 48 stundu laikā jāpārbauda, vai cietumos nogādātās personas ir arestētas pamatoti. Bija jāpārbauda arī, vai agrāk arestētie aizturēti likumīgi. Nākošajā dienā — 1917. gada 16. decembrī — Tieslietu tautas komisariāts izdod jaunu lēmumu «Par arestu, kratīšanas, izņemšanas un citu izmeklēšanas darbību izdarišanu tikai pēc izmeklēšanas un tiesu iestāžu ordejiem».¹⁶ Šis lēmums apstiprināja iepriekšējo likumdošanas aktu un noteica aresta pielietošanas kārtību.

¹¹ Sk. В. И. Ленин о социалистической законности. М., 1961, 470. lpp.

¹² Sk. Ленинский сборник, XXIV, 179. lpp.

¹³ В. Громов, Классовое начало в сфере применения мер пресечения. — «Еженедельник Советской Юстиции», 1924, № 17, 17.—18. lpp.

¹⁴ «Известия ВЦИК» от 2 апреля 1919 г., № 71.

¹⁵ СУ РСФСР, 1917, № 9, ст. 146.

¹⁶ Турпат, ст. 145.

V. I. Ļeņins nebūt neuzskatīja arestu par vienīgo drošības līdzekli, ko var lietot pret apsūdzēto. Pēc viņa domām, pret apsūdzēto var lietot arī citus drošības līdzekļus, piemēram, kā personisko, tā sabiedrisko (arodorganizāciju un partijas organizāciju) galvojumu. Taču personām, kas uzņemas galvot, jābūt tādām, kuras bauda uzticību. 1918. gada 11. novembrī Ļeņins telegrafē Dzeržinskim, kāpēc vēl nav atbrīvots no aresta Ginzburgs, par kuru galvojuši divi Krievijas Komunistiskās (bolševiku) partijas biedri — Dauge un Zuhovickis.¹⁷ V. I. Ļeņins deva arī rakstisku norādījumu atbrīvot Koganu, par kuru galvo pieredzējuši partijas biedri.¹⁸

1918. gada 3. decembrī tika apspriests VAK darbs. Ļeņins iesniedza priekšlikumu, ka nepieciešams apstiprināt arodbiedrību un partijas organizāciju tiesības ņemt galvojumā.¹⁹

V. I. Ļeņina uzskatus par drošības līdzekļiem kriminālprocesā var formulēt šādi:

procesuālie drošības līdzekļi tiek lietoti valdošās šķiras interesēs; aresta kā drošības līdzekļa lietošana sevišķu nozīmi iegūst pēc sociālistiskās revolūcijas uzvaras, kad proletariāts to izmanto pret ievērojamākajiem gāzto šķiru pārstāvjiem; drošības līdzekļu pielietošana ir ne tikai juridisks jautājums, tam ir arī liela politiska nozīme;

sociālistiskās iekārtas apstākļos arests lietojams tikai ārkārtējos gadījumos, ja ir kaut mazākā iespēja, tas jāatceļ vai jānomaina pret citu drošības līdzekli;

to personu rīcībā, kas izraugās drošības līdzekli, jābūt pietiekamiem pierādījumiem, kas pamato šā līdzekļa pielietošanu; partijas un padomju orgāniem jākontrolē drošības līdzekļu lietošanas pamatotība un likumība.

V. I. Ļeņins savos teorētiskajos darbos un praktiskajā darbībā vienmēr ievēroja reālās dzīves prasības. Taču Ļeņina atziņām bija liela nozīme ne tikai viņa dzīves laikā.²⁰ Padomju valsts pirmā vadītāja atziņas par drošības līdzekļiem tika īstenotas vēlākā padomju likumdošanā. Tā, piemēram, Ukrainas

¹⁷ Sk. Ленинский сборник, XXI, 233. lpp.

¹⁸ Sk. Ленинский сборник, XXIV, 168. lpp.

¹⁹ Sk. Ленинский сборник, XXI, 226. lpp.

²⁰ Sk. Н. В. Крыленко. Ленин о суде. М., 1934, 10. lpp.

PSR 1927. gada kriminālprocesa kodeksā pirmoreiz bija paredzēts tāds drošības līdzeklis kā arodbiedrības un citu sabiedrisko organizāciju galvojums. Tagad sabiedrisko organizāciju galvojums kā drošības līdzeklis paredzēts visos savienoto republiku kriminālprocesa kodeksos, kuri pieņemti laikā no 1960. līdz 1961. gadam.

SATURA RADITAJŠ

O. Grinbergs	Ievada vietā	3
I		
V. Millers	V. I. Ļeņins un padomju valsts nodibināšana Latvijā	7
A. Plotnieks	Ļeņinisms un daži vispārīgās tiesību teorijas pamatjautājumi	23
L. Birziņa	Ļeņiniskais padomju darba stils	35
V. Cielavs	V. I. Ļeņins par politisko partiju nozīmi šķiru cīņā	47
E. Stumbiņa	Padomju tiesu organizācijas Ļeņinisko principu īstenošana Latvijā	53
G. Galilejevs	V. I. Ļeņins — sociālistiskās likumības pamatlicējs	67
R. Apsītis	Marksisms-ļeņinisms par sociālo un sociālistisko revolūciju	79
II		
J. Strautmanis	V. I. Ļeņina agrārpolitisko ideju realizācija Padomju Latvijas zemes un kolhozu likumdošanā	99
J. Rozenbergs	Ļeņiniskais princips par darbaļaužu piedalīšanos tiesas darbībā un tā attīstība padomju civilprocesā mūsdienās	119
III		
M. Blūma	V. I. Ļeņina mācība par determinismu un dažas kriminālatbildības problēmas	131
A. Liede	Tiesisko pierādījumu pārbaudes problēmas V. I. Ļeņina atziņu skatījumā	147
A. Reigase	Padomju tiesas organizācijas un darbības principi V. I. Ļeņina darbos	159
I. Indulēns, R. Dombrovskis, V. Smilgainis	Marksisms-ļeņinisms un padomju kriminālistika	173
J. Peka	V. I. Ļeņins par drošības līdzekļiem kriminālprocesā	189

Латвийский Государственный университет
им. Петра Стучки
Ученые записки, том 130
ЛЕНИНИЗМ И СОВЕТСКАЯ ЮРИДИЧЕСКАЯ НАУКА
(на латышском языке)

Редактор С. Цепурнице. Корректор А. Ава.
Сдано в набор 4 октября 1971 года. Подписано к печати
24 апреля 1972 года. Формат бумаги 60×84^{1/16}.
12,25 печатных листов. 11,39 усл. печ. л.

Отпечатано в типографии № 7
Государственного комитета Совета Министров
Латвийской ССР
по делам издательств, полиграфии и книжной торговли
Заказ № 1841.

Тираж 1000 экз. ЯТ 19102. Цена 78 коп.
Редакционно-издательский отдел
Латвийского Государственного университета
им. Петра Стучки
Рига, 1972

32/448

LU bibliotēka

200023120

PT-75

130

Cena 78 kap.

